İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE YEREL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ MİMARİ KORUMAYA KATKILARI: BURSA ESKİ ESERLERİ SEVENLER KURUMU VE RESTORASYON FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Duygu KESKİN

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

OCAK 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE YEREL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ MİMARİ KORUMAYA KATKILARI: BURSA ESKİ ESERLERİ SEVENLER KURUMU VE RESTORASYON FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Duygu KESKİN
(502121203)

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal Kutgün EYÜPGİLLER

OCAK 2015

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502121203 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Duygu KESKİN**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"TÜRKİYE'DE YEREL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ MİMARİ KORUMAYA KATKILARI: BURSA ESKİ ESERLERİ SEVENLER KURUMU VE RESTORASYON FAALİYETLERİ"** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Kemal Kutgün EYÜPGİLLER** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri: **Prof.Dr. Yegan KAHYA** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Cengiz CAN .....
Yıldız Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **15 Aralık 2014**
Savunma Tarihi : **22 Ocak 2015**

ÖNSÖZ

“Türkiye’de Yerel Sivil Toplum Kuruluşlarının Mimari Korumaya Katkıları: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu ve Restorasyon Faaliyetleri ” konulu tezimin her aşamasında yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Kemal Kutgün Eyüpgiller’e, arşivlerini ve bilgilerini benimle paylaşan, her konuda yardımcı olan “Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu” üyelerine ve Kurum Başkanı Mimar Zafer Ünver’e, bu süreçte beni yalnız bırakmayan ve her zaman destekleyen sevgili aileme teşekkür ederim.

Ocak 2015

Duygu Keskin
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **xi**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **viii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xv**
ÖZET ..... **xix**
SUMMARY ..... **xxi**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Çalışmanın Amacı 1
1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi 1
2. BURSA'NIN FİZİKSEL VE SOSYAL YAPISI **3**
2.1 Coğrafi Konumu ve Topoğrafyası 3
2.2 Sosyal ve Demografik Yapısı 4
2.3 Bursa'yı Etkileyen Depremler 4
3. BURSA'NIN TARİHSEL GELİŞİMİ **9**
3.1 Bursa'nın Kuruluşu 9
3.2 Osmanlı Döneminde Bursa 10
3.3 Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bursa'da Sosyal Yapı 12
4. TÜRKİYE'DE KORUMA GEÇMİŞİNE CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDAN İTİBAREN GENEL BAKIŞ **19**
5. TÜRKİYE'DE KORUMAYA YÖNELİK STK GEÇMİŞİ **27**
6. AVRUPA'DAKİ STK'LARA GENEL BAKIŞ **35**
6.1 İngiltere Örneği 36
6.2 Fransa Örneği 38
7. BURSA ESKİ ESERLERİ SEVENLER KURUMU **41**
7.1 Kurum'un Kurucusu Kazım Baykal ve Özgeçmişi 41
7.2 Kurum'un Kuruluşu 44
7.3 Künye 47
7.4 Kurum'un İlk Çalışmaları 47
7.5 Koza Hanı Mescidi Onarımı 48
7.5.1 Mescidin yapılışı ve ikinci mescid 49
7.5.2 Teknik fikir ayrılıkları ve Şer-i Mahkeme Sicilleri 51
7.6 Yıllık Olağan Kongreler 54
7.6.1 1946 yılı Olağan Kongresi- 1. Genel Kurul 54
7.6.2 1947 yılı Olağan Kongresi- 2. Genel Kurul 56
7.6.3 1948 yılı Olağan Kongresi- 3. Genel Kurul 57
7.6.4 1949 yılı Olağan Kongresi- 4. Genel Kurul 58
7.6.5 1950 yılı Olağan Kongresi- 5. Genel Kurul 59
7.6.6 1951 yılı Olağan Kongresi- 6. Genel Kurul 59
7.6.7 1952 yılı Olağan Kongresi- 7. Genel Kurul 59
7.6.8 1953 yılı Olağan Kongresi- 8. Genel Kurul 61

7.6.9 1954 yılı Olağan Kongresi- 9. Genel Kurul 62
7.6.10 1955 yılı Olağan Kongresi- 10. Genel Kurul 63
7.6.11 1956 yılı Olağan Kongresi- 11. Genel Kurul 65
7.6.12 1957 yılı Olağan Kongresi- 12. Genel Kurul 67
7.6.13 1958 yılı Olağan Kongresi- 13. Genel Kurul 69
7.6.14 1959 yılı Olağan Kongresi- 14. Genel Kurul 71
7.6.15 1960 yılı Olağan Kongresi- 15. Genel Kurul 74
7.6.16 1961 yılı Olağan Kongresi- 16. Genel Kurul 75
7.6.17 1962 yılı Olağan Kongresi- 17. Genel Kurul 78
7.6.18 1963 yılı Olağan Kongresi- 18. Genel Kurul 80
7.6.19 1964 yılı Olağan Kongresi- 19. Genel Kurul 83
7.6.20 1965 yılı Olağan Kongresi- 20. Genel Kurul 84
7.6.21 1966 yılı Olağan Kongresi- 21. Genel Kurul 87
7.6.22 1967 yılı Olağan Kongresi- 22. Genel Kurul 88
7.6.23 1968 yılı Olağan Kongresi- 23. Genel Kurul 88
7.6.24 1969 yılı Olağan Kongresi- 24. Genel Kurul 89
7.6.25 1970 yılı Olağan Kongresi- 25. Genel Kurul 90
7.6.26 1971 yılı Olağan Kongresi- 26. Genel Kurul 91
7.6.27 1972 yılı Olağan Kongresi- 27. Genel Kurul 92
7.6.28 1973 yılı Olağan Kongresi- 28. Genel Kurul 93
7.6.29 1974 yılı Olağan Kongresi- 29. Genel Kurul 94
7.6.30 1975-1976 yılı Olağan Kongresi- 30. Genel Kurul 95
7.6.31 1977 yılı Olağan Kongresi- 31. Genel Kurul 95
7.6.32 1978-1979 yılı Olağan Kongresi- 32. Genel Kurul 96
7.6.33 1980-1981 yılı Olağan Kongresi- 33. Genel Kurul 98
7.6.34 1982- 1983 yılı Olağan Kongresi- 34. Genel Kurul 99
7.6.35 1984-1985 yılı Olağan Kongresi- 35. Genel Kurul 100
7.6.36 1986-1987 yılı Olağan Kongresi- 36. Genel Kurul 100
7.6.37 1988-1989 yılı Olağan Kongresi- 37. Genel Kurul 100
7.6.38 1990-1991 yılı Olağan Kongresi- 38. Genel Kurul 101
7.7 Yapılan İşler 101
7.7.1 Hacılar Camii onarımı 101
7.7.1.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 101
7.7.1.2 Caminin onarımı 103
7.7.1.3 Caminin günümüzdeki durumu 106
7.7.2 MollaArap Camii onarımı 107
7.7.2.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 107
7.7.2.2 Caminin onarımı 107
7.7.2.3 Caminin günümüzdeki durumu 108
7.7.3 Hocaalizade Camii onarımı 109
7.7.3.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 109
7.7.3.2 Caminin onarımı 110
7.7.3.3 Caminin günümüzdeki durumu 111
7.7.4 Abdal Camii onarımı 111
7.7.4.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 111
7.7.4.2 Caminin onarımı 112
7.7.4.3 Caminin günümüzdeki durumu 114
7.7.5 Ertuğrul Camii onarımı 114
7.7.5.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 114
7.7.5.2 Caminin onarımı 114

7.7.5.3 Caminin günümüzdeki durumu 115
7.7.6 Bedrettin Camii onarımı 115
7.7.6.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 115
7.7.6.2 Caminin onarımı 117
7.7.6.3 Caminin günümüzdeki durumu 119
7.7.7 Kanberler Camii onarımı 120
7.7.7.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 120
7.7.7.2 Caminin onarımı 121
7.7.7.3 Caminin günümüzdeki durumu 122
7.7.8 Beşikçiler Camii onarımı 123
7.7.8.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 123
7.7.8.2 Caminin onarımı 124
7.7.8.3 Caminin günümüzdeki durumu 125
7.7.9 Ahmet Dai Camii onarımı 126
7.7.9.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 126
7.7.9.2 Caminin onarımı 126
7.7.9.3 Caminin günümüzdeki durumu 127
7.7.10 Zeyniler Camii onarımı 128
7.7.10.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 128
7.7.10.2 Caminin onarımı 129
7.7.10.3 Caminin günümüzdeki durumu 131
7.7.11 Hamzabey Camii onarımı 132
7.7.11.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 132
7.7.11.2 Caminin onarımı 132
7.7.11.3 Caminin günümüzdeki durumu 133
7.7.12 Nalbantoğlu Camii onarımı 135
7.7.12.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 135
7.7.12.2 Caminin onarımı 136
7.7.12.3 Caminin günümüzdeki durumu 137
7.7.13 Acem Reis Camii onarımı 138
7.7.13.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 138
7.7.13.2 Caminin onarımı 139
7.7.13.3 Caminin günümüzdeki durumu 140
7.7.14 Kara Mustafa Paşa Türbesi onarımı 141
7.7.14.1 Türbenin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 141
7.7.14.2 Türbenin onarımı 142
7.7.14.3 Türbenin günümüzdeki durumu 142
7.7.15 Hüdavendigar (I. Murad) Camii minaresi onarımı 143
7.7.15.1 Caminin tarihçesi ve minarenin onarım öncesi durumu 143
7.7.15.2 Minarenin onarımı 144
7.7.15.3 Caminin günümüzdeki durumu 145
7.7.16 Hatice Sultan Türbesi onarımı 146
7.7.16.1 Türbenin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 146
7.7.16.2 Türbenin onarımı 147
7.7.16.3 Türbenin günümüzdeki durumu 148
7.7.17 Alaüddin Camii onarımı 149
7.7.17.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 149
7.7.17.2 Caminin onarımı 150
7.7.17.3 Caminin günümüzdeki durumu 153
7.7.18 Başçı İbrahim Camii onarımı 153

7.7.18.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 153
7.7.18.2 Caminin onarımı 154
7.7.18.3 Caminin günümüzdeki durumu 157
7.7.19 Lalaşahin Paşa Medresesi onarımı 158
7.7.19.1 Medresenin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 158
7.7.19.2 Medresenin onarımı 158
7.7.19.3 Medresenin günümüzdeki durumu 161
7.7.20 Karaali (Yer Kapı) Camii onarımı 162
7.7.20.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 162
7.7.20.2 Caminin onarımı 162
7.7.20.3 Caminin günümüzdeki durumu 164
7.7.21 Üftade Camii onarımı 164
7.7.21.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 164
7.7.21.2 Caminin onarımı 165
7.7.21.3 Caminin günümüzdeki durumu 166
7.7.22 Molla Fenari Camii onarımı 167
7.7.22.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 167
7.7.22.2 Caminin onarımı 168
7.7.22.3 Caminin günümüzdeki durumu 170
7.7.23 Mecnun Dede (Çakırağa) Camii onarımı 170
7.7.23.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 170
7.7.23.2 Caminin onarımı 171
7.7.23.3 Caminin günümüzdeki durumu 173
7.7.24 Musa Baba Camii onarımı 175
7.7.24.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu 175
7.7.24.2 Caminin onarımı 175
7.7.24.3 Caminin onarımı 177
7.8 Kurum'un 90' Sonrası Bursa'daki Rolü 178
7.9 Kurum'un Restorasyon Yaklaşımı 181
8. SONUÇ 185
KAYNAKLAR 187
EKLER 191
ÖZGEÇMİŞ 219

KISALTMALAR

GEEAYK : Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
ICOMOS : International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
KTVKK : Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
KTVKYK : Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
STK : Sivil Toplum Kuruluşu
UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 7.1: Koza Hanı Mescidi onarımı için tedarik edilen para..... 52
Çizelge 7.2: Koza Hanı Mescidi onarım için tedarik edilen paranın sarfedildiği yerler 53
Çizelge 7.3: Hacılar Camii onarımı için tedarik edilen para 105
Çizelge 7.4: Hacılar Camii onarımı için tedarik edilen paranın sarfedildiği yerler. 105
Çizelge 7.5: Molla Arap Camii onarımı için tedarik edilen para 108
Çizelge 7.6: Abdal Camii onarımı için tedarik edilen para 113
Çizelge A.1: 1946-1992 yılları arasında sayılara göre yapılan işler..... 195
Çizelge A.2: 1946-1992 yılları arasında yapılan işler 197
Çizelge A.3: Kurum'un çalışmalarında Kazım Baykal'a yardımcı olan kişiler..... 201

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1: Bursa Türk Musiki Cemiyeti'ne ait bir duyuru (Url-2)..... 15
Şekil 7.1: Kazım Baykal Mısır'da (Kara, İntepe, 2005)..... 44
Şekil 7.2: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Kurucuları (Baykal, 1964) 47
Şekil 7.3: Koza Hanı Mescidi onarım öncesi durumu (Baykal, 1946)..... 51
Şekil 7.4: Soldaki görsel Koza Hanı Mescidi'nin Kurum'un yaptığı onarım sonrası durumunu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) sağdaki görsel ise Mescid'in günümüzdeki durumunu göstermektedir.... 54
Şekil 7.5: Soldaki görselde kesilen çınar ve Rıza İlova, sağdaki görselde Çınarlı Oteli'nin önündeki çınar görülmektedir (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 56
Şekil 7.6: Süleyman Çelebi Türbesi Açılış Töreni (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 60
Şekil 7.7: Süleyman Çelebi Türbesi günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 60
Şekil 7.8: Kanberler Muallimhanesi onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 66
Şekil 7.9: Kanberler Muallimhanesi onarım sırasındaki durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 66
Şekil 7.10: Kanberler Muallimhanesi onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 67
Şekil 7.11: Kanberler Muallimhanesi günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 67
Şekil 7.12: Soldaki görselde İmaret İsabey Camii minaresinin eski durumu, sağdaki görselde ise minarenin Kurum tarafından yapılmış yeni durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 72
Şekil 7.13: İmaret İsabey Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 73
Şekil 7.14: Soldaki görselde konserve fabrikası olarak kullanılan İnebey Medresesi'nin tahliye sonrası durumu, sağdaki görselde ise Medrese'nin onarım sonrası durumu görülmektedir (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 77
Şekil 7.15: İnebey Medresesi günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 77
Şekil 7.16: Fidan Hanı Mescidi rekonstrüksiyon öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 86
Şekil 7.17: Soldaki görselde Fidan Hanı Mescidi rekonstrüksiyon sırasındaki durumu, sağdaki görselde ise Mescid'in rekonstrüksiyon sonrası durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 86
Şekil 7.18: Fidan Hanı Mescidi günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 87
Şekil 7.19: Fidan Hanı onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)..... 97
Şekil 7.20: Fidan Hanı onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 98

Şekil 7.21: Fidan Hanı günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 98
Şekil 7.22: Hacılar Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 103
Şekil 7.23: Hacılar Camii onarım sırasındaki durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 105
Şekil 7.24: Hacılar Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 106
Şekil 7.25: Hacılar Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 106
Şekil 7.26: Molla Arap Camii onarım sırasında çatı üzerinde Rıza İlova çalışırken (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 108
Şekil 7.27: Molla Arap Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 109
Şekil 7.28: Hocaalizade Camii onarım öncesi kubbenin durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 110
Şekil 7.29: Soldaki görselde Hocaalizade Camii onarım sırasındaki durumu, sağdaki görselde ise Cami'nin onarım sonrası durumu görülmektedir (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985). 110
Şekil 7.30: Hocaalizade Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 111
Şekil 7.31: Abdal Camii onarım sırasındaki durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 113
Şekil 7.32: Abdal Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 113
Şekil 7.33: Abdal Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 114
Şekil 7.34: Ertuğrul Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 115
Şekil 7.35: Bedrettin Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü,1985) 117
Şekil 7.36: Bedrettin Camii onarım öncesi cephesi (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 117
Şekil 7.37: Bedrettin Camii Kurum tarafından eklenen tamir kitabesi (Keskin, 2014) 118
Şekil 7.38: Bedrettin Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 119
Şekil 7.39: Bedrettin Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 119
Şekil 7.40: Kanberler Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 121
Şekil 7.41: Kanberler Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 122
Şekil 7.42: Soldaki görselde Kanberler Camii açılışında Vali İhsan Sabri Çağlayangil konuşma yaparken, sağdaki görselde ise aynı açılış töreninde Kazım Baykal konuşma yaparken görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 122
Şekil 7.43: Kanberler Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 123
Şekil 7.44: Kanberler Camii ve çevresi günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 123
Şekil 7.45: Beşikçiler Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 124
Şekil 7.46: Beşikçiler Camii açılışında yönetim kurulu sağdan: Şeref Erler, İsmail Baklacı, Kazım Baykal, Rıza İlova, Cemal Çakarcan (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 125
Şekil 7.47: Beşikçiler Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 126
Şekil 7.48: Ahmet Dai Camii onarım sırasındaki durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 127

Şekil 7.49: Ahmet Dai Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 128
Şekil 7.50: Zeyniler Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 129
Şekil 7.51: Zeyniler Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 131
Şekil 7.52: Zeyniler Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 131
Şekil 7.53: Zeyniler Camii girişine sonradan eklenmiş bölüm (Keskin, 2014)..... 132
Şekil 7.54: Hamzabey Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 133
Şekil 7.55: Hamzabey Camii "Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü" onarımı sırasındaki durumu (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası) 134
Şekil 7.56: Hamzabey Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 134
Şekil 7.57: Nalbantoğlu Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 136
Şekil 7.58: Nalbantoğlu Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 137
Şekil 7.59: Nalbantoğlu Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 138
Şekil 7.60: Acem Reis Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 139
Şekil 7.61: Acem Reis Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 140
Şekil 7.62: Acem Reis Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 141
Şekil 7.63: Kara Mustafa Paşa Türbesi onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 142
Şekil 7.64: Kara Mustafa Paşa Türbesi günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 143
Şekil 7.65: Soldaki görselde Hüdavendigar Camii minaresi onarım sırasındaki durumu, sağdaki görselde ise minarenin onarım sonrası durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 145
Şekil 7.66: Hüdavenigar Camii minaresi günümüzdeki durumu (Keskin, 2014).... 146
Şekil 7.67: Hatice Sultan Türbesi onarım sırasındaki durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 148
Şekil 7.68: Hatice Sultan Türbesi onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 148
Şekil 7.69: Hatice Sultan Türbesi günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 149
Şekil 7.70: Alâüddin Camii onarım sırasındaki durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 152
Şekil 7.71: Alâüddin Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 152
Şekil 7.72: Alâüddin Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 153
Şekil 7.73: Soldaki görselde Başçı İbrahim Camii'nin onarım sırasındaki durumu, sağdaki görselde ise Cami'nin onarım sonrası durumu görülmektedir (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)..... 157
Şekil 7.74: Başçı İbrahim Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 157
Şekil 7.75: Lala Şahin Paşa Medresesi'nin batı duvarında rastlanan derzli taşlar (Baykal, 1971)..... 160
Şekil 7.76: Lala Şahin Paşa Medresesi onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 161
Şekil 7.77: Lala Şahin Paşa Medresesi Çocuk Kütüphanesi günümüzdeki durumu

(Keskin, 2014) 161
Şekil 7.78: Lala Şahin Paşa Medresesi Çocuk Kütüphanesi iç mekanı (Keskin, 2014) 162
Şekil 7.79: Karaali Camii onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 163
Şekil 7.80: Karaali Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 164
Şekil 7.81: Üftade Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 166
Şekil 7.82: Üftade Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 167
Şekil 7.83: Molla Fenari Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 168
Şekil 7.84: Molla Fenari Camii onarım sonrası durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 169
Şekil 7.85: Molla Fenari Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 170
Şekil 7.86: Mecnun Dede Camii onarım öncesi durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 171
Şekil 7.87: Mecnun Dede Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 174
Şekil 7.88: Mecnun Dede Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014)..... 174
Şekil 7.89: Soldaki görselde Musa Baba Camii onarım öncesi yıkık minaresi, sağdaki görselde ise onarım için yapılan kazı çalışması görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 175
Şekil 7.90: Musa Baba Camii onarım sırasındaki durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985) 176
Şekil 7.91: Musa Baba Camii günümüzdeki durumu (Keskin, 2014) 177
Şekil 7.92: Musa Baba Camii girişine sonradan eklenmiş bölüm (Keskin, 2014) .. 177
Şekil 7.93: Kurum'un günümüzdeki merkezi Darülkurra (Keskin, 2014) 171
Şekil 7.94: Kurum'un günümüzdeki merkezi Darülkurra'nın iç mekanı (Keskin, 2014)..... 181
Şekil 7.95: Irgandı Köprüsü araştırma hafriyatında Kazım Baykal çalışırken (Kara, İntepe, 2005)..... 184
Şekil B.1: "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" Beyannamesi (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Arşivi) 205
Şekil C.1: Kazım Baykal İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi diploması (Kara, İntepe, 2005)..... 209
Şekil C.2: Kazım Baykal İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü diploması (Kara, İntepe, 2005)..... 211
Şekil C.3: Kazım Baykal Yüksek Muallim Mektebi diploması (Kara, İntepe, 2005) 213

TÜRKİYE'DE YEREL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ MİMARİ KORUMAYA KATKILARI: BURSA ESKİ ESERLERİ SEVENLER KURUMU VE RESTORASYON FAALİYETLERİ

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa, Orhan Bey dönemi ile kentsel gelişimine başlamış ve Fatih Sultan Mehmet ile birlikte İstanbul'un Osmanlı pahiyatahtı olduğu zamana kadar süratle gelişerek geleneksel Osmanlı şehri görüntüsüne ulaşmıştır.Bu süreçte yaptırılan anıt eserler Bursa'nın I. Derece deprem bölgesi olması sebebiyle büyük depremlere maruz kalarak zaman zaman tahrip olmuş, dönemsel müdahalelerle ayakta kalmaları sağlanmıştır.

Bursa deprem tarihinde büyük bir yeri olan 1855 Bursa Depremi sonrası bu tarihi anıtların bir bölümü hasar görmüş, birçoğu yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Dönemin yetkilileri tarafından onarılan bu yapılar kısa bir zaman sonra da bir devrin kapanışına, önemli savaşlara şahit olmuş, yeri geldiğinde de cephanelik olarak kullanılmıştır. Kazım Baykal'ın Bursa'ya gelişi de böyle bir dönemin ardından gerçekleşmiştir. Yeni Türk Devleti ile birlikte geçmişine sahip çıkmak isteyen toplumda koruma bilincini oluşturmak amacıyla 1946 yılında kişisel menfaatlerden uzak, şehrin tarihi değerlerini diriltmeyi hedefleyen "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" kurulmuştur. Koruma yasasının bulunmadığı, koruma kavramında boşlukların olduğu, geleneksel teknikleri bilen ustaların sayısının gitgide azaldığı bir dönemde toplumsal bir bilinçle hareket eden Kurum üyeleri Kurum'un aktif olduğu 40 yılı aşkın süre boyunca 150'ye yakın anıtın onarımını gerçekleştirmiştir.

"Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" ile aynı yıl Ankara'da kurulan "Türkiye Anıtlar Derneği" Kurum'a çok benzer çalışma modeli geliştirmiş, hayırseverlerin yaptığı bağışlarla önemli işler başarmıştır. Türkiye'deki sivil toplum hareketleri tarihinde yadsınamaz birer örnek olan bu kuruluşlar günümüzdeki yeni oluşumlar için de örnek oluşturmaktadır. Günümüzde "Türkiye Anıtlar Derneği" iş kapasitesi bakımından daralarak da olsa aktif olarak çalışmalarına devam edebilirken "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" çalışmalarını neredeyse sona erdirerek Kurum üyeleri tarafından adı yaşatılmaya çalışılan bir derneğe dönüşmüştür.

Tez kapsamında Türkiye koruma tarihi ışığında söz konusu koruma modelleri incelenmiş, "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun restorasyon yaklaşımı Kurum'un yaptığı restorasyonlar üzerinden ele alınmıştır. Adı geçen sivil toplum kuruluşlarının Avrupa'daki benzerleri kuruldukları yıldan günümüze giderek büyüyen organizasyonlara dönüşürken, Türkiye'de halihazırda yaşanan bu küçülme ya da tamamiyle son bulma sürecinin nedenleri irdelenmiş ve tez kapsamında yorumlanmaya çalışılmıştır.

CONTRIBUTIONS OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS TO ARCHITECTURAL CONSERVATION IN TURKEY: "THE SOCIETY OF FRIENDS OF HISTORIC BUILDINGS IN BURSA" AND ITS RESTORATION PROJECTS

SUMMARY

Bursa, the first capital city of the Ottoman Empire, began its urban development during Orhan Bey and continued evolving rapidly to reach its traditional Ottoman city pattern until İstanbul became the capital city in Fatih Sultan Mehmet era. Since Bursa has been located in the first-degree seismic zone, the monuments built in this period were exposed to serious earthquakes and were fallen into ruin for several times. By periodic repair interventions being applied, the buildings were provided to survive. In 1855, after one of the most significant earthquakes in Bursa history, these historical monuments were damaged critically and many of them were almost demolished. Certain monuments which were able to survive had been repaired by the authorities of the time and after onlya short period of time, they witnessed the end of an era and during serious wars they were used as arsenals in battlefields.

Kazım Baykal, who was born in Bursa in 1905 has experienced the period of II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat and VI. Mehmet Vahdettin. In 1924, he went to İstanbul and graduated from the Faculty of Religious Sciences at Darülfünun (İstanbul House of Multiple Sciences) in 1927. In addition, he earned degrees from the Faculty of Letters at Darülfünun and Higher Teacher Training School (Yüksek Muallim Mektebi) in 1928. The instructors of the period in Darülfünun are presented as the most important factor behind the success of Kazım Baykal. After his graduation, beginning his career as a literature teacher in Diyarbakır, his interest to the monuments has begun as he has admired ancient Diyarbakır City Walls. In 1945, he returned to Bursa as a philosophy teacher at Bursa High School for Boys (Bursa Erkek Lisesi). After one year, he lead the establishment of "The Society of Friends of Historic Buildings in Bursa" The vision of the society was reviving the historic values of the city which were witnessed severe earthquakes and serious battles during the establishment of Turkish Republic. By the efforts of the members of this association, approximately 150 monuments has been restored over a 40 years of time, despite the absence of historic preservation laws and reduced number of craftsmen for the traditional techniques. Although the members of the society were not the experts, they have worked with precision and analyzed each details of the monuments. Before the implementation of the restoration process, past documents related to the subject building, like the court orders during the Ottoman Empire, has been evaluated.

The society was supported not only by the regional authorities like Bursa governers of the period, but also governmental organizations like "The Higher Council of Immovable Antiquities and Monumets" (Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu- GEEAYK) that was established as shortly after "Society of Friends

of Historic Buildings". The architects of GEEAYK have given great support to "The Society of Friends of Historic Buildings in Bursa". However, in some situations during the restoration process, there points of disagreements about the restoration decisions. During that kind of disputes, Society members defended their opinions by referencing to the old documents that they could reach. Behind these documents, in certain kind of situations, experiences learned from the mistakes that was done in the previous restorations guided the new projects in order to prevent the teams from recurring mistakes. Source of income in the restoration projects that were applied by the Society was mostly donations . As the Society is approved by the governmental organisations, appropration was provided by the government. Society worked with an annual planning that was compromised by the society members in the annual meetings. In that annual meetings, the restoration projects that were complete or in progress were recorded and periodically published as booklets that were written by Kazım Baykal and Society members. These publications included future works and precedent restoration projects with before/after photos. In addition to these publications, Society published a touristic brochure of Bursa that gives specific informations about the city. The last publication of the Society was published in 1985 comprising the Society's Annual Meetings' details and the photos of the restorations that they had been completed since 1946.

In 2005, the year of 100th anniversary of his birth, a symposium was organized in memory of Kazım Baykal. This symposium's book was published including the list of the Society's completed and uncompleted works, the list of the Board of Directors of the Annual Meetings between 1946-1992 and the memories of the people who worked with him. Although the Society quit restorating historic buildings after Kazım Baykal's death in 1992, the members still meet at their place called Darülkurra where used to be a Quran reading point at the time of the Ottoman Empire Period. As it learned from Zafer Ünver, the director of the Society since Kazım Baykal's death, the Society commenced to search for a new place because of the Law (enacted in 2008) that requires "all the historical buildings will be used as what they were constructed for". And the most appropriate place for the Society is one of the shops on Irgandı Bridge as Kazım Baykal desired the restorate it but could not success.

Within the thesis, 24 historic buildings that were restored by the Society were studied in three stages as "History of the Building and Status of the Building Before Restoration", "Status of the Building During Restoration Process" and "Current Status of the Building". These three stages were supported with the photos of the buildings that belongs to related stages and for the current stages all the buildings were visited to observe if the building has any different in present. Some of these historic buildings were restorated second time after the Society's intervention by Directorate General of Foundations and as it learned from the regional office of the Directorate some of them are restorate to be.

Society's restoration approach can be considered succesful when its analyzed with social and economic opportunities of that day. The Society has an efficient role in developing a conservation model in Turkey. There are other similar models in the other parts of the country. The most efficient example of these civil society movements is "Turkish Monuments Association" (Türkiye Anıtlar Derneği) that was established in 1946. Beside the establishment of these two societies is in same year,

their working process has also many similarities. “Turkish Monuments Association” was founded by the notables of the period in Ankara and continued its works in İstanbul. Significant part of the income was donations as it was in “The Society of Friends of Historic Buildings in Bursa”.

“Turkish Monuments Association”s purpose was not only conserve the monuments but also preserve the cultural values and develop the national solidarity. In 1954, Association published a book called “Monuments” including the works that had been done by the Association so far. In addition to the restorations of mosques, shrines, tombs, mansions, Association also preserve the cemeteries, fountains that reflects the history of the city. Comparing with “Society of Friends of Historic Buildings in Bursa”, “Turkey Monument Association” is still actively working despite narrowing in terms of capacity.

Observing the Europe, its obviously seen that these kind of civil organizations are the result of very long process of work. In addition, conservation awareness spreads to majority of the public. Another common feature of these cultural movements is being commenced with small groups and developed in the course of time. In comparison with Turkey, donation culture is highly developed in European Countries. In UK, one of the earliest society for conservation is SPAB- “The Society for the Protection of Ancient Buildings”. It was founded by William Morris in 1877 to protest the destructive restorations of medieval buildings erected by the Victorian architects. Today it is the largest, and most technically expert national pressure group fighting to save old buildings from destruction. UK has many other specific groups in conservation area. “Georgian Group” that works for conserving the historical buildings being constructed between 1714 and 1837 is another example of these kind of civil society movements. “Victorian Society” that works for fighting over the demolition of the architectural heritage belongs to a period between 1837 and 1914 has many examples of saving historical buildings in UK. In France, the majority of the buildings had been saved by the efforts of Viollet-Le-Duc and the people following his philosophy. However, some kind of characteristic values and interventions belongs to a specific period had been demolished during these restorations. Therefore, opposing views had emerged, “The Society of Friends of Historic Buildings in Paris”- “Société de Amis de Monuments Parisiens” established in 1884 and “Old Paris Commission”- “Commission de Vieux Paris“ established in 1897 were one of these civil society movements against the idea of Viollet-Le-Duc’s restoration approach. With the effect of these associations, the idea of restoring the monuments by erasing the specif periodical intervantions had started to loose its effectiveness and a new understanding that conserve the monuments with these interventions had commenced to advance. “France Touring Club” established in 1890 was another civil society movement that assisted this new understanding. Besides, “Rempart” was established in 1966 with a small group by the request of “France Touring Club”. The organization promotes the historical preservation and has become a highly developed organization since it was established. As it seen in these European examples, societies consisting of a small group during the establishment developed into world wide known organizations in time.

In the scope of the thesis, the reasons why these non-governmental organizations in Turkey are downsizing or closing while the European counterparts keep growing are analyzed and presented.

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı

Türkiye'de koruma bilincinin geliştirilmesinde büyük önemi ve katkıları olan sivil toplum kuruluşlarının çalışma tarzlarını daha iyi anlayabilmek amacıyla 1946 yılında kurulan "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun çalışmaları detaylı bir şekilde incelenmiş, Kurum'un Türkiye'deki ve Avrupa'daki benzerleri ile karşılaştırılması yapılarak farklı ülkelerdeki benzer koruma modellerinin, günümüzde geldikleri noktanın farklı olmasının nedenleri irdelenmiştir.

1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

"Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun yaptığı onarımların detaylı incelenmesinin ana merkezde olduğu çalışmada anılan Kurum'un çalışmalarını daha iyi anlayabilmek amacıyla öncelikle koruma kavramının Türkiye'deki geçmişi ele alınmış, Kurum'un aktif olarak çalıştığı 1946-1992 yılları arasında ülkede çıkan yasalar ve aynı dönemde faaliyete geçen benzer sivil toplum kuruluşları ele alınarak toplumun ve devletin koruma bilinci irdelenmiştir. Çalışma kapsamında Avrupa'daki sivil toplum kuruluşları da incelenmiş, Türkiye'deki STK'ların yurtdışındaki benzerleri ile kıyaslanarak farklı koruma modelleri arasındaki ayrımın daha iyi anlaşılabilmesine çalışılmıştır. Bu çalışmaların sonucu olarak "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun yaptığı onarımlar ve bu onarımların günümüzdeki durumları incelenmiş; bu onarımlar üzerinden, Türkiye'deki koruma bilincinin gelişimi referans alınarak "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun restorasyon yaklaşımına dair genel bir çıkarıma gidilmiştir. Son olarak Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının Avrupa'daki benzerlerine göre ulaştıkları noktanın farklı olmasının nedenleri irdelenmiş, ülkemizde bu kuruluşların gelişmelerinin önündeki engeller, örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

2. BURSA'NIN FİZİKSEL VE SOSYAL YAPISI

2.1 Coğrafi Konumu ve Topoğrafyası

Bursa, Uludağ'ın kuzeybatı eteğinde, Marmara Denizi kıyı dağları ya da diğer adıyla Mudanya Dağları'nın denizden ayırdığı ovanın güney kıyısında, deniz yüzeyinden 150-300 m yükseklikte kurulmuş bir şehirdir (Ergenç, 2006, s.12). Yüzölçümü 10882 km^2'dir. (Url-1) Kuzeyinde Marmara Denizi ve Kocaeli; doğusunda Kocaeli ve Bilecik; güneyinde Kütahya ve Balıkesir; batısında ise Balıkesir bulunmaktadır. (Birgül, Çanaklı, 2009, s.17) Bursa, Kuzeybatı Anadolu'nun en yüksek dağı olan 2493 m yüksekliğindeki Uludağ'ın kuzey eteğinde bulunmaktadır. (Ergenç, 2006, s.15) Şehir 1640 yılında Bursa'ya gelen Evliya Çelebi tarafından "Keşiş Dağı" (Uludağ) olarak bilinen dağın eteğinde "*doğudan batıya uzunlamasına bir büyük şehir*" olarak tanımlanmıştır. (Ergenç 2006, s.17) Şehrin büyük bir bölümü Uludağ'dan inen ve ilkbaharda karların erimesiyle ile birlikte bol su getiren iki dağ akarsuyunun birbirine bitişik, alüvyonlu alanları üzerinde bulunmaktadır. Bu akarsulardan batıdakinin adı Cilimboz, doğuda olan, suyu daha bol, iki kolla beslenenin adı ise Gökdere'dir. Bol suyundan ötürü Gökdere'nin alüvyonal alanı Cilimboz'unkinden daha fazladır ve şehrin orta ve doğu kesimleri Gökdere'nin bu alüvyonal alanı üzerinde bulunmaktadır. Doğu'daki Gökdere'nin kolları olan akarsuların alüvyonlu alanları birbirine bitişik uzanmakta, doğuya doğru Uludağ'ın alt yamacıyla gerçek Bursa arasındaki bölge inşaata en elverişli yerler olarak tanımlanmaktadır. Gökdere'nin birikintileri ile dolan Uludağ'ın alt yamaçları denizden 250 m yüksekliktedir ve bu yükseklik ovaya doğru 130 m'ye kadar alçalmaktadır. Şehrin önünde bulunan Bursa Ovası, Bursa'dan 10 km uzaklığa kadar 100 m civarına inmektedir. Bursa Ovası'nın az miktardaki bu eğimi ile ovayı sulayan akarsuların kuzeye doğru akıntıları gerçekleşmekte ayrıca bu eğim sayesinde şehrin bataklıktan korunmasını sağlamaktadır. (Ergenç, 2006, s15) Gökdere ve Cilimboz akarsuları Bursa'yı üç bölüme ayırmıştır. Bu alanlar Hisar'ın ve ticaret kesiminin bulunduğu orta bölüm, Cilimboz'un batısında yeralan Muradiye bölümü ve Gökdere'nin doğusunda bulunan Yıldırım'a kadar uzanan bölüm olarak tanımlanır.

Uludağ'ın en alt yamacında ise Bursa'nın ılıca ve hamamlar bölgesi olan en batı kısmı ve Çekirge yeralmaktadır ve bu alanlar alüvyonal alan değildir. (Ergenç, 2006, s.16) Bursa sınırları içinde Marmara Bölgesi'nin en büyük gölü olan İznik Gölü ve Uluabat Gölü olmak üzere iki adet göl bulunmaktadır. (Url-1)

2.2 Sosyal ve Demografik Yapısı

2013 Adrese Kayıtlı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Bursa nüfusu 2.740.970'dir. Türkiye'nin en kalabalık 4. kentidir. Şehrin nüfus yoğunluğu km^2 başına 263 kişi olmakla birlikte nüfus olarak en büyük ilçeleri sırasıyla Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer, İnegöl, Gemlik ve Mustafakemalpaşa'dır. Bursa ili otomotiv, makina, tekstil, gıda ve makina sektörlerinde Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bu sektörlerin başında ülke ekonomisini temsil eder nitelikte olan tekstil yeralmaktadır. Şehrin diğer önemli sanayi kolu ise otomotiv endüstrisidir. Bursa'da sanayiye yön veren diğer bir sektör de makina imalat sanayii olmakla birlikte gıda endüstrisi de şehrin sanayisi açısından özel bir önem taşımaktadır. Şehrin ticaret, sanayi, tarım, turizm ve hizmet sektörlerinde meydana gelen önemli gelişmeler istihdam açısından büyük artışlar meydana getirmiştir. Şehir, Türkiye'nin ilk organize sanayi bölgesinin kurulduğu yerdir ve bu özelliğiyle ülke genelinde diğer sanayi bölgelerinin kurulmasına da öncülük etmiştir. Şehrin zengin yeraltı kaynakları sanayinin gelişmesinde büyük öneme sahiptir. Bursa sosyo-ekonomik canlılığıyla bir ticaret ve sanayi merkezi olmasının yanında zengin tarihi ve kültürel birikimiyle ülkenin önemli bir turizm ve kültür merkezi olma özelliğini taşımaktadır. Şehir, yıllık nüfus artışı açısından Türkiye ortalamasının üzerinde olmakla birlikte kişi başına düşen bitkisel üretim ve canlı hayvan değeri açısından ise ülke ortalamasının altında kalmaktadır. (Url-1)

2.3 Bursa'yı Etkileyen Depremler

Bursa çeşitli zamanlar boyunca oluşan orojenik (dağ oluşu) ve epirojenik (yer kabuğunun çok yavaş, düşey ve düşeye yakın yükselme ve alçalmaları) hareketlerinden oldukça etkilenmiş, kıvrılıp bükülerek meydana gelmiş bir bölgede yeralmaktadır. Bugünkü yapısını kuvaterner (IV. Zaman/ Yeni canlılar devri) dönemde almıştır. (Abacı, 2001, s.14) Şehrin batısında Balıkesir sınırları içindeki Manyas Havzası'ndan başlayan tektonik hat, doğuda Yenişehir Havzası'na değin

uzanmaktadır. İkinci bir aktif fay hattı da Gemlik Körfezi'nden başlayarak doğuya doğru İznik Gölü ve İznik üzerinden geçmektedir. Üzerinde bulunduğu yer kabuğunun bu özelliklerinden ötürü Bursa I. Derece deprem bölgesi olarak anılmaktadır. (Akkılıç, 2002, s.529) Geçmişten günümüze şehrin yapısında iz bırakan depremler şu şekilde sıralanabilir:

- M.Ö 427 yılında Marmara Denizi'nde meydana gelen deprem sahildeki şehirleri etkilemiştir. Marmara Ereğlisi o dönemdeki adıyla Perinthus bu depremden en çok etkilenen yer olarak bilinmektedir. Bu tarihte Prusa (Bursa) kurulmamış olduğu için kaynaklar bu depremin şehir üzerindeki etkilerine dair bilgi vermemektedir.

- M. Ö 360 yılında Çanakkale o dönemdeki adıyla Hellespont'ta ve Marmara Denizi'nin batı kesiminde etkili olan bu depremin bu alanlarda ağır hasara sebep olduğu bilinmektedir.

- M. Ö 287'de Thrace yani Trakya'da meydana gelen bu depremin özellikle Çanakkale ve Balıkesir yöresinde etkili olmasına rağmen Prusa (Bursa) bölgesinde de hissedildiği düşünülmektedir.

- M.S 32'de İznik ve Bursa çevresinde etkili olan bu deprem Nikaia'da (İznik) birçok evin yıkımına sebep olmuştur. Bu depremin Prusa'yı da büyük ölçüde etkilediği düşünülmektedir.

- M.S 120'de meydana gelen bu büyük deprem Nikaia (İznik) ve Prusa (Bursa) da dahil olmak üzere bütün Güney Marmara'yı etkilemiştir.

- M.S 123 yılında 8.0 şiddetinde meydana gelen bu depremin büyük can ve mal kaybına yol açtığı bilinmektedir. Depremde büyük hasar gören Nikaia (İznik) surları dönemin Roma İmparatoru Hadrianus (saltanat: 117- 138) tarafından doğu gezisi sırasında onartılmıştır.

- M.S 350 yılında İznik ve İzmit çevresinde 8.0 şiddetinde olduğu düşünülen iki deprem meydan gelmiştir.

- 24 Ağustos 358'de İstanbul, Kocaeli ve İznik çevresinde 9.0 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. (Akkılıç, 2002, s.529) Bu deprem sonucunda Bithynia'nın önde gelen şehirlerinden Nicomedia (İzmit) tamamen yıkılmıştır. Bursa

yani o dönemki adıyla Bursa'nın da bu depremden etkilendiği düşünülmektedir. (Abacı, 2001, s.64)

- 2 Aralık 362'de meydana gelen depremde 358'deki depremden kurtarılabilen herşeyin ve halktan sağ kalanların çabalarıyla inşa edilen binaların yerle bir olduğu bilinmektedir. (Abacı, 2001, s.65)

- 11 Eylül 368'de İznik'de (Nicea) yeniden büyük bir deprem felaketi yaşanmıştır. (Abacı, 2001, s.66)

- 26 Ocak 447'de Marmara Denizi çevresi, Bithynia, Phyrigia, Hellospont (Çanakkale) ve Constantinople'de birçok yıkıma neden olan bir deprem meydana gelmiştir. (Abacı, 2001, s.68) Bu depremin 9.00 şiddetinde olduğu düşünülmektedir.

- 715 yılında İstanbul, Kocaeli ve İznik'i etkileyen 9.00 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir.

- İstanbul, Kocaeli ve İznik'i etkileyen 8.00 şiddetindeki deprem 26 Ekim 740'da meydana gelmiştir. (Akkılıç, 2002, s.529)

- 23 Eylül 1063'te Marmara Denizi kıyısındaki birçok yerleşim yerini tahrip eden bu deprem İznik'te büyük hasara neden olmuştur.

- 6 Kasım 1143 tarihinde Bursa merkezli gerçekleşen bu deprem birçok insanın yaşamını yitirmesine sebep olmuş, şehirdeki nehir taşarak tüm şehri kaplamış ve şehir bu şekilde üç gün kalmıştır.

- 12 Mayıs 1327'de Lopadion (Ulubad)'da meydana gelen deprem bu bölge ve çevresini etkilemiştir. (Abacı, 2001, s.70)

- 1400 yılında meydana geldiği düşünülen deprem C.F. Finkel[1]'in çalışmasında yer verilmekle birlikte İstanbul ve Bursa'yı etkilediğini belirttiği eserinde depremin hasarı ve etkileri konusunda açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır.

- 1463 yılının Ramazan ayınının bir Çarşamba günü meydana gelen depremde Bursa Şeriye Sicilleri Defter No:1 s.28'de aktarılan bilgiye göre Evliya oğlu Sadi'nin ölümü haber verilmiş, Nalbantoğlu Mahallesi'ndeki evinin yıkılmış olması sebebiyle bu depremin adı geçen semtte büyük hasara sebebiyet verdiği düşünülmüştür.

---

[1] Ambrasseys, N.N.- Finkel, C.F., "Long- term seismicity of İstanbul and of the Marmara Sea Region", Terra Nova, 3 (1991)

- 1555 ya da 1556 yılında meydana geldiği düşünülen deprem ile ilgili bilgi tamir kayıtlarından öğrenilmektedir. Ancak, bu tamir kayıtlarının birinin tarihi Bursa Şeriye Sicilleri Defter No:71'i referans almakla birlikte 21.5.1556'yı göstermekte, diğeri ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri No:3'e göre 9.8.1559'u göstermektedir. 1556 yılına ait olan kayıtta Bursa'da bulunan Ertuğrul Mescidi'nin minaresinin deprem dolayısıyla hasar gördüğünden bahsetmekte (Abacı, 2001, s.72), can güvenliği nedeniyle görevlilere yıktırılması gerektiğini söylemektedir. 1559 tarihli belge ise Bursa'ya bağlı Mustafakemalpaşa'da bulunan Züfer Bey Mescidi'nin kubbesinin çatladığı ve minaresinin harap durumda olduğu, ancak, tamiri için gerekli paranın bulunmaması sebebiyle devletin onarımını gerçekleştirmesi ile ilgili bir Divan-ı Humayun kararının metnini içermektedir. Bu iki belge arasında 3 yıl fark bulunmasına karşılık 1555 veya 1556 yılında meydana geldiği düşünülen depremin hasar kayıtları olduğu kabul edilmektedir. (Abacı, 2001, s.73)

- 1855 yılında gerçekleşen Bursa Depremi Bursa'da Osmanlı Dönemine ait birçok tarihi anıtın büyük hasar görmesine sebep olmuştur. Kazım Baykal'ın 1855 Bursa Depremi ile ilgili 1947 yılında Uludağ Dergisi'nin 83. Sayısında yayımlanan yazısından izlendiği üzere hasar gören yapılardan Vakıf Binalarının bazılarının geliri onarım masraflarını karşılayacak düzeyde olduğundan mütevelliler tarafından onarılmış, gelirleri yetersiz olan yapılar ise Hazine'den yardım görmüş, ancak bunların yanında önemli olmayan anıtlar gördükleri hasar sonrası yokolup gitmişlerdir. Onarım işlerinin kapsamlı ve önemli olması dolayısıyla İstanbul'dan müteahhit, mimar ve mühendis yollanmıştır. (Akkılıç, 2002, s.530) Bu deprem sonrasından Ulu Cami'nin 20 kubbesinden 8'inin çöktüğü, Yeşil Cami'nin kubbesinde ve duvarlarında derin çatlaklar oluştuğu bilinmektedir. Ünlü Osmanlı hekim, bilim adamı, büyükelçi, maarif müsteşarı ve Encümen-i Dâniş[2] üyesi Hayrullah İbn Abdülhak (1820-1866)'ın aşağıda yazılı satırlarından Bursa'nın gördüğü hasarın büyüklüğü anlaşılmaktadır:

"İkinci defaki azîmetimiz (gidişimiz) hareket-i arzın akabinde (deprem sonrası) olduğundan, ne kadar ebniye-i atîka (eski binalar) var ise hâke beraber olmuş, esvâkı (çarşı- pazarları) taş ve molozlarla dolmuş, Cam-i kebir'in içine girilmez, Çelebi Sultan Mehmet'in camii ve türbesi tarafına varılmaz, derûn-u şehr (kentin içi)

[2] Encümen-i Daniş, Osmalı Devleti'nde 1851-1862 yıllarında hizmet vermiş bir bilim kuruludur.

yanmış ve yıkılmış, birbiri üstüne yığılmış, cesîm (büyük) bir virânelik haline gelmiş olduğunu görünce, hasbe'l beşeriyye (insanlık gereği) mükedder (kederli) ve mahzûn oldum." (Akkılıç, 2002, s.531)

1855 Bursa Depremi sonrası şehrin dokusu büyük değişime uğramış, bu depremden sonra yeniden yapılanmaya çalışılan şehirde büyük ölçüde istimlakler gerçekleşmiş ve caddelerde genişletilmeye gidilmiş, Tophane gibi mevcut meydanlar ferahlatılmıştır. (Bilenser, 2014, s.217)

3. BURSA'NIN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1 Bursa'nın Kuruluşu

M.Ö IV. yy'da Bithynia Devleti kurulana kadar Bursa bölgesinde çeşitli koloniler ve devletler yaşamıştır. Ünlü Heredot Tarihi'ne göre, bu tarihte Bursa ve çevresinde varolan tek kent olan Cius (Gemlik)'un geçmişi M.Ö XII. yy'a kadar dayanmaktadır. Lidyalıların egemenliğine Krezus/ Kroisos (M.Ö 561-546) döneminde giren Bursa bölgesi daha sonra Pers/İran egemenliği altına girmiştir. Dedalses, İran'a karşı mücadelesinin sonucunda Bursa bölgesinde bağımsız bir Bithynia Devleti kurmuştur. Bursa'nın şehir statüsüne yükselerek etrafının surlarla çevrilmesi Bithynia Kralı I. Prusias (M. Ö 232-192) döneminde gerçekleşmiştir. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.18) Şehrin Prusa adını almasının hikayesi şöyledir: Kartaca Kralı Hannibal, Roma İmparatoru ile yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine askerleriyle birlikte I. Prusias'a sığınmış ve I. Prusias tarafından büyük saygı görmesine karşılık olarak Hannibal emrindeki askerler ile birlikte bir şehir inşa ederek buraya I. Prusias'ın adını vererek kendisine armağan etmiştir. (Yalman, 1984, s.6) Bursa 395 yılında ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu'nun doğu bölümünde kalmış, sonraları Bizans İmparatorluğu adını alan bu kısım Nikaia (İznik)'ya bağlı kalmış, ancak, büyük bir etki gösterememiştir. (Yalman, 1984, s.8) 1071 yılından sonra Anadolu'yu fethetmeye başlayan Selçuklular, bu bölgeye Asya'dan getirdikleri Türk Boylarını yerleştirmişlerdir. Bölgenin en büyük kentlerinden olan Nikaia (İznik) 1075 yılında Kutulmuş oğlu Süleyman tarafından ele geçirilmiş, ancak, 26.06.1097 tarihinde Haçlılar tarafından geri alınmıştır. (Yalman, 1984, s.11) 1204 yılında Haçlıların Bizans başkentini ele geçirerek yağmalaması üzerine İmparatorluğun başkenti Teodor Laskaris tarafından Nikaia'ya (İznik) taşınmış ve Prusa (Bursa) 1204-1261 yılları arasında Nikaia'ya bağlı kendi halinde bir tekfurluk olarak varlığını sürdürmüştür. Selçuklu İmparatorluğu'nun gücünü yitirerek parçalanmaya başlaması sonucu kurulan Anadolu Beylikleri içinde kısa zamanda güçlenen Osmanlı Beyliği, 1299 yılında İnegöl, Bilecik, Yenişehir ve İznik çevresini de beylik topraklarına dahil etmiştir. 1321 yılında Mudanya, Gemlik ve Orhaneli'nin de Osmanlı topraklarına

katılmasından sonra 6 Nisan 1326 tarihinde Bursa, şehrin tekfuru tarafından Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'e 9000 duka altın karşılığı teslim edilmiştir. Bursa'nın alınması Osmanlı Beyliği için bir dönüm noktası olarak adlandırılmaktadır. (Yalman, 1984, s.12) Bursa'dan sonra 1330 yılında İznik, Osmanlı topraklarına dahil edilerek 1335 yılına kadar başkent olmuştur. 1335 yılında başkent Bursa'ya taşınmış ve şehirde büyük imar faaliyetleri başlatılmıştır. (Yalman, 1984, s.13)

3.2 Osmanlı Döneminde Bursa

Osmanlıların yönetiminde büyüyen ve "tipik bir Osmanlı şehri" özelliğini kazanan Bursa fethedildiği zaman, kale içinde sınırlı bir alanı olan büyük bir kasaba görünümündedir. (Ergenç, 2006, s.17) Ana hatlarıyla Bursa'nın tarihsel gelişimi şu şekilde olmuştur: Orhan Bey dönemindeki eserler, Kale içinde ve aşağı şehirde toplanmış, şehrin hangi yöne gelişeceğini bu alan tayin etmiştir. Kale içinde cami ve hamamlar bulunmakta, yeni şehirde de cami, han ve imarethane gibi sosyal hayata dair yapılar yeralmaktadır. I. Murad döneminde, Kale'nin Muradiye tarafının batısında, Pınarbaşı'nın yukarı kesimlerinde ve güneydoğusunda mahallelerin oluştuğu bilinmektedir. En fazla bayındır hale getirilen bölge ise "Aşağı Şehir" olmuştur. Yıldırım Beyazıd döneminde şehir her yönüyle gelişme halinde olmuş, ancak, Kale daha önceden yapılmış binalarla dolduğu için daha fazla bina yapılmamış, Ulu Cami'den Molla Fenari'ye kadar olan bölgede, Aşağı Şehrin ticaret kesiminde ve At Pazarı tarafında yeni yapılar inşa edilmiştir. Orhan Bey'in Kale'nin dışına çıkmak için belirlediği yerler iyi sonuçlar verdiği halde, I. Murad'ın Çekirge'de, Yıldırım'ın şehrin doğu ucunda yapılanmaya gittikleri mahalleler düşünülen sonuçlara ulaşamamıştır. Bunun sebebi olarak seçilen alanların çekirdekten oldukça uzak olması ve dönemin nüfus yoğunluğunun böyle bir sıçrama yapılabilmesi için yeterli olmaması gösterilmektedir. I. Mehmed döneminde Yeşil Külliyesi'nin yer seçimi şehre büyük bir gelişme yolu açmıştır. (Ergenç, 2006, s.20) II. Murad döneminde ise artık şehir gelişme yönlerini bulmuş bir duruma gelmiştir. Hisar'ın altından Çınarönü'ne kadar açılmış şehrin batı yakası Muradiye semti ile birlikte tam olarak yerleşmiştir. Muradiye'nin zaman içindeki gelişimi Fatih devrinde Ahmed Paşa medrese ve türbesi, Beşikçiler, Azap Bey vb. küçük camiler yolu ile tamamlanmış, şehrin doğu tarafında ise Yeşil Cami ile başlayan gelişme, Emir Sultan ve Zeyniler ile daha da ilerlemiştir. II. Murad döneminin Bursa'daki simge yapıları

Hoca Ali, Nalbantoğlu, Yiğid Köhne, Abdal Mehmed ve İvaz Paşa camileridir. Bursa'da Fatih dönemi anıtlarının oldukça çok olduğu bilinmektedir. Bursa'da Fatih Sultan Mehmet dönemi anıtlarının 120'ye yakın olduğu tespit edilmiştir. Ancak Orhan Gazi Külliyesi'nden sonra I. Murad ve Yıldırım Bayezid zamanlarında ikişer büyük cami ve manzumelere, bunları takiben de Yeşil, Muradiye ve Emir Sultan Camii'ne sahip olması sebebiyle Fatih döneminde büyük eserler etrafına gruplaşarak sınırlarının genişletilmesine gerek kalmamıştır. Bu sebepten ötürü Fatih döneminde camiler daha önce yapılmış olan külliyelerin arasına yerleşmiş mahallelerin camileri olarak yapılmıştır. Bu camilerin birçoğu mahalle ölçeğini büyük ölçüde aşan kubbeli yapılardır. II. Bayezid, Kanuni ve sonraki padişahlar döneminde Bursa'da, ticaret kesiminde artan ticaret gereksinimlerinin karşılaması için hanların yapımıyla desteklenmiş ve şehrin gelişmesi diğer hayrat sahiplerinin vakıflarına devredilmiştir. (Ergenç, 2006, s.21)

Şehrin aslını oluşturan hisar, herbiri bir semtin ana merkezinde konumlanan sultan türbeleri, külliyeler ve şehrin ticaret kesimi Bursa'nın genel görünümünü oluşturmuştur. Özer Ergenç'in XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa kitabında izlendiği üzere sultan türbelerinin şehrin yapısında konumlanması bakımından iki önemli özellik tespit edilmiştir: Bunlardan ilki sultanlara ait külliyelerin birbirinden elverdiği ölçüde uzağa yapılanmış olmalarıdır. İkinci özellik ise bütün sultan külliyelerinin şehrin silüetine hakim olan belirli yerlerde konumlanmış olmalarıdır. Bu duruma örnek olarak Osman ve Orhan Gazi Türbeleri'nin sarp bir yükseklikte, iç şehre egemen, Bizans'tan fethedilmiş Hisar'ın kuzeydoğusunda inşa edilmiş olması gösterilebilir. Aynı şekilde I. Murad Külliyesi Çekirge'nin dik yamaçlarından birinin üzerinde bulunmaktadır. Bu sultan külliyelerinin haricinde diğer Osmanlı beyleri ve tarikat şeyhlerinin türbe vb. yapıları da benzer özellikleri taşıyan yerlere inşa edilmiştir. Şehrin ticaret bölümünün gelişimi ve yapısal düzeninin sağlanmasındaki en önemli kriter ulaşılabilirlik olmuştur. Bu durum döneme ait belgelerden de anlaşılmaktadır. Hicri 967 (Miladi: 1559/1560) tarihli bir belgede Bursa'daki Galle Pazarı'nın *"...şehrin gâyet muzâyakalı yerinde olup zahîre getüren Müslümanların araba ve develeri gelüp gitmekde ziyâde ızdırâp çektikleri"* için Ali Paşa Hanı'nın yeni Galle Pazarı olarak kullanılmasının emredildiğine rastlanmıştır. (Ergenç, 2006, s.22)

3.3 Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bursa'da Sosyal Yapı

Bursa'da Cumhuriyet sonrasında sosyal hayatı canlandıran çeşitli derneklerin faaliyete geçtiği görülmektedir. Bu derneklere örnek olarak verilebileceklerden ilki musiki hayatını canlandırmak için kurulan "Bursa Türk Musiki Cemiyeti"dir. Bu cemiyetin hazırlık çalışmalarının yapıldığına dair ilk haber, kurucularından İhsan Hisarlı (Akıner)'nın bu konuya dair anılarında belirttiği üzere 17 Mart 1949 tarihli Doğru Gazatesi'nde aşağıda yazılı metinle duyurulmuştur:

"Şehrimizdeki Müzisyenlerin Değerli Bir Teşebbüsü,

Şehrimizdeki Türk Musikisi sevenlerin İzmir'de olduğu gibi bir kurum vücuda getirmek üzere 8-10 günden beri arasız çalışmakta oldukları ve aralarında 11 kişilik (Akkılıç, 2002, s.421) *müteşebbis bir hey'et ayırarak tüzüklerini tespit ettikleri memnunlukla haber alınmıştır. Müteşebbis hey'ete ayrılan kimselerden öğrendiğimize göre, bu kurumun başlıca gayeleri, Türk Musikisini geliştirmek, yükseltmek, yüksek istidatların inkişâfına çalışmak, müsamere ve konserlerle halkın nezih musikiye olan ruhi ihtiyaçlarını karşılamak gibi şeylerdir. Öteden beri musiki aleminde bir özelliğe sahip olup, geçmişte tanınmış müzisyenler yetiştirmiş olan Bursa'mızda böyle bir kurumun vücut bulması, hepimizi sevindirecek bir olay olması dolayısıyla müteşebbislere iyi başarılar dileriz."*

Yukarıda belirtilen yazı üzerine "Bursa Türk Musikisi Cemiyeti"nin kurulumuna yönelik ilk duyuru İhsan Hisarlı (Akıner) ve Faruz Emhaz'ın imzalarıyla 18 Mart 1949 tarihli aşağıdaki yazı ile yapılmıştır:

"Memleketimizin birçok yerlerinde olduğu gibi, şehrimizde de musiki severlerin elbirliği ile bir "Türk Musikisi Cemiyeti" kurulması düşünülmektedir. Müteşebbisler, bu işe kurucu heyet üyesi olarak katılmanızı ve bu konudaki düşüncelerinizden yararlanmak üzere 21 Mart 1949 Cuma günü saat 18:00'de Dağcılık Kulübü salonunda yapılacak ilk toplantıya şeref vermenizi saygı ile dilerler."

Cemiyet'in kurucuları İhsan Hisarlı (Akıner)'in 9 Mayıs 1949 tarihli Doğru Gazetesi'ni referans alarak verdiği bilgiye göre aşağıda adı geçen kişilerden oluşmaktadır:

1. İbrahim Ethem Sandıkçıoğlu (Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı)
2. Burhanettin Töre (İş Bankası Şube Müdürü)

3. Mehmet Baha Pars (Lise ve Öğretmen Okulu musiki öğretmenliğinden emekli)

4. Hayri Terzioğlu (Tütün Tüccarı)

5. Vecdi Över (Bursa Milli Emlak Dairesi Müdürü)

6. Nevzat Perkün (Tayyare Sineması Müsteciri)

7. İzzet Gerçeker (Kozacılık Kooperatifinde Memur)

8. Reşat Esmer (Erkek Lisesi Öğretmeni)

9. Suat Ergünak (Memur)

10. Rıza Sel (Memur)

11. Faruk Emhaz (Maliye'de Memur)

12. İhsan Akıner (Akkılıç, 2002, s.422)

Bu cemiyet, Türkiye'nin 1940'lı yıllardaki siyasi ve sosyal yapısı bakımından önemli bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Ertuğrul İlter Erkeskin'in 1955 yılında Bursa Ekspres Gazetesi'nde yayımlanan yazısından Cemiyet'in 1950'li yıllardaki çalışma ortamı anlaşılmaktadır: "*Şehrin muhtelif semtlerinden müziksever gençleri bir araya toplayan bu eski bina, kapısından içeriye adımınızı attığınız anda bambaşka bir âleme sürüklüyor insanı. Salı, Cuma günleri saat 21.15'de başlayan Nota derslerinden birindeyiz. Talebelerin dershanesinde büyük bir tablo ve Tamburi Cemil Bey'in portresi… Nota derslerinin başlamasına 15 dakika var. Başkan Türkan Talay, odasından çıkarak talebelerin olduğu salona girdi. Odada takriben 20-30 genç var. Hepsinin önünde açılmış birer nota ile ellerinde darp vurarak tempo tuttukları kurşun kalemleri bulunuyor. Bu surette eksersiz yapan genç kıymetlerde ahenkli bir nota mırıltısıdır gidiyor. Talebeler son hazırlıklarını ikmal etmiş, dikkatle hocalarını dinlemeye hazır oldukları anlaşılıyordu...*" Ancak Şükrü Ersoy'un 1956 yılında Bursa Ekspres'te yayımlanan yazısının aşağıdaki satırlarından anlaşıldığı üzere Cemiyet yeterince aktif olmamakla eleştirilmiştir:

"Şehrimizde yıllardan beridir faaliyette olduğu iddiası ile açık bulunan bir musiki cemiyeti vardır. Senede bir konser verdiğini duyarız. Fakat çalışmaları hakkında en ufak bir malumata sahip değiliz. Bu, bedii zevklere hitap etmesi lazım gelen cemiyetin metotlu bir çalışması var mıdır? Mali durumu nasıldır. Cemiyetin,

çalışmaya hevesli, güzel sesli elemanları var mıdır? Belli değil. Bize öyle geliyor ki yalnız kapısında bir cemiyet levhası, işte size Musiki Cemiyeti… Türk Musikisinin çağlayan nağmeleri arasında vecd içinde, birkaç gününü geçiren ve bu eşsiz musikinin muhibbi[3] *ve aşığı bir insan sıfatıyla cemiyetin çalışmalarını kafi görmüyorum. Bir yıl içinde, hiç olmazsa kış sezonunda ayda bir konser vermeye muktedir olmayan bir cemiyetin, cemiyet vasfından şüphe etmek hakkımızdır..."* 1964 yılında Milliyet Gazetesi'nde Gül Şen Gençel ise Cemiyet üyelerinin ilgisizliğinden yakınmıştır: *"Bursa Klasik Türk Musikisi Derneği'nin çalışmalarından birini izliyorum. Hocaları Erdinç Çelikkol. Üsküdar Musiki Cemiyetinden gelmiş. Aslen Bursalı olan bu genç bey başkanlık ediyor 20-25 kişilik öğrenci toplumuna. Bir şeyler öğretebilmenin mutluluğu sarmış gözlerini… Notaların ardından gidip gelen kollarıyla gençlere, çok sevdiği öğrencilerine bütün bildiklerini veriyor…Arada bir de şaklayan eliyle, yapacağız, azimliyiz, inançlıyız, başaracağız der gibi. Saadet dolu bir el sesi, mutluluk dağıtan notalar… Ekimde başlayıp Mayıs sonuna kadar süren faaliyetlerinde haftada iki gece çalışıyorlar. Çarşamba meşk, Cuma nazariyat. Bu gün derneğin 30-40 kadar öğrencisi var. Kışa ayrılacaklarından korkuluyor. Sebep yine maddi imkansızlık!... Evvela çalışma salonunun kış çalışmalarına müsait olmadığından… Sonra da çoğu öğrenci olan, okula devam eden gençlerin her türlü masraflarını kendi ceplerinden vermelerinden."*

Bütün bu maddi imkansızlıklara rağmen Cemiyet çalışmalarını sürdürmüş ve 1980'li yıllara kadar Bursa'da birçok gencin yetişmesi görevini üstlenerek, miras olarak devraldığımız eski müziğimizin yeni nesillere tanıtılmasını sağlamış, bunlara ek olarak Bursa'da birçok sanat olayına imza atmış ve Bursa Türk Müziği hayatını canlandırmıştır. Cemiyetin günümüzde halen varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. (Url-2)

[3] Muhibbi: Sevgi duyan

Şekil 3.1: Bursa Türk Musiki Cemiyeti'ne ait bir duyuru (Url -2)

Cumhuriyet sonrası Bursa'da sosyal hayata katkıda bulunan bir diğer dernek de 1948 yılında Bursa'da kurulan Gazeteciler Derneği'dir. Ant Gazetesi'nin 21 Temmuz 1948 tarihli sayısında birinci sayfadan verilen haber ve Musa Ataş, Faruk Taşkıran, Derviş Edesen, Lütfi Can, Suat Mesut Özbudak ve Haydar Ömer Onur'dan oluşan girişimci kurul tarafından yapılan açıklamadan anlaşıldığı üzere Cemiyet altı ay kadar önce kurulmuş, ancak, hiçbir etkinlikte bulunmamıştır. Bu durum Ant Gazetesi'nde aşağıda yazıldığı şekilde duyurulmuştur:

"Şehrimizde kurulmuş olan Gazeteciler Cemiyeti faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Evvelki gün Halkevi'nde toplanmış olan müteşebbis heyet, altı aydır esaslı bir faaliyet göstermemiş olan cemiyeti kalkındırmak maksadı ile bir toplantı tertib etmiştir.

BURSA GAZETECİLER CEMİYETİ MÜTEŞEBBİS HEYET BAŞKANLIĞINDAN,

Cemiyetimiz asil üyelik vasfına uygun görülen, aşağıda yazılı gazeteci arkadaşlarımızın yarın gece (22 Temmuz 1948) Halkevi salonunda yapacağımız özel mahiyetteki toplantıya teşriflerini rica ederim.

Abdurrahman Konuk, Musa Ataş, Faruk Taşkıran, Dr. Haydar Ömer Onur,İsmet Bozdağ, Tevfik Biricik, Sadık Şendil, Nüvit Ataş, Lütfi Can, Sabahattin Çıracıoğlu, Ali Galip İkiz, Derviş Edesen, Derviş Taşman, Dr. Suat Mesut Özbudak, Sadrettin Çanga, İsmet Işıldak, Hasan Kesimel, Ertuğrul Ünal, Şükrü Er, İsmail Gerçeksöz,

İbrahim Altınbaş, İbrahim Kanor, Fehmi Atlıman, Şükrü Alptekin, Ali Oltay, Kamil Ergün, O. Nuri Murabıt, Münür Çetin, Dr. Ahmet Esin, İsmail Kalkan, Nusret Demirpençe

Bursa Gazeteciler Cemiyeti Müteşebbis Heyeti Başkanı Musa Ataş"

Cemiyet 30.03.1964 tarihinde Dernekler Yasası'nda yapılan değişikliğe uyum sağlamak üzere Musa Ataş, Mustafa Tayla, Derviş Sami Taşman, Sabri Türkozan ve Hayri Terzioğlu'ndan oluşan yeni bir girişimci kurul tarafından tekrar örgütlenmiş ve Cemiyet'in amacı tüzüğünde *"Bursa'daki basın mensuplarının temsilcisi olarak, basın mesleğinin şeref ve haysiyetini korumak, mensupları arasında dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlamak"* olarak belirtilmiştir.

Kuruluş amacı çerçevesinde çalışmalarına devam eden Cemiyet, Bursalı gazetecilerin fikir ve meslek alanında gelişmelerini sağlamak adına konferans, panel, açık oturum ve eğitim seminerleri düzenlemektedir. Üyelerinin ve cemiyetin görüşlerini açıklamak amacıyla yayınlar çıkarmakta, gelişen olaylar karşısında bildiriler yayınlayarak toplantılar gerçekleştirmektedir. (Akkılıç, 2002, s.738) Cemiyetin günümüzde aktif bir internet sitesi (http://bgc.org.tr/) bulunmaktadır.

Cemiyet'in 1947 yılında kuruluşundan günümüze kadar olan başkanları aşağıda belirtildiği gibidir:

Gazeteciler Cemiyeti Yöneticileri:

1. Musa Ataş (1947-1957)
2. Hayri Terzioğlu (1957-1964)
3. Ramazan Arif Karaaslan (1964-1965)
4. Mustafa Tayla (1965-1968)
5. Necati Akgün (1968-1978)
6. Saruhan Ayber (1978-1984)
7. Nazır Özsöz (1984-1985)
8. Aziz Bükey (1985-1986)
9. İbrahim İşsevenler (1986-1990)
10. Aykan Uzoğuz (1990-1994)

11. Tahsin Ardıç (1994-1995)

12. Nuri Kolaylı (1995- ...) (Url-3).

4. TÜRKİYE'DE KORUMA GEÇMİŞİNE CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDAN İTİBAREN GENEL BAKIŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yoğun, yıpratıcı ve birbiri ardına gelen savaşlar dolayısıyla eski eser yapıların onarım çalışmalarında aksamalar olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemi takiben Cumhuriyet'in ilk yıllarında da yapılan onarımların yeterli düzeyde olduğu söylenememektedir. (Madran, 1996, s.64) 1920 yılında, TBMM'nin kurulmasından sonra "Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri'nin Suret-i İntihabına (seçim yöntemine) Dair Kanun" çıkarılmış ve bu kanunun birinci maddesinde sayılan Bakanlıklar arasında "Şeri'ye ve Evkaf Vekaleti" (Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı) ve "Maarif Vekaleti" (Milli Eğitim Bakanlığı) ne de yer verilerek koruma ile ilgili iki temel kurum bu geçiş döneminde de görevlerine devam etmeye başlamış, ancak 1920-1922 yılları arasında Osmanlı Hükümeti bünyesinde de bir "Evkaf-ı Hümayun Nezareti"[4] tesis edilmiş, bu ikili yönetime 20.10.1922'de son verilmiştir. TBMM'nin kurulmasından sonra oluşturulan ilk Bakanlar Kurulu, programını 9.05.1920'de mecliste okumuş ve 10.05.1920'de de Maarif Vekaleti'ne bağlı daha çok müzecilik hizmetlerini yürüten ve sonraki dönemde de "Hars Müdürlüğü" adını alan "Türk Asar-ı Atikası Müdürlüğü"nü kurmuştur. Kurtuluş Savaşı dönemi boyunca koruma ve müzecilik adına bir faaliyetin varlığından sözedilememesinin en önemli sebepleri Ankara ve İstanbul'da iki ayrı Vakıf yönetiminin bulunması, Kurtuluş Savaşı'nın devam etmesi ve vakıf yönetimi açısından önemli olan İzmit, Manisa, Adana vb. yerlerin işgal altında olmasıdır. Dönemin eski eserler ile ilgili tek kuruluşu olan "Hars Dairesi" müzecilik ve kazı hizmetlerine yönelmiş, bu kurumun görevleri arasında koruma ve onarım hizmetleri belirtilmemiştir. Bu müdürlüğün 1922 yılında Asar-ı Atika ve Müzeler, Kütüphaneler ve Güzel Sanatlar Müdürlüklerine ayrılmasının sonucunda "Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürlüğü"nün mevcut görevlerinin yanısıra koruma çalışmalarına da yer verilmiştir. Sürekli görev yapan bu birimlerin haricinde gerekli durumlarda danışma organı olarak çalışan geçici birimler de oluşturulmuştur. Bu organlardan ilki

[4] Son dönem Osmanlı hükümetlerinde (19. yy ve sonrası) vakıf kurumlarından sorumlu bakanlık

15.07.1923'te kurulan ve asıl amacı Milli Eğitim'in sorunlarını incelemek olan "Heyeti İlmiye"dir. Bu kurul eğitimle ilgili çalışmalarına ek olarak Ankara'da bir Milli Müze ve Etnografya Müzesi kurulması, mevcut 1896 tarihli "Asar-ı Atika Nizannamesi"nin yeni koşullara adapte edilmesi gibi konuları da gündeme almıştır. (Madran, 1996, s.63) 1922 yılında Şeri'ye ve Evkaf Nezareti tarafından onarım çalışmaları başlatılmış, bu kurum "Şeri'ye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletleri'nin Ilgasına Dair Kanun" ile kaldırılmış, ancak, adı geçen kanunun yedinci maddesine göre oluşturulan "Evkaf Umum Müdürlüğü" tarafından onarım çalışmaları devam ettirilmiştir. Bu süreçte ilk olarak Mimar Kemalettin Bey tarafından Ayasofya Camii onarılmış, bu yapıyı takiben İstanbul Sultanahmet ve Beylerbeyi camileri, Edirne Selimiye ve Üç Şerefeli camileri, Elmalı Ömerpaşa Camii, Manisa Muradiye Camiii ve Konya Mevlana Türbesi ele alınmıştır. 1924 yılında Hükümet, 1917'de kurulan "Asar-ı Atika Encümeni Daimisi"nin tüzüğünü değiştirerek "İstanbul'da Müteşekkii Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni'nin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Talimatname" olarak onaylamış ve bu süreçte Encümen'in Halil Edhem Bey, Celal Esad Bey, Mimar Kemalettin Bey gibi üyeleri Cumhuriyet döneminde de görevlerine devam etmiştir. Bu tüzük çerçevesinde Encümen'in asıl görevi İstanbul'da bulunan eski eser ve anıtların belgelenmesi ve bu yapıtlar ile ilgili belgelerin hazırlanması olmuştur. Buna ek olarak Asar-ı Atika Nizannamesi'nin 5. Maddesi gereği eski eserlerin onarımı, taşınması ve yıkılması konusunda kamu görevlileri ve halk Encümen'e başvuracak ve karar alabilecektir. Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni'nin yeni kadrosu bir bakan, dört üye, bir yazman ve Asar-ı Atika Müzeleri Mimarı'ndan oluşmakta ve bu üyelerin tarih, eski eser, güzel sanatlar, mimarlık ve eski eserler konusunda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Encümen üyeliği geçici olmamakla birlikte üyelerin istifası yolu ile kadro boşalabilmektedir. Encümen Asar-ı Atika Nizannamesi ve Muhafaza-i Atika Nizannamesi'ndeki hükümlerin yanısıra kendi incelemelerine göre yeni kurallar koyabilecektir. Sonraki dönemde "Eski Eserleri Koruma Encümeni" adını anılacak olan Muhafazai Asar-ı Atika Encümeni Türkiye'de korumayı denetleyen ve karar organı olarak görev yapan ilk kurum özelliğini taşımaktadır. (Madran, 1996, s.64) Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından sonra koruma bilincinin gelişimi adına 1931 yılında Atatürk tarafından "Türk Tarihi Tetkit Cemiyeti"nin, 1934 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Kürsüsü'nün kurulumu, bunları takiben 1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin eğitime başlaması (Alsaç, 1992,

s.25) bu alanda yapılacak bilimsel çalışmalar için atılmış önemli adımlar olarak gösterilmektedir. 1932'de, eski Arkeoloji Müzesi yöneticisi ve dönemin milletvekili olan Halil Ethem (Eldem) Bey Ankara'da gerçekleştirilen Birinci Türk Tarih Kongresi'nde müzeler ve taşınabilir eski yapıtların korunması konusunda konuşma yapmıştır. (Alsaç, 1992, s.26) Atatürk, Kasım 1930'da başlayan ve birçok ili kapsayan gezisinde Bursa, İzmir, Antalya, Adana, Konya gibi illerde müzeleri gezmiş ve Konya gezisinin sonucunda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu ve Afet İnan'ı da Konya'ya çağırarak, kendilerinin de görüşlerini alarak Başvekil İsmet İnönü'ye aşağıda yazılı olan telgrafı hazırlamıştır:

"Son tetkik seyahatimde, muhtelif yerlerdeki müzeleri, eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim.

1. İstanbul'dan başka. Bursa, izmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda, şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak, memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin, ileride tarafımızdan meydana çıkarılacak olanların ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat illerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kafi lüzum vardır. Bunun için, Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisinin muvafık olacağı fikrindeyim.

2. Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabiyet içinde bulunmalarına rağmen, sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakiki şaheserleri kıymettar bazı mebani vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alaaddin Camii, Sahipata Medrese, Cami ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minare, derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedir. Bu tamirin gecikmesi, bu abidelerin kamilen inhirasını mucip olacağından, evvela asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kaffesinin mütehassıs zevat nezaretiyle tamirinin temin buyrulmasını rica ederim."

19.02.1931 tarihinde İsmet İnönü'ye gönderilen bu telgraf Türkiye'de korumaya yönelik çalışmalara hız kazandıran önemli bir belge olarak nitelendirilmektedir. Bu telgrafın ardından 01.04.1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Başbakanlık Müsteşarı başkanlığında İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Vakıflar Genel Müdürü,

Antikiteler ve Müzeler Müdürü ve (Madran, 1996, s.69) Etnografya Müzesi Müdürü'nden oluşan bir komisyon tarafından aşağıda yazılı konular saptanmıştır:

"1. Anıtların bakım ve onarımları, çeşitli yasal düzenlemelerle değişik kurumlara bırakılmıştır. Bu kuruluşların yeteri kadar ödeneği bulunmamakta, olsa bile bilimsel onarım yapamamakta, bu nedenle anıtlar ihmal edilmektedir.

2. Belediyeler ve Özel İdareler, anıtların değeri ve korumanın önemine ilişkin

yeterli bilgiye sahip olmadıkları için, yol açmak, eski eserin arsasını satmak gibi nedenlerle bunları yıkmak istemektedir."

Komisyon tarafından yapılan bu saptamalar üzerine Emre Madran'ın makalesinde izlendiği gibi aşağıda yazılı olan öneriler geliştirilmiştir:

"1. Anıtların korunması merkezden yönetilmelidir. Bunun için iki organa gereksinim vardır. Kurulması öngörülen 'Abideleri Muhafaza Heyeti', onarım programlarını hazırlamalı, halen mevcut olan Müzeler Müdürlüğü ise uygulamayı gerçekleştirmelidir.

2. Anıtlar tescil olmalıdır.

3.Eski Eserlerin korunması için yeterli parasal kaynaklara gereksinim vardır. Bu amaçla, her yıl, Vakıflar Umum Müdürlüğü bütçesine 200.000.-TL, genel bütçeye ise 100.000.- TL ödenek konmalıdır. Bunun yanısıra, İl Özel idare bütçelerinin %0.5'inin anıtların korunması için kullanılması uygun olacaktır.

4. Vakıflar Umum Müdürlüğü, tarihi değeri olan yapıların korunmasını en önemli görev saymalı, bu konuya yeterli kaynak ayırmadığı sürece, diğer hizmetleri için harcama yapmamalıdır.

5. Milli Savunma Bakanlığı'nca kullanılan eski eserler boşaltılmalıdır.

6. Kültür Bakanlığı, anıtların değerlerini ve korunmalarının yararlarını her sınıftan insana anlatmak için yayınlar oluşturmalıdır."

Komisyon tarafından hazırlanan bu rapor sonucunda dönemin Milli Eğitim Bakanı tarafından anıtların korunmasına yönelik bir iş programı geliştirilmiş ve Anıtları Koruma Komisyonu (AKK) kurulmuştur. Bu komisyon tarafından 1933 yılında başlatılan çalışmalar Cumhuriyet'in ilk büyük programlı etkinliği olarak bilinmektedir. Bu komisyonun görevleri ile İstanbul'da çalışan ve kökeni itibariyle

bir Osmanlı kurumu olan "Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni"nin görevleri arasında benzerlikler bulunmakla birlikte AKK, "Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni"nden farklı olarak hizmetlerini tüm ülke ölçeğinde gerçekleştirmiştir. (Madran, 1996, s.70) Bu kurulun koruma ve onarım konusunda aldığı kararlar doğrultusunda ülke genelinde 3500 kadar yapı, tarihi anıt olarak saptanmış ve bu anıtlar için onarım raporları hazırlanmıştır. 1935 yılında, koruma alanındaki en önemli kuruluşlardan biri olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün çalışmaları, çıkarılan bir yasa ile yeniden düzenlenmiştir. 1936'da ise Anıtları Koruma Kurulu'na bağlı İstanbul Rölöve Bürosu kurulmuştur. (Alsaç, 1992, s.26) 21 Mayıs 1936 tarihinde Evkaf ve Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan camilere ve camilerin kapsama alanında olan binaların tamir ve inşaatlarına ait fenni şartnamenin aşağıda yazılı maddelerinden dönemin restorasyon yaklaşımı anlaşılabilmektedir:

- *"Muhdes, tarihi kıymeti olmayan, binaya ağırlık veren ve binaya ağırlık veren kısımlar kaldırılacaktır.*

- *Bazı imalat türlerinin, özgün nitelikleriyle yeniden yapılması olanaklıdır. Ancak, çini süsleme, kalem işleri, çok ince işlenmiş alçı çerçeveler gibi imalatın yeniden yapılmasında yeterli malzeme ve uzman bulunmadığı için, yapıların bu tür elemanları aynen korunmalıdır.*

- *Eğer onarılacak bölüm mevcut değilse, o devre ait aynı kısmın tarz-ı mimarisi ve şekli esas ittihaz edilecektir. Yapım döneminin belirlenmesi için Müzeler Müdürlüğü'nden bilgi alınacaktır.*

- *Yapıda tarihe mal olmuş mimari hatalar düzeltilmeyecektir.*

- *Tavan, döşeme,saçak, vb. elemanlar, özgün görünümleri değişmemek koşuluyla ve daha dayanıklı olmaları için betonarme olarak yenilenebilir.*

- *Onarılacak herhangi bir elemanın yapıda eşi varsa, bu kısmın rölöve projesine ve fotoğrafına gerek yoktur.*

- *Onarımda kullanılacak malzeme, yapının tarihi değerine, mimari niteliklerine ve yapıldığı döneme göre belirlenecektir."*(Madran, 1996, s.86)

Cumhuriyet Döneminde eski yapıtların korunması için alınan en önemli karar 1951 yılında çıkarılan bir yasa ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulması olmuştur. (Alsaç, 1992, s.29) Gayrimenkul Eski Eserler ve

Anıtlar Yüksek Kurulu kısa adıyla GEEAYK' ın görevi, koruma ile ilgili ilkeleri ve müdahale tarzlarını belirlemek; rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile ilgili karar vermek olmuştur. Kurul'un çalışmalarına yönelik yönetmelikleri ilki 1952'de olmak üzere sırayla 1959 ve 1962 yıllarında hazırlanmıştır. 1973 yılında Cumhuriyet döneminin ilk eski eserler yasası olan, kültür ve doğa varlıklarının korunmasına yönelik çağdaş yaklaşımlar içeren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu çıkarmıştır. Bu yasa kültür ve doğa varlıklarının korunmasına yönelik çağdaş yaklaşımlar içermesinin yanısıra koruma kavramının bir çevre bütünlüğü içinde ele alınması anlamında da önemlidir. (Tapan, 1995, s.72) Ayrıca bu kurul, 1967 yılında, kendisine verilen yetkiye dayanarak Venedik Tüzüğü'nü kabul etmiştir. 1970'lerin başına kadar İmar Yasası, Emlak Vergisi Yasası gibi yasalarla korumacılık anlamında belirli ilkeleri düzenleyen çalışmalar yapılsa da, bu yapılanlar sınırlı önlemler olarak kalmıştır. Bu çalışmaların en önemli sonucu ise 1961 Anayasası'nın 50. Maddesine *"...Devlet tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar..."* cümlesinin eklenmesi olmuştur. (Alsaç, 1992, s.30) 1983 yılında çıkan 2863 sayılı yasa ile GEEAYK kaldırılmış, ilke oluşturma görevi merkezi bir üst kurum olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'na (KTVKYK) bırakılmış, karar verme ve yerel ölçekte denetimler ise yerel yönetim temsilcilerinin de bulunduğu Bölgesel Koruma Kurulları'nın (KTVKK) sorumluluğuna alınmıştır. (Madran, Özgönül, 2005, s.5) Bu yasa 1987 yılında çıkarılan 3386 sayılı yasa ile bazı değişikliklere uğramış ve 1989 yılında da Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurulu Yönetmeliği tekrar yürürlüğe girmiştir. (Tapan, 1995, s.73)

1960'lı yıllara kadar tarihi anıtların korumasına yönelik eğitim veren bir kuruluşun varlığından sözedilememektedir. Bu alanlarda çalışanların mesleki deneyimleri ve korumanın çeşitli alt başlıklarında kazandıkları mesleki deneyimleri, usta-çırak ilişkisine dayanmaktadır. (Madran, Özgönül, 2005, s.5) Türkiye'deki koruma eğitimi ilk kez Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi bünyesinde 1966 yılında başlamış ve ODTÜ'yü takiben İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ), Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA) (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nde (DEÜ) de koruma alanında lisansüstü eğitim veren bölümler açılmıştır. Bu süreç boyunca özellikle 1950 yılı sonrası eski eser ve koruma alanında Türkiye'de birçok sivil

toplum kuruluşunun varlığından sözedilebilmektedir. (Madran, Özgönül, s.6) Korumayla ilgili kurumların, yasaların ve eğitim olanaklarının olgunlaştığı bu dönemde Türkiye; çeşitli uluslararası sözleşmelere imza atmış, evrensel alanda koruma ilke ve yöntemlerini onaylamıştır. 1964 "Venedik Sözleşmesi", 1965 "Avrupa Konseyi", 17-19 Masıys 1965 "Barselona Sempozyumu", 1985 "Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi", 1987 "Tarihi Kentler ve Kentsel Bölgeler İçin Koruma Sözleşmesi" gibi etkinliklere fiilen katkıda bulunmasının yanısıra 1965'te UNESCO tarafından kurulan ICOMOS'a da üye olmuş, kuruluşun uluslararası toplantı ve sözleşmelerde alınan kararları kabul etmiştir. (Tapan, 1995, s.72)

5. TÜRKİYE'DE KORUMAYA YÖNELİK STK GEÇMİŞİ

Türkiye'de tarihi çevreyi korumaya yönelik derneklerin varlığının Osmanlı Dönemi' ne dayandığı bilinmektedir. Bunların en eskilerinden biri de 1911/1912 (başka bir kaynağa göre de 1908) yılında kurulan İstanbul Şehri Muhipleri Cemiyeti (İstanbul Kentini Sevenler Derneği)'dir. Kentin estetik güzelliklerini tanıtmak, şehir içindeki anıtlarla ilgili bilgileri yayınlamak, İstanbul'un tarih ve mimarlık açısından değer taşıyan yapılarının korunması için hükümet katında girişimlerde bulunmak amacıyla faaliyet gösteren bu derneğin yönetim kurulunda Said Halim Paşa, Ahmet Midhat Efendi gibi dönemin önemli isimlerinin yanısıra, Arkeoloji Müzesi Müdürü Halil Ethem Bey, müze görevlisi Makridi Bey, mimar ve Güzel Sanatlar Akademisi öğretim görevlisi Vedad (Tek) Bey gibi kişiler de yeralmıştır. Derneğin yerli ve yabancı olmak üzere 180'den fazla üyesi olduğu düşünülmektedir. Anadoluhisarı'ndaki Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı'nın korunması ve onarım çalışmaları, İstanbul Surları üstünde Çatladı Kapı'da bulunan İustiniaus Sarayı'ndaki kazı çalışmalarına zemin oluşturan yüzey araştırmaları, Gülhane Parkı Soğukçeşme Kapısı'nın bulunduğu yerdeki Sur-u Sultani ile Ayasofya Hamamı'nın yıkılmasının engellenmesi Derneğin yaptığı çalışmalara örnektir. Dernek, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonrası çalışmalarının önce yavaşlayıp sonra durması üzerine 1940'lı yıllarda Turing ve Otomobil Kurumu'nun bir şubesi olarak ayrı bir tüzükle "İstanbul'u Sevenler Grubu" olarak kurulmuş (Alsaç, 1992, s.43) ve İstanbul'daki çeşme ve sebillerin, ahşap yapıların, Galata Kulekapısı Mevlevihanesi'nin onarılması gibi çalışmalar yapmıştır. (Alsaç, 1992, s.44) Türkiye'de onarım ve koruma çalışmalarına katkıda bulunan ilk derneklerden biri de "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu"dur. 1923 yılında Türk Seyyahin Cemiyeti adıyla kurulan ve sonraları Türkiye Turing Kulübü adını alan dernek, Türkiye'de turizm ve otomobilcilik üzerine ilk kuruluş olmakla birlikte 1930 yılında "kamu yararına çalışan dernek" statüsünü kazanmıştır. (Alsaç, 1992, s.52) Bu kurum, gümrük ve trafik konularıyla ilgili kimi özel yetkilere sahip olmuş, 1971'de Gümrük ve Maliye Bakanlığı ile imzaladığı bir antlaşma gereği sınırlarda yurtdışından gelen Türklerin giriş belgelerinin Kurum tarafından verilmesi kararlaştırılmış ve gelir

kaynağı yaratan bu protokol sayesinde Kurum, gerçekleştirdiği onarım işleri ve yayın çalışmaları için gerekli bütçeyi sağlayabilmiştir. 1990 yılında bu uygulamanın kaldırılması ile birlikte Kurum'un büyük ölçekli onarım ve yenileme çalışmaları sekteye uğramıştır. (Alsaç, 1992, s.53) Yıldız Parkı'ndaki Malta Köşkü, Çadır Köşkü, Emirgan'da bulunan Sarı Köşk, bir banka tarafından finanse edilerek onarılan Şişli'deki Atatürk Evi, Safranbolu'daki Asmazlar Konağı ve Sultanahmet'teki iki konağın pansiyon olarak yenilenmesi Kurum'un tek yapı restorasyonlarına örnek olarak gösterilebilir. (Gülersoy, 1981, s.46)

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul dışında kurulan derneklerin bir örneği İzmir'de görülmektedir. 1927 yılında kurulan İzmir ve Havalisi Âsar-ı Atika Muhibleri Cemiyeti, dönemin İzmir Valisi Kâzım Dirik ve İzmir Âsar-ı Atika Umumi Müfettişi Ahmet Aziz Ogan'ın girişimleriyle açılan İzmir Âsar-ı Atika Müzesi'nin kurulması yönünde atılan bir adım olarak faaliyete geçmiştir. Bu cemiyetin İstanbul Şehri Muhipleri Cemiyeti'ni örnek alarak kurulduğu düşünülmektedir. Zira dönemin İzmir Asar-ı Atika Umumi Müfettişi Ahmet Aziz Ogan, İstanbul'daki bu cemiyetin kuruluş aşamalarını ve erken dönem çalışmalarını yakından takip etme imkanına sahip olmuştur. Cemiyetin gayesi ve çalışma tarzı nizannamesinden anlaşılmaktadır. Dr. Erkan Serçe'nin makalesinden izlendiği üzere Cemiyetin iki bölüm ve 12 maddeden oluşan nizamnamesinde, Cemiyetin amacı İzmir ve çevresindeki taşınır ve taşınmaz kültürel varlıkları ile eski kavimlerin eserleri hakkında halkın bilgilendirilmesi için yayınlar hazırlamak olarak belirtilmiştir. Nizannamenin ilk maddesine göre Cemiyetin toplantı yeri Müze olacaktır. İkinci madde Cemiyetin herkese açık olduğunu belirtmekte, üçüncü madde ise cemiyete dahil olanların üç lira giriş ücreti ve yıllık beş lira da aidat ödemek zorunda olduğundan bahsetmektedir. Dördüncü maddede açıklandığı üzere cemiyet "faal üye", "yardımcı üye", onursal üye" ve "muhabir üye" olmak üzere dört sınıftan oluşmaktadır. Cemiyet tarafından bilgi sahibi, fikrine danışılan kimseler "yardımcı üye"; bulundukları makam ve iş yoğunluğu gereği cemiyet çalışmalarına katılamayan, cemiyete katılabildikleri durumlar iftihar sebebi olan kişiler "onursal üye"; İzmir dışında oturan, cemiyete hizmet etmiş ya da hizmet etmesi olasılığı olan kişiler ise "muhabir üye" olarak sınıflandırılmıştır. Nizannamenin yedinci maddesinde Cemiyetin yönetim kurulu yapısı açıklanmıştır. Buna göre Yönetim Kurulu bir başkan, bir başkan vekili ve on üye ile birlikte toplam oniki kişiden oluşacak, üyeler arasından seçilecek genel

sekreter ile hesap işlerinden sorumlu kişiler, ilgili işlerden ortak olarak sorumlu olacaktır. Yönetim Kurulu'nun toplantı sıklığı ve amacı nizannamenin beşinci maddesinde yeralmış, ayda bir defa genel sekreterin daveti ile Müze'de toplanılacağı ve bu toplantılarda üyelerden gelen evrak ile herhangi bir devre ait olan taşınır, taşınmaz kültür varlıklarının fotoğraflarının incelenerek taşınır eserlerden İzmir Müzesi koleksiyonuna girebilecek değere sahip olanların tespit edileceği belirtilmiştir. Altıncı maddede tarihi anıtlardan onarım gerektirenlerin saptanması ve planlanmasının Yönetim Kurulu aracılığıyla ilgili mimar tarafından yapılması ve gerekli harcamanın cemiyetin bütçesinden sağlanması kararlaştırılmıştır. Cemiyetin gelir kaynaklarının üye aidatları, bağışlar, Belediye ve diğer kurumların yardımları ve Yönetim Kurulu'nun sağlayacağı diğer gelirlerden oluşacağı nizannamenin onuncu maddesinde belirtilmiştir. Cemiyet ilk büyük kaybını Âsar-ı Atika Müfettişi ve Cemiyetin genel sekreteri Aziz Ogan'ın İstanbul Müzesi Genel Müdürlüğü'ne atanmasıyla yaşamıştır. Eski eserler konusunda en donanımlı elemanını kaybeden cemiyet, başkanı ve en büyük destekçisi olan Vali Kazım Dirik'in 1935 yılında Trakya Umumi Müfettişliği'ne atanması ve İzmir'den ayrılması sonucu toparlanamamış ve son bulmuştur. (Serçe, 2002) Cemiyetin 1929-1934 yılları arasında 21 kitap yayımladığı bilinmektedir. (Alsaç, 1992, s.44)

1946 yılında kurulan bir diğer sivil toplum kuruluşu ise Türkiye Anıtlar Derneği'dir. Türk Bilim ve Siyaset Adamı Şemsettin Günaltay başkanlığında Ankara'da kurulan bu dernek, 20.04.1949 tarih ve 3/9101 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "kamu yararına çalışan dernek" statüsünü kazanmıştır. Yukarıda bahsi geçen Türkiye'nin koruma geçmişinde büyük etkisi olduğu düşünülen Atatürk'ün 19.2.1931 tarihli telgrafı, Türkiye Anıtları Derneği'nin kuruluşundaki en büyük etkenlerden biridir. Dernek, telgrafta, Atatürk'ün tehlike altında olduklarına dair endişelerini dile getirdiği bu tarihi anıtlara halkın yardımıyla sahip çıkmak amacıyla faaliyete geçmiş ve günümüze kadar sadece İstanbul'da, çoğunluğu eski eser olmak üzere binden fazla eserin onarımını sağlamıştır. (Url-4) Toplumsal bir bilinçle Ankara'da faaliyete geçen bu derneğin kuruluşunda dönemin siyaset ve bilim adamlarının rol oynadığı görülmektedir:

Genel Merkez Kurucu ve Yöneticileri:

1. Prof. Dr. Şemsettin Günaltay

2. Hasan Ali Yücel (Milli Eğitim Bakanı)
3. Ord. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk
4. Av. Hasan Basri Tarman
5. İbrahim Refik Soyer
6. Av. Mehmet Ali Onhan
7. Fikri Akurkal (Kızılay Genel Müdürü)
8. Prof. Dr. Afet İnan
9. Tevfik İleri (Milli Eğitim Bakanı)
10. Enver Güreli (Ticaret Bakanı)
11. Mehmet Mete (Rize Milletvekili)
12. İsmail Berkuk (Emekli General)
13. Halil Nuri Yurdakul (Niğde Milletvekili)
14. Keramettin Kocaman (Emekli General)
15. Nuri Gençosman (Sayıştay Üyesi)
16. Haluk Karamağaralı (İlahiyat Fakültesi)
17. Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen
18. Doç. Dr. Şükrü Akkaya
19. Prof. Dr. Osman Turan
20. İbrahim Kirazoğlu (Kayseri Milletvekili)
21. Atıf Benderlioğlu (Ankara Belediye Başkanı)
22. Mithat Yenen (İller Bankası Genel Müdürü) (Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Arşivi)

Derneğin İstanbul şubesi 1948 yılında kurulmuştur. Onarım işlerinde gelir sağlaması amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 09.04.1949 gün ve 63200/26 sayılı genelgesinin onuncu maddesine göre camilere kasa koyulma izni sadece "Türkiye Anıtlar Derneği"ne verilmiştir. (Saruhan, 1954, s.36) Dernek, Bakanlar Kurulu'nun 20 Nisan 1949 tarih ve 3/9101 sayılı kararıyla "kamu yararına dernek statüsü"nü kazanmıştır. (Saruhan, 1954, s.33) Kurum'un devletin çeşitli kademelerinden

gördüğü destek 1954 yılında Kurum tarafından hazırlanan "Abidelerimiz" kitabında yayımlanan yetkililerin bildirilerinden de anlaşılmaktadır. Kitapta yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 11.08.1951 tarih ve 17317 sayılı genelgesinde, müftülüklerden halka "Türkiye Anıtlar Derneği"ne maddi ve manevi katkılarını esirgememeleri yönünde vaazlar vermesi istenmektedir. Aynı kitapta dönemin Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı'nın Derneğe yazdığı ve yapılan işleri takdir ettiği şu satırlara da yer verilmiştir: "*Yıllardır büyük bir ihmale uğrayan ecdat yadigârı âbidelerimizin harabiyetten kurtarılması için idarenizce sarfedilen büyük gayrete ortak olarak bilhassa İstanbul'daki bazı eserlerin tamirlerini deruhte edip bunu muvaffakiyetle başarmak suretiyle bu mühim memleket davasına büyük hizmetlerde bulunan Derneğinizin mesaisini takdirle anar, meşkur faaliyetlerinizin bundan böyle de aynı hızla devamını candan dilerim."* (Saruhan, 1954, s.37) Derneğin tek gelir kaynağı üye aidatlarıdır. Cami kasalarında toplanan bağışlar sadece ilgili caminin onarım işleri için kullanılmakta, bu bağışlardan Dernek için bir harcama yapılmamaktadır. (Saruhan, 1954, s.81) Nitekim Derneğin kuruluşunun dokuzuncu yılında İstanbul Şubesi İdare Heyeti, halka anıtların onarımına bağışta bulunmalarına ek olarak Derneğe üye olarak da katkı sağlamaları yönünde çağrıda bulunmuştur. (Saruhan, 1954, s.29) 1950'li yıllarda Dernek düzenli olarak yıllık faaliyet raporları tutmuş, bu raporlarda Derneğin gelir ve giderleri, onarılan ve onarımı devam eden anıtlar adetleriyle kaleme alınmıştır. Derneğin anıtların onarımında izlediği yol Yönetim Kurulu tarafından yazılmış 1953 yılı faaliyet raporunda detaylı olarak anlatılmıştır: Onarımı yapılacak olan anıtın bulunduğu yerin halkından, en az beş kişiden oluşan tamir müteşebbis kolunun halktan topladıkları bağışlar bankaya yatırılmakta, çift imza için banka tarafından bu yetkililere verilen sirküler ile onarım süresince gerekli oldukça bankadan para çekilerek masraflar karşılanmaktadır. Harcamalar bu müteşebbis kollarının kontrolü ile yapılmakta, şube tarafından da sürekli denetlenmektedir. İlgili yapının onarımı bitirildiğinde gelir ve giderlerin belgesi şube tarafından alınarak yevmiye defterine işlenmektedir. Bu şekilde, yapıların onarımı için toplanan paraya Dernek tarafından el sürülmemekte ve makbuzsuz para temini şube ve teşkilatlarda yer almamaktadır. (Saruhan, 1954, s.66) Derneğin günümüzdeki İstanbul Şubesi İdare Amiri Erdoğan Üstüner, 1980 ihtilali sonrası İstanbul'daki beşer kişilik 400'e yakın "tamir müteşebbis kolu"nun kapandığını belirtmiştir. (Üstüner, kişisel görüşme, 2014) Dernek yapılan onarımlarda aldığı bağışları "cami ve erbabı hayrın isimleri", "nakdi yardım" ve

"aynî yardım" olarak listelemiştir. Aynî yardımların ayna, halı, demir kapı, çimento, demir, tuğla, arsa bedeli gibi çeşitlilik gösterdiği bu listelerde görülmektedir. (Saruhan, 1954, s.291-310) Derneğin, İstanbul Valisi ve belediyeler tarafından da maddi manevi destek gördüğü aynı faaliyet raporundaki İhtiyar Heyeti'nin şu cümlelerinden de anlaşılmaktadır: " .. *Şakir Baki ve Kâtip Çelebi Mezarları İstanbul Belediyesi'nin yardımıyla yaptırılmıştır. Esasen İstanbul Valisi ve Belediye Reis Vekili her fırsatta şubemizi desteklemekte ve Şehir Meclisi'mizde lüzumlu yardımlarda bulunmaktadır. Bilançolarda görülen gelirler arasında İstanbul Vali ve Belediye Reisinin himmetiyle Belediye bütçesinden evvelki sene 25 bin bu sene 35 bin lira camilerimizin tamiri için yardım sağlanmıştır..."* Derneğin onarımını yaptığı işler arasında cami, mescid, türbe, yalı gibi yapıların yanısıra anıt mezar (ecdat mezarı), kabristan, sebil gibi şehrin tarihini yansıtan diğer kültürel varlıklar da bulunmakta, bunlara ek olarak yeni cami inşaaları da gerçekleştirilmektedir. (Saruhan, 1954, s.68) Derneğin anıtların onarımını büyük bir titizlikle yürüttüğü "Abidelerimiz" kitabında anlatılan onarım çalışmalarından da anlaşılmaktadır. Onarım öncesi ilgili yapının tarihçesi detaylı bir şekilde incelenmekte, yapıya dair ulaşılabilecek çeşitli kaynaklar gözönünde bulundurularak Vakıflar Arşivi ve Şeriye Sicilleri'nden de faydalanılmaktadır. (Saruhan, 1954, s.159) Dernek, anıtların korunmasına yönelik çalışmalarının yanısıra halkın manevi birliğinin arttırılması ve milli dayanışmaya destek olma gibi amaçlarla 10 Aralık 1950 tarihinde Süleymaniye Camii'nde Kore'de can veren şehitlerimiz için hatim ve mevlüd okutmuş (Saruhan, 1954, 320) bu olayı kandil, İstanbul'un Fethi'nin 499. Yılı gibi önemli tarihlerde de Diyanet'in desteğiyle okutulan başka mevlüdler izlemiştir. (Saruhan, 1954, 350) Bunlara ek olarak Türk-İslam eserlerinin halka ve yeni nesillere tanıtılması maksadıyla aşağıda yazılı yayınları hazırlamıştır:

1- İstanbul Şubesinin Türk İslam Eserleri Konularındaki Çalışmaları 1951

2- Amuca Hüseyin Paşa Yalısı 1952

3- İstanbul da Gömülü Meşhur Adamlar 1979

4- Konya Abideleri 1985 (3. Baskı)

5- Kars Şehitliklerimiz ve Mehmetçiğimiz 1986

6- Konya Şubesi Kültür Sanat çalışmaları 1998

7- Osmanlı Mimarisi, İlk Devre ve Fatih Devri, Avrupa'da Osmanlı Mimarisi isimli eserler 1961-1982 yılları arasında Dr Ekrem Hakkı Ayverdi ve arkadaşları

tarafından hazırlanan 5 ciltlik seri Türkiye Anıtlar Derneği'nin katkısı ile Fetih Cemiyeti tarafından yayınlanmıştır.

8- Batıya Açılan İlk Kapı "Gordion" Belgeseli 2004 (Url- 5)

Günümüze kadar İstanbul dışında Kastamonu, Yalova, Adapazarı, Erzurum, Bursa, Sivas, Kocaeli ve Malatya'da hizmet vermiş Türkiye Anıtlar Derneği'nin günümüzde İstanbul hariç Konya şubesi aktif olarak çalışmaktadır. (Üstüner, kişisel görüşme, 2014) Derneğin İstanbul'daki onarım ve inşa çalışmaları günümüzde de devam etmekte, geçmişten günümüze yaptığı çalışmaları ve günümüzde devam eden işlerine yer veren aktif bir internet sitesi bulunmaktadır[5].

[5] http://www.anitlar.org.tr/yeni/

6. AVRUPA'DAKİ STK'LARA GENEL BAKIŞ

Avrupa'daki Kültürel Miras Hareketi ülkeler arasında farklılık gösterse de birçok ortak özellik barındırmaktadır. Bu özelliklerin ilki Avrupa'da bu kültürel mirasın korunması yönündeki çalışmaların Türkiye ile karşılaştıralamayacak kadar geniş bir zaman dilimine ve toplumun geneline yayılmış bir mücadele birikimi olmasıdır. Avrupa ülkeleri bu kapsamlı STK mücadele geleneğinin bir parçası olarak diğer toplumsal ihtiyaçlarının yanında, kültürel miras korunmasında da örgütlü toplumlara dönüşmüşlerdir. Bunun somut bir göstergesi olarak da Avrupa'daki sivil toplum örgütlerinin, girişimlerinin, eşgüdüm birimlerinin sayıları ve tarihleri; Açık Kapı Günleri'ne katılım oranları; tarihi alanları ve müzeleri ziyaret eden kişi sayısı; her seviyeye uygun sağlanan eğitim olanakları; basın-yayın organlarındaki özel programlar sayılabilir. (Silier, 2011, s.21) Avrupa'daki STK çalışmalarının ana yapısını küçük bütçeler, az sayıda çalışanla yürütülen yurttaş duyarlılığı, özverisi ve işbirliği oluşturmaktadır. Özellikle orta ve küçük ölçekli kuruluşlarda mali kaynakların büyük kısmı gönüllülerin yol masraflarını ödemek, gönüllü yerel gruplara konferanslar, kısa süreli kurslar vermek ve yine bu gönüllülere klavuz kitaplar, broşürler sağlamak, web sayfası, elektronik bültenler gibi iletişim olanakları oluşturmak ve mesleki teknik destek sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Önceliğin gönüllü katılıma dayalı olduğu bu STK'larda profesyonelleşmeye gidilmeden görece küçük fakat dinamik ve işinin ehli ekipler tarafından yönetilmektedir. Avrupalı STK yöneticeleri bu durumu *"eğer çok çalışanımız olsa idi, belki üyelerimiz 'tamam artık işleri onlar yapsın' derlerlerdi"* cümlesiyle açıklamaktadır. Bu STK'larda kurumsal birliğin temelini ilgili kuruluşun üye kuruluşlara, üyelere ve gönüllülere hesap vermeyi ciddiyetle bir görev bilinci haline getirmesi; STK'ya katkı sağlayanların, gönüllülerin her fırsatta onurlandırılması, eksikler ve yanlışlar üzerinde zaman kaybetmeyerek hep ileriye bakılması ve bu şekilde ortak amaçlar etrafında birliğin ve sivil ortaklaklıkların korunmasına hassasiyet gösterilmesi gibi temel prensipler oluşturmaktadır. (Silier, 2011, s.22) Europa Nostra Yönetim Kurulu Üyesi ve EN İstanbul 2010 Proje Koordinatörü Orhan Silier Avrupa'daki STK'larla

Türkiye'dekilerin karşılaştırmasını yaptığında gördüğü farklılıkları kendi ağzından şu cümlelerle anlatmaktadır: *"Çeşitli Avrupa STK'larının yönetimlerinde uzun süre görev yapmış ve 10 yıldan uzun süre farklı Avrupa ülkelerinde yaşamış bir gözlemci olarak, Türkiye ile başlıca Avrupa ülkelerindeki STK yaşamı bakımından en önemli farklılığın üye olunan örgütü, amaçlarını, hukukunu ve bu örgütün sürmesini ciddiye alma alanında ortaya çıktığını belirtmek isterim. Belki demokrasi ve katılım kültürünün gelişmişliğinin, belki karşısındakilere ve kendine güvenin, belki bireysel ve ailesel yaşamlara hapsolmamışlığın sonucu olarak ortalama Avrupalı STK üyesi, Türkiyeli muadiline göre, karşılaştırılamayacak ölçüde, üyesi olduğu derneğe, vakfa, girişime karşı etik sorumluluğuna önem veriyor."* (Silier, 2011, s.23) Mali olanaklar yönünden bakıldığında, Avrupa'daki STK'ların ülkemizdeki muadillerine göre sahip oldukları parasal kaynaklar çok daha fazladır. Öncelikle Avrupa'daki sivil toplum hareketlerinde üyelik aidatlarının ödenmesinde genel bir özdisiplin ve katılım etiği bulunmaktadır. Bu da Avrupalı STK'lardaki kurumsal sürdürülebilirliğin temelini oluşturmaktadır. Bağış yapma kültürünün Türkiye ile karşılaştırılamayacak kadar gelişmiş olması da diğer önemli bir farkı oluşturmaktadır. Aidat ve bağışların tamamiyle vergiden düşülebilir olması da STK'ların temel masrafları karşılandıkları sürece sürekliliğin nesillller boyunca devam etmesini sağlamıştır. (Silier, 2011, s.24) Bu STK'ların yerel ve merkezi yönetimlerle işbirliğine bakıldığında, çalışmalarını yakın bir işbirliği içinde sürdürdükleri görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak da Türkiye'ye kıyasla daha gelişmiş bir demokrasi anlayışının varlığı ve karşılıklı güven, işbirliği, uzlaşma gibi konularda toplumsal davranış biçimlerinin gelişmişliği gösterilmektedir. Bunlara ek olarak Avrupa ülkelerinin birçoğunluğunda merkezi olmayan yönetim yapılarına geçilmiş olması yerel yönetimlerin STK'larla işbirliğine girmesini kolaylaştırmıştır. Avrupa'daki STK ve yönetimlerin işbirliğinin yüksek oranda başarı ile sürdürülebilmesinin bir diğer nedeni de bireysel ve kurumsal etik çıkar çatışmalarından kaçınma ve çıkabilecek gerginlik ve kutuplaşmaların da karşılıklı hassasiyet ile engellenebilmesidir. (Silier, 2011, s.25)

6.1 İngiltere Örneği

STK'lar İngiliz Hükümeti tarafından "*toplumsal değerlerin harekete geçirdiği ve artı değerlerini yeni toplumsal, çevresel ve kültürel hedeflerini ileriye taşımak için kullanan örgütler*" olarak tanımlanmaktadır. Birleşik Krallık'ta STK'ların uzun bir

geçmişi vardır. (Pugh, 2011, s.134) En eski iki kuruluştan biri 1877'de William Morris tarafından kurulan "Tarihi Binaları Koruma Birliği"- "SPAB", diğeri ise 1895'te kurulan "Ulusal Vakıf"-"National Trust"dır. Üç hayırsever tarafından kurulan "Ulusal Vakıf" tehdit altındaki kıyıları, kırsal alanları ve binaları ulus adına korumayı amaçlamıştır. 1895'te 100 üyesi bulunan Kurum'un günümüzdeki üye sayısı 3,6 milyon civarındadır. Avrupa'nın en büyük koruma kuruluşu olan bu örgüt devletten tamamiyle bağımsızdır ve ana çalışmalarında hiçbir kamu bağışı ve desteği almamaktadır. 3,6 milyon üyenin yanında 14,8 milyon ziyaretçisi vardır, 60000 gönüllüyü koordine etmektedir ve cirosu 280 milyon İngiliz Sterlini'dir. (Pugh, 2011, s.136) 1937'de çıkarılan Ulusal Vakıf Yasası ile bu kuruma yapılacak arazi ve nakit bağışlarının vergiden muaf tutulması sağlanmıştır. Bu yasa ile birlikte Ulusal Vakıf günümüze 1000 km'lik bir sahil şeridinin, 350 tarihi bina ve bahçenin, 250000 hektar arazinin sahibi olarak ulaşmıştır. Bu varlıklar Vakıf tarafından toplum adına sonsuza dek korunmaktadır ve yapılaşmaya açılmaları ve satılmaları söz konusu değildir. Ulusal Vakıf korumaya yönelik katkılarının yanısıra kapsamlı bir eğitim- öğretim programı ve gönüllü yönetim programı uygulamakta, mülk sahibi olmanın da verdiği bu güçle ülke genelinde kültürel miras politikasına yönelik tartışmalara katkı sağlayabilmektedir. (Pugh, 2011, s.137) Türünün ilk örneği olarak adlandırılan SPAB da 1840-1870 yılları arasında 6000'den fazla Ortaçağ kilisesinin abartılı ve zarar verici bir üslupla restore edilmesini protesto etmek maksadıyla 1877 yılında William Morris tarafından kurulmuştur. Bu kurum o dönem için oldukça radikal bir görüş olan "gelecek nesillerin emanetçisi olma" görüşünü savunmuştur. William Morris'in bir diğer önemli savı da bir ülkenin kültürel mirasında uzman kişilere ek olarak eğitimli, sanattan anlayan, halktan kişilerin de bu konuda söz sahibi olması gerektiği yönünde olmuştur. Kültürel mirasla ilgili STK'ların kaynağında bu bakış açısı bulunmaktadır. (Venning, 2011, s.126) Nitekim "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun üyelerine baktığımızda kurucularının bu sektörün dışından ancak çok okuyan ve araştıran kişiler olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. SPAB'ın kuruluş manifestosunda koruma uygulamasında yapının tarihi bir tasarım olması şartı aranmamakla birlikte kullanılan tarihi malzemenin, tarihi tuğlalar, kalaslar vb. önemini dikkate alan konsevatif bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım günümüzde de Birleşik Krallık'taki uygulamalara da yön vermektedir. SBAP ve benzeri STK'ların tarihi çevreyi koruyacak yasaların çıkmasındaki önemi yadsınamayacak ölçüdedir. Ayrıca bu kuruluşlar halkı özgünlüğü farkedilemeyecek

binalara değer vermeleri yönünde de eğitmektedir. Günümüzde ise SPAB kampanyalar düzenleyen, danışmanlık yapan, halkın eğitimine yönelik aktiviteler düzenleyen bir kurum olarak çalışmaktadır. Esas ilgi alanı da eski binaların onarılış biçimidir. İlk kez 1877'de konservatif onarım felsefesiyle yola çıkan SBAP günümüzde de bu anlayışın yaygınlaştırılması için çalışmaktadır. SPAB'ın mülkiyetinde diğer STK'larda olduğu gibi tarihi binalar bulunmamaktadır. İngiltere'den örnek verilecek bir diğer STK da bir dönem mimarlığını ele alan Georgian Grubu'dur. Kurum ağırlıklı olarak 1714-1837 arasında inşa edilmiş klasik ya da tescilli binaların kurtarılması için çalışmaktadır. Başka bir dönem mimarlığının kurtarılması için savaş veren Victorian Birliği ise 1837-1914 yılları arasında inşa edilmiş binaların kurtarılması için savaş veren bir sivil toplum kuruluşudur. Kurum çalışmalarını başladığında İngiltere'de Viktoryen tarzı binalar beğenilmedikleri gerekçesiyle yıkılmayı beklemektedir. Kurum'un çabalarıyla kurtarılmış ve günümüzde Eurostar Terminali olarak işlev gören St. Pancras Tren İstasyonu ve Oteli de bu binalardan biridir. (Venning, 2011, s.127) Bu kuruluşlara ek olarak yerel arkeoloji kurumlarının oluşturduğu Birleşik Krallık Arkeoloji Konseyi, her dönemden kalma tarihi binalarla ilgilenmesinin yanında özel olarak kiliselerle ilgilen Ulusal Varlıklar Birliği, 1914'ten günümüze kadar yapılmış belirli bir mimari karakteri olan çağdaş binaların korunması için mücadele eden Yirminci Yüzyıl Birliği, yeni binaların ve yolların geliştirme projelerinin tescilli park ve bahçelere yarattığı tehditle savaşan Bahçe Tarihi Birliği İngiltere'deki diğer STK'lara örnek gösterilebilir. (Venning, 2011, s.128)

6.2 Fransa Örneği

Fransa'daki tarihi eserlerin birçoğu Viollet-Le-Duc ve onun felsefesini benimseyen kişiler tarafından kurtarılmıştır. Ancak, bu görüşle bir anıtın karakteri olarak tanımlanabilecek geçmişini ve görünümünü belirleyen unsurlar da yokolmuş, tarihi yapıların değerlendirilmesine yönelik izlerin silinmesi gibi büyük değişikliklere sebep olmuştur. Bu çalışmalar, derin ayrıntılara inen incelemeler ile gerçekleştirilmiş olsalar da bir oranda tahminlere dayalı yapılmaları sebebiyle direnişlerle karşılaşmıştır. Yeni gelişmekte olan bu bakış açısıyla birlikte, onarım mimarları ve arkeologlar arasındaki kopukluk azalmış, 1900'lerin başında kurulmaya başlanan milli, bölgesel sanat ve arkeoloji dernekleri de seslerini daha etkin bir biçimde

duyurmaya başlamıştır. 1884 yılında "restorasyon değil bakım" parolasıyla "Paris Anıtlarını Sevenler Derneği" (Société des Amis des Monuments Parisiens) faaliyete geçmiştir. 1897 yılında kurulan "Eski Paris Komisyonu" (Commission de Vieux Paris) da çalışmaları ve eleştirileriyle o dönemde şehir plancılarını rahatsız etmiştir. Bu iki dernek Paris'teki çalışmaları yakından izlemiş ve oldukça etkili olmuştur. Anıtın geçmişi ile birlikte bir değeri olduğu ve anıtı ilk yapıldığı şekle götürme felsefesinin tehlikeli ve yanıltıcı olduğu, önceki nesillerin yaptığı değişikliklere de saygı duyularak günümüzde korunması gerektiği anlayışı gelişmeye başlamıştır. (Erder, 2007, s.127) Bu anlayışın gelişmesinde büyük rol oynayan bir diğer kuruluş da 1890 yılında örgütleşen "Fransız Turing Klubü" (Touring-Club de France) dür. Amacı Fransa'da artan turizmi geliştirmek olan bu kuruluş, anıtlara verilecek zararın turizme de zararlı olacağının bilinciyle bu durumla savaşanların yanında olmuştur. (Erder, 2007, s.128) Bu kuruluş arkeoloji ve anıtlarla ilgili derneklerin Fransa'nın kuzeyinde kurulmaya başlanmasında etkili olmuştur. (Erder, 2007, s.127) Ayrıca, 1966 yılında kurulan Rempart Birliği de, Turing Klubü'nün kültürel miras varlıklarının korunmasına yönelik katkı isteği sonucu doğmuştur. Bu birliğin doğmasındaki diğer bir etken olarak da Fransa'da yayımlanan "Tehlike Altındaki Başyapıtlar" programı gösterilmektedir. Rempart'ın kuruluş amacı tarihi eserin kurtarılması için biraraya gelen gönüllülerin deneyimlerini paylaşabilecekleri bir ortam yaratarak faaliyet alanlarını genişletmek, böyle girişimlerde bulunamayanlara düzenlenen çeşitli etkinliklerle bu kişilere de katılım fırsatı yaratabilmektir. Kurulduğu zaman 24 üyesi bulunan bu girişim daha o yıllarda karşılıklı fikir ve bilgi alışverişinin sağlanabildiği bir ortam yaratabilmiştir. 1968 yılından itibaren ise bu hareket bir dernekler birliğine dönüşmüştür. Yapılan çalışmaların sürdürülebilirliğini sağlamak, devlet yardımlarından faydalanabilmek ve yerel anlamda sosyo-kültürel çevreye dahil olabilmek için kurucuların yerel yapılar altında toplanması gerekliliği uygun görülmüştür. 1966 yılından beri faaliyet gösteren Rempart günümüzde Fransa'nın çeşitli yerlerinden yaklaşık 200 derneğin bünyesine toplandığı bir kuruluşa dönüşmüştür. Tümüyle gönülü üyelerden oluşan dernekler kendi şantiyelerinin organizasyonunu yürütmektedir ki bu da 7000 kişiye ve 250 sürekli ya da mevsimlik işe tekabül etmektedir. 3000'den fazla Fransız ve yabancı gönüllü her yıl şantiyelerde bulunmaktadır. Her bir proje Rempart üyesi yerel derneklerin, yerel ortakların, halkın ve ilgili makamların ortak çalışması sonucu ortaya çıkmaktadır. (Pagel- Brousse, 2011, s.157) Rempart üyesi dernekler tarafından onarılan yapılar

sadece onarım ve koruma amacıyla ele alınmamakta, aynı zamanda yeniden kullanılır, yerel bir kalkınma projesi olarak değerlendirilmektedir. Buna örnek olarak da kuruluş tarafından ele alınan bir Ortaçağ kalıntısının gösteri alanına dönüştürülmesi, bir taşra evinin pansiyon olarak kullanılması gibi çalışmalar gösterilebilir. Kuruluşun günümüzdeki Başkan Yardımcısı Marie-Georges Pagel-Brousse Rempart için tarihi değerlerin korunmasındaki en büyük anlamın, şahısları bir yurttaş girişimine dahil edebildiğinde kazanıldığını belirtmektedir. (Pagel-Brousse, 2011, s.158) Rempart ve üye dernekleri, kültürel mirasın korunması ve topluma kazandırılması amacıyla çeşitli aktiviteler düzenlemekte, üye dernekler tarafından gönüllü şantiyeler organize edilerek her yıl 3500 kadar gönüllü genç, bir kültür mirasın onarımı ya da yeniden canlandırılması projesinde görev almaktadır. Ayrıca Rempart'ın, koruma konusunda uzmanlaşmak, şantiye yürütücüsü olmak isteyen kişiler için eğitim kursları bulunmaktadır. Kuruluşa üye dernekler tarafından kültürel koruma çalışmalarıyla gençlerin ve yetişkinlerin toplumsal hayata katılımının sağlanmasına yönelik şantiyeler, rehberlik ve ön-uzmanlık organizasyonları gerçekleştirilmektedir. (Pagel- Brousse, 2011, s.159) Kuruluşun çalışma alanları arasında çoğunlukla şato tarzı kültür varlıkları bulunmakla birlikte eşit oranlarda olmak üzere diğer miras çeşitleri de yer almaktadır. Rempart üye dernekleri küçük kilise, kale, manastır, şato, değirmen, kireç fırını, demiryolu, bahçe, demir ocağı, taraça gibi tarih öncesi çağlardan günümüze kadar her döneme ait olabilen, tarihi eser statüsü kazanmış tescilli yapılarının ya da daha küçük kültür yapıları gibi çeşitli gruplardaki eserlerin korunması için çalışmaktadır. (Silier, 2011, s.160) Rempart'a bağlı derneklerin yaptıkları onarımlarda yapı eğer devletin koruması altında olan bir kültür varlığı ise yapılan müdahalelerde Kültür Bakanlığı'nın uygulamaları geçerlidir. Dernek tarafından ele alınacak yapının onarım şartnamesi Kültür Bakanlığı'nın her bölgede bulunan "Kültürel İşler Bölge Müdürlüğü"ne sunulmaktadır. Bu bölge müdürlükleri yapıya dair son kararlardan, yapının onarımı için ödenek ayrılıp ayrılmaması gibi konulardan sorumludur. İş teslimi için gereken diğer bir zorunluluk da onarım süresince "Fransa Yapıları Mimarları" nın denetimidir. Devlet tarafından korunmayan yapıların onarımında ise yapıdan sorumlu Yerel Kurul'un onayı yeterlidir. (Pagel- Brousse, 2011, s.162)

7. BURSA ESKİ ESERLERİ SEVENLER KURUMU

7.1 Kurum'un Kurucusu Kazım Baykal ve Özgeçmişi

25 Aralık 1905 tarihinde, Bursa'nın Hoca Hasan Mahallesi'nde dünyaya gelen Kazım Baykal, son üç padişah II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve VI.Mehmet Vahdettin dönemlerini yaşamıştır. (Yavaş, 2009, s.42) 1915 yılında Dârulhilafe Medresesi'ne girmiş, 1923 yılında da bu medreseden mezun olmuştur. 1924 yılında İstanbul'a gitmiş ve Dârulfünun İlahiyat Fakültesi'ne girmiş ve 1927 yılında İlahiyat Fakültesi'nden, 1928 yılında da Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü ve Yüksek Muallim Mektebi'nden mezun olmuştur. (Kara, 2005, s.6) Maddi olanaksızlıklar içinde Dârulfünun'un Felsefe ve İlahiyat bölümlerinin yanısıra Yüksek Muallim Mektebi'nde okurken müezzinlik yaparak geçimini sağlamıştır. (Kara, 2005, s.9) Kazım Baykal'ın başarısının arkasındaki en önemli unsurlardan biri olarak yüksek tahsili sırasında ilmi ve fikirsel alışverişlerde bulunduğu ilim insanları gösterilmektedir. 1920'li yıllarda Dârulfünûn İlahiyat ve Edebiyat Fakültelerinde öğretim üyesi olarak görev yapan kişiler, Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş ve Cumhuriyet Dönemi'nde hizmet etmiş önemli ilim adamlarıdır. Kazım Baykal Sempozyumu kitabında Prof. Dr. Mustafa Kara'nın ifadesiyle bu kişiler *"Osmanlı kültürünü Cumhuriyet nesline aktaran köprü şahsiyetler"*dir. (Kara, 2005, s.7) 1928 yılında mezun olduktan sonra ilk olarak Kayseri Lisesi'nde öğretmenlik yapmış, sırasıyla Sivas Kız Muallim Mektebi ve Niğde Ortaokulu'nda çalışmış ve sonrasında Niğde Maarif Müdürlüğü görevini yürütmüştür. Bu görevinden sonra Diyarbakır Lisesi'nde yedi yıl süreyle felsefe ve tarih öğretmenliği yapmış (Kara, 2005, s.9), Diyarbakır Surları'na hayran olmuş ve tarihi eserleri inceleme, araştırma merakı da burada uyanmıştır. (Kara, 2005, s.10) Bu merakının nasıl başladığını Tarihçi-yazar Ö. Erhan Yıldızalp'e şöyle anlatmıştır: Diyarbakır Lisesi'nde öğretmenlik görevinde iken öğrencilere ders olarak Diyarbakır Kalesi hakkında yazı yazmalarını söylemiş, bir hafta da süre tanımıştır. Ancak aynı günün akşamında eve gidince kendi kendine şu soruyu sormuştur: *"Ey Kazım! Talebelere Diyarbakır Kalesi hakkında yazı yazmalarını söyledin ama sen bu kale hakkında ne biliyorsun, talebeler yazılarını*

getirince nasıl not vereceksin?" Bunun üzerine kendisi de Kale'yi araştırmaya başlamış, bilenlerden bilgi toplamış, kütüphanede araştırma yaptırmış, öğrencilerle birlikte Kazım Baykal da bu ödeve hazırlanmış ve öğrencilerin değerlendirmelerini de bu şekilde yapmıştır. Bu olaydan sonra anıt eserlerle özel bir şekilde ilgilenmeye başlamış ve kendine bir söz vermiştir: Bursa'ya dönerse anıt eserlerin korunması için çalışacaktır. (Url-6) Diyarbakır Lisesi'nden sonra Kütahya Lisesi'nde öğretmenlik yapan Kazım Baykal 1945 yılında Bursa'ya dönerek Bursa Erkek Lisesi'nde felsefe öğretmeni olarak çalışmaya başlamıştır. 1946 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun kuruluşuna öncülük eden ve vefatına kadar Bursa'da birçok eserin kurtarılmasını sağlayan Kazım Baykal 1965 yılında mesleğinden emekli olmuştur. (Kara, 2005, s.6). Kendisinin Bursa'ya yapmış olduğu hizmetlerden dolayı 25 Kasım 1992 tarihinde Bursa Erkek Lisesi'nin bahçesine büstü dikilmiş, 5 Haziran 1992'de de Uludağ Üniversitesi tarafından "fahri doktor" ünvanı verilmiştir. (Korkmaz, 2005, s.70) Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından "Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü" üyeliğine seçilmiş ve verdiği konferanslarla geleceğin mimarlarına restorasyon çalışmalarında kazandığı deneyimleri anlatmıştır. (Yıldızalp, 2005, s.22) Türkiye'nin çeşitli yerlerinde görev yaparak ülkenin tarihi dokusunu inceleyen Kazım Baykal bununla yetinmeyerek çeşitli ülkelere de seyahat etmiş ve böylelikle değişik kültürel zenginlikleri yerinde inceleme fırsatı bulmuştur. Dârulfünun'dan sınıf arkadaşı Kazım Gürpınar ve "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"ndan meslektaşı Hüseyin Ayar'la birlikte İran, Afganistan ve Hindistan seyahatleri yapmıştır. Mısır'ı da ziyaret eden Kazım Baykal (Şekil 7.1), 1970'li yılların başında staj için Fransa'da bulunan oğlu Bumin Baykal'ın yanına giderek Fransa'nın ve Belçika'nın bazı şehirlerini gezme fırsatı bulmuş, 1976 yılında ise Viyana, Zürih, Roma ve Napoli'ye kadar uzanan bir tren seyahati gerçekleştirmiştir. (Kara, 2005, s.10) 1993 yılında vefat ettiğinde kendisi için hem Hicri hem Miladi tarihler ile şu satırlar not düşülmüştür:

"Ata yadigarları şüphesiz kıymetlidir

Eserleri korumak bizde çok zahmetlidir

Çıkıp dört kutup söyler vefatına bir tarih

Bursa sevdalısı KAZIM BAYKAL RAHMETLİDİR"

1993

"Tarihi eserleri kim ihya ediyordu

Kadim kültürümüze kim kanaat getiriyordu

Çıkıp söylesin şimdi on sekizler bir tarih

"MUALLİM MUSA KAZIM BAYKAL " yollanıyordu.

1414 (Kara, 2005, s.12)

1946 yılında Bursa'da Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun kuruluşunda ve Bursa'daki tarihi anıtların kurtarılmasında büyük rol oynayan Kazım Baykal, kendi bilgi birikimi ve araştırmalarına dayalı birçok eser kaleme almıştır. 1950 yılında yayımlanan; Bursa'daki cami, çeşme, türbe, mezarlık, köşk, ev, hamam, tekke, mektep, kilise, muallimhane, medrese, han, köprü, çınar, resmi binalar gibi tarihi değeri olan kültür varlıklarını anlattığı "Bursa ve Anıtları" kitabı en önemli eserlerinden biri sayılmaktadır. (Kara, 2005, s.12) Bu kitabın hazırlanma sürecinde yapılara dair ilk kaynaklara ulaşarak Bursa Müzesi'ndeki 864 ciltlik kadı sicillerini taramıştır. (Kırayoğlu, 2005, s.42) İkinci baskısı T.A.Ç Vakfı tarafından 1982'de yayımlanan bu kitap bir "Bursa Klasiği" olarak adlandırılmaktadır. 1940'lı yılların sonunda "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun öncülüğünde Süleyman Çelebi Türbesi'nin yapımına başlanırken Kazım Baykal da arkadaşı Fehameddin Ulusoy ile birlikte Mevlid'in metnini yayımlama girişiminde bulunmuş, ancak, eserin orijinal metinle basılması Kazım Baykal'ın vefatından sonra gerçekleşebilmiştir. Kazım Baykal'ın Bursa ile ilgili bir diğer önemli eseri Bursa'da kurulduğu yıldan itibaren belediye örgütünü detaylı bir biçimde anlatan "2000 Yıllık Bursa'nın Belediyesi" kitabıdır. Genel olarak salnâmelerden yararlanılarak hazırlanan bu kitap, 1976 yılına kadar olan belediye faaliyetleri hakkında bilgiler içermekte ve Bursa'nın gelişimini gösteren haritalara da yer vermektedir. (Kara, 2005, s.11) İlahiyat Fakültesi mezunu olarak Kazım Baykal'ın doğrudan dini konuları ele alan kitapları da bulunmaktadır. 1966 Bursa basımı "İslamiyetle Yeni İçtihatlara Doğru" kitabında namaz, oruç, hac, zekat gibi konulara değinmiş; din, hurafe, eğitim- öğretim, ilim, felsefe, teknik anlayış, ceza ve hukuk anlayışı, örtünme, aile hukuku anlayışı, sigorta, yenecek ve içecek şeyler, ticari ve mali muameleler gibi alt başlıklar altında konu ile ilgili düşünce ve yorumlarına yer vermiştir. Bu eserin geliştirilmiş şekli olarak tanımlanan, dini meselelerin tartışıldığı Hikmet-i Teşri (Dinimizin emir ve yasaklarındaki nedenleri ve amaçları üzerine bir inceleme) sonuç bölümünde İslam dininin

insanların huzur ve mutluluğunu hedeflediğini belirterek dini esaslara bu gözle bakılması gerektiğini belirtmekte ve İslam araştırmacılarının bu konuda çalışmaları yönünde çağrıda bulunmaktadır. (Kara, 2005, s.12)

Şekil 7.1: Kazım Baykal Mısır'da (Kara, İntepe, 2005)

7.2 Kurum'un Kuruluşu

1855 Depremi'nde Bursa'daki bütün camilerin genel olarak hasar gördüğü bilinmektedir. Bursa adeta bir harabe haline gelmiştir. Deprem sonrasında yapılan onarımlarla şehir diriltilmiştir. 1945'e gelindiğinde gerek savaşlar (Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı), gerekse bakımsızlıktan camilerden birçoğu yine harap hale gelmiştir. Kazım Baykal'ın Bursa'ya gelişi de işte böyle bir ortama denk düşmüştür. (Tayla, 2013, s. 277) 1945 yılında Bursa Erkek Lisesi'nde Felsefe Öğretmeni olarak görev yapan Kazım Baykal Bursa Müzesi'nde Şer-i Mahkeme Sicilleri ile ilgilenmektedir. O sıralarda dönemin Müze Müdür Yardımcısı Vecdi Kalyoncuoğlu, Kazım Baykal'a Bursa'daki anıtları korumak için bir dernek kurmayı teklif etmiştir. (Daha önce aynı amaçla Tarihi Sevenler Kurumu kurulmuş, ilk kongresini yapamadan dağılmıştır.) Bu düşüncelerini dönemin Halkevi-Dil-Tarih-Edebiyat Komitesi'ndeki arkadaşlarına açmalarının sonucunda şu isimlerin yer aldığı yönetim kuruluyla dernek kurulmuştur: Tarih Öğretmeni Ahmet Muhtar Aykut,

Türkçe Öğretmeni Hilmi Erözdem, Tüccar Hüseyin Kocabaş, Felsefe Öğretmeni Kazım Baykal ve Müze Müdür Yardımcısı Vecdi Kalyoncuoğlu. Kısa süre içinde üye sayısı 10'a ulaşmıştır. Tüzükteki sıralarına göre isimleri şu şekildedir: Vali Yardımcısı Abdülkadir Keskin, Hilmi Erözdem, Avukat Hulusi Köymen, Kazım Baykal, Ahmet Muhtar Aykut, Hüseyin Kocabaş, Tüccar Rıza İlova, Emekli Yarbay Necip Kartalkaya, Vecdi Kalyoncuoğlu, Müze Müdürü Ne'şet Köseoğlu. Böylelikle ilk müteşebbis heyet kurulmuştur. Yönetim Kurulu da oluşturulmuş, başkan Hulusi Keymen seçilmiş, ancak, politikaya atıldığı için Kurum'un hiçbir toplantısına katılamamıştır. Bu aşamada Kazım Baykal ise ikinci başkan seçilmiştir. Sayman Riza İlova, Veznedar Hilmi Erözdem, Katip Vecdi Kalyoncuoğlu olmuştur. Tüzük tamamlanmış, Vilayetçe onaylanmış ve 25 Ocak 1946'da Ant Gazetesi ile ilan edilmiştir. Kurum'un ilk toplantısı da 26 Şubat 1946'da Halkevi'nde yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s. 2) Bursa'nın ileri gelen kişilerinin oluşturduğu Yönetim Kurulu hem halkın kuruma olan ilgisini arttırmış hem de güven sağlamıştır. O dönemde İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli illerinde kurulan ve makbuzla para toplayarak cami onaran birçok dernek bulunmakta ve halkta bu derneklere karşı güven duymamaktadır. Ancak, anılan Kurum, vali yardımcısı, lise öğretmeleri, müze müdürü, emekli yarbay ve tanınmış tüccarlardan oluşan yönetim kuruluyla bu tür derneklerden farklılaşmıştır. (Tayla, 2013, s.277) Ayrıca o yıllarda Bursa'da halk birbirini tanımakta ve Kurum' un üyelerini de hemen hemen bütün Bursa bilmektedir. Bu sayede Kurum'un ismi yavaş yavaş çevreye yayılmış ve türbe, cami, mezarlık onarmak isteyenler Kurum'a gelmeye başlamıştır. O günlerde Türkiye'de restorasyon sistemi ve yasaları henüz olgunlaşmamış olup, yasalarda birçok boşluk bulunmaktadır. Bu dönemde kalifiye ustaların sayısının da büyük ölçüde azaldığı bilinmektedir. Böyle bir ortamda restorasyon yapmanın oldukça risk olduğu bilinebilir. Zira Kurum'un yönetim kurulu üyeleri bilgili ve kültürlü kişiler olmalarına karşın hiçbiri restorasyon uzmanı değildir. Ancak, hepsi kendilerine, birbirlerine ve Bursalılara inanmaktadır. Halkın katılımının çok önemli olduğunu bilen Kazım Baykal ise bunun yanında uzman mimarlarla da çalışmak gerektiğinin bilincindedir. Ayrıca, o zamanlarda nadir bulunan sanatkar ustaları da gözardı etmemiş, restorasyona yol göstermesi için tarihi belgeleri, yazılı kaynakları araştırmış, Şer'i Mahkeme Sicilleri'nden yararlanmıştır. Kurum'un ilk ciddi çalışması olan Koza Hanı Mescidi'nin onarımı da bütün bu araştırmalardan faydalanılarak gerçekleştirilmiştir. (Tayla, 2013, s.278) Kazım

Baykal 1985 yılında basılan Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü'nde kurumun çalışma tarzını kendi ağzından şöyle aktarmıştır:

"1- Bursalıların civanmertliği ilk ve köklü mali kaynaktır. Onardığımız anıtın çevre halkı, hayırsever zatlar her zaman ellerini uzattılar. İlk senelerimizde Belediye Ticaret Odası, Özel İdareler yardımda bulundular, sonraları bu kaynaklar bitti. 1956'dan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü işin gereğine göre para yolladı. Hatta Cumhurbaşkanı Celal Bayar Karacabey İmareti onarımımız için bir milyon lira teklif etti. Yerin uzaklığı, özel işlerimiz buna olasılık vermedi. 1967'den sonra, bulduğumuz eski şer' i mahkeme kararları ile yetkili mimarların görüşlerinin birbirine uymaması sebebiyle verdikleri olumsuz raporlar yüzünden Vakıflardan da ilgimiz kesildi.

2- Bir onarıma başlamadan önce, peşin anıtın yapılış malzemesini, taş, tuğla, horasan, kireç gibi maddeleri inceleyip, devrin harap yerlerinden elde ettiğimiz malzemeyi kullandık. Yapının yapılış şeklini, kıyı-bucağında kalabilmiş bir iki tuğla parçasının durumunu hiç gözden kaçırmamaya çalıştık.

3- Yetkili makamların (Anıtlar Yüksek Kurulu) ve mimarların projelerini, binanın kalabilen izlerini, Müzede'ki Şer'i Mahkeme Kararları'ndaki eski onarım birinci ve ikinci keşiflerini birleştirerek iş gördük. Hiçbirimiz, hiç bir adla kişisel fayda düşünmedik, para da almadık. Bursa'nın en tanınmış varlıklı kişileri veznedarlarımız oldu.

4- Yıllık olağan kongrelerde kabul edilen rapor ve bilançoları 16 tane broşürle efkarı umumiyye[6]ye sunduk. Vicdani, dini, milli duygularımızla hizmetten duyduğumuz manevi zevkimiz en büyük karımız olmuştur. Müsterih ve mutluyuz".
(Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.3)

[6] Efkarı umumiyye: Kamuoyu

7.3 Künye

BURSA ESKİ ESERLER SEVENLER KURUMU
KURUM MERKEZİ: BURSA MÜZESİ
KURULUŞ TARİHİ: 11.02.1946

KURUCULAR KURULU

Abdulkadir Keskin	Bursa Vali Muavini
Hilmi Erözden	Öğretmen
Hulusi Köymen	Avukat
Kazım Baykal	Öğretmen
Ahmet Muhtar Aykut	Öğretmen
Hüseyin Kocabaş	Tüccar
Rıza İlova	Tüccar
Necip Kartalkaya	Emekli Yarbay
Vecdi Kalyoncuoğlu	Müze Müdür Muavini
Neşet Köseoğlu	Müze Müdürü

Şekil 7.2: "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" Kurucuları. (Baykal, 1964)

7.4 Kurum'un İlk Çalışmaları

Kurumun varlığından haberdar olan Bursalılar tarafından derneğe birincisi Zağfranlık'taki Bekir Dede Türbesi ve ikincisi Karamazak'taki Kara Abdürrezzak Türbesi'nin onarımı olmak üzere iki teklif götürülmüş, Yönetim Kurulu'nun

03.04.1946 tarih ve 03 sayılı kararı ile Kazım Baykal ve Vecdi Kalyoncuoğlu tarafından türbelerin onarımı gerçekleştirmiştir. Bu onarımlardan sonra Kazım Baykal ve Vecdi Kalyoncuoğlu, Kolordu Kumandanı Hasan Atakan Paşa ile irtibata geçmiş ve II. Dünya Savaşı nedeniyle ibadete kapanmış olan Şehadet Camii ve Abdal Camii'nin yeniden ibadete açılmaları için talepte bulunmuşlardır. İstekleri hemen kabul görmüş, Şehadet Camii içi boşaltılarak, mahalleden bir vatandaşın badanasını ve basit onarımların yaptırmasıyla ibadete açılmıştır. Aynı şekilde içi askeri malzemeyle dolu olan Abdal Camii'nin de namaza açılması için Hasan Atakan Paşa iki kamyon tahsis etmiş, Vecdi Kalyoncuoğlu ve Kazım Baykal bizzat kendileri de çalışarak caminin içindeki malzemenin taşınmasını sağlamış ve camiyi namaza açmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.4) Yapılan bu basit onarımlardan da anlaşılacağı üzere ve sonraları kendisi ile çalışanların da anılarında belirttiği gibi Kazım Baykal yapılan tüm restorasyonlarda birebir işe dahil olmuş, yerine göre bir mühendis, yerine göre bir mimar ya da yerine göre inşaat kalfası gibi iş sürecini takip etmiştir. İdare Heyeti'nin 25.08.1946 tarih ve 8 sayılı kararı ile Demirtaş Camii ve Hoca Alizade Camii mezarlıkları düzenlenmiştir. Kurum'un ilk büyük işi Kozahanı Mescidi'nin onarımı olmuştur.

7.5 Koza Hanı Mescidi Onarımı

Kazım Baykal projeye nasıl başladıklarını Kurum'un 1985 yılında çıkardıkları hizmet albümünde şöyle anlatmıştır*:" Tüzükte merkezimiz Müze'dir. Ama üyemiz Rıza İlova'nın yazıhanesi Koza Hanı'ndadır. Toplantılarımızı orada yapıyoruz. Bu nedenle han tüccarları üye olmaya başladılar. Mehmet Aker ve Recep Garip gibi. Bunlar Kozahanı içindeki mescidin onarımını isterler. 30.04.1946 tarih ve 2 sayılı idare heyeti kararı ile onarımı üzerimize aldık."* (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu hizmet albümü, 1985, s.5) Kurumun ilk defa 1946 yılında çıkardığı "Koza Hanı ve Mescidi" faaliyet raporunda ise Kazım Baykal niçin Koza Han'ındaki Bayezid-i Veli Mescidi'nin onarımı ile işe başladıklarını şöyle izah etmiştir: *"Onarıma muhtaç mezarlıklar, camiler, mescidler, hanlar, imaretler çok. Bunlar arasında mütevazi bir iş görmek ve sesimizi daha çok kimseye kolayca duyurmak mütevazi olmakla beraber iyice bir iş görmek imkanını sağlayan bir esercik, en elverişli onarım yeri Koza Hanı mescidi olduğuna kani olduk."* Aynı faaliyet raporunda Kazım Baykal mescidin o günkü durumunu *"duvarları zedelenmiş, taşları*

bozulmuş, pencereleri kırık, çatısı bozuk" olarak tanımlamıştır. "Bu bozukluklar" yüzünden mescid türlü hizmetler için kullanılmıştır. (Baykal, 1946, s.4)

Kazım Baykal Kurum'un yaptığı ilk restorasyonlardan itibaren büyük bir titizlikle çalışarak Şer'i Mahkeme Sicilleri'nden yararlanmıştır. Böylelikle yapılacak onarımlar belli verilere dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Koza Hanı Mescidi onarımında da durum böyledir. Çalışmasını belli bir sistematiğe dayandırmış, mescit ile ilgili çalışmalarına da Şer'i Mahkeme Sicilleri'ni inceleyerek başlamıştır.

7.5.1 Mescidin yapılışı, onarımı ve ikinci mescit

Şer'i Mahkeme Sicilleri'nden Mescid'in Han ile birlikte yapılmış olduğu ve sonra yanına ahşap bir mescidin de eklendiği anlaşılmaktadır. Mevcut mescidin ihtiyacı karşılayamaması sonucunda Hoca Mirin adında bir tüccar tarafından Hicri 992'de (Miladi: 1584/1585) yanına ahşap bir mescit daha yaptırılmıştır. Şeriye sicillerinde arşiv B-116 Say: 19'da anlaşıldığı üzere ana mescit, Hicri 1082 (Miladi: 1671/1672) tarihine kadar onarılmadan kalmış, daha sonra bu tarihte kubbesindeki kurşunların onarılması ile ilgili karar verilmiştir. Hoca Mirin tarafından yaptırılan ikinci mescit de onarılmış ve bununla ilgili mahkeme karar metnine de Şeriye Sicilleri'nde rastlanmıştır. (Baykal, 1946, s. 17) Kararın metni şudur:

" (1 – Fil muteberin el - hacı vaz nam hoca meclisi şeri şerifte tekrir - i kelâm edüb mahrusei Bursada merhum ve mağfur- un leh sultan Bayezid.

(2 – Han tabe serah hazretlerinin bina eyledüği han- ı cedid - i evvelin içinde olan mescid - i evvelin içinde olan mescid-i şerifi cemaatına kifayet etmediği.

(3 – Baisden bundan akdem fevt olan Hoca Münirin nam kimesne mescidi yönde muttasıl bina eyledüği mescid halâ harabe müşrif olub tekrar

(4 – Yeniden bina olunmağa muhtaç olmadığın ibtigaen liveçhillâh kendü malimden bina edüp ve canibi vakfe andan onbeş akçe mukataa tayin

(5 – Etmeği murad edüp kıbeli şeriden üzerine varılub keşf olunmasını taleb ederin dedükte kıbeli şeriden mevlâna Osman bin

(6 – Ahmed ve zeyli kitapta isimlerin mestur olan cemaat ile üzerine varılub görüldükte filvaki mescidi saninin mihrabı ve sakfı.

(7 – Ve kıbel canibinden olan dıvarı harab olub harab olduğuna bair (bir kelime)

sual olundukta hanı mezburun emini olan Mehmet Çelebi.

(8 – İbn Hasan halfa ve cemaati mezbure haber verüb mescidi mezkûrun harap olması vakfı olmadığındandır. Şöyleki el - Hac H ā il el - mezbur mescidi kadime

(9 – Müsavi kendi malinden bina edüb ve tahtında birkaç mahzen icar edüb herbiri için canibi vakfe onbeş akçe Mukataa takdir

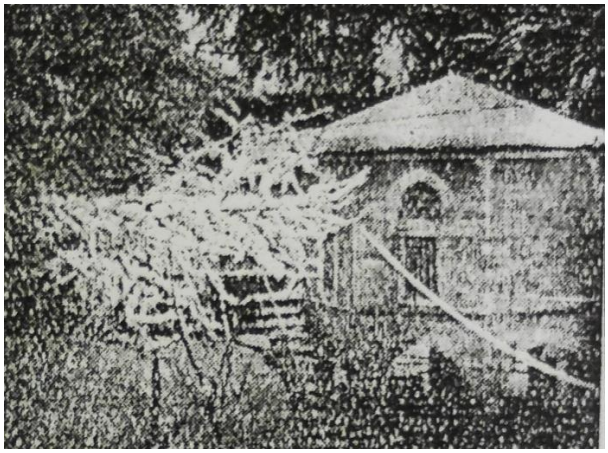
(10 – Olunub andan hasıl olan zeyini mescidi mezburun mesarifine vakf ve ilhak eyliye ol veçhile hayri azîm (iki kelime) muteberdir dediklerinde

(11 – Merkum el - hac hacı Halil dahi üslûb-u mezbur üzre bina eylemesine âzim ve müteahhid olmağın işbu huruf ketb ve tahrir olunub yeden vaz,

(12 – Olundu ki vaktı hâsta eshafı eydine tahriren fi evayili şevval el-mükerrem fi şühur - i sene isneyn ve tis' ine ve tis'amie.

(13 – Mevlâna Osman bin Ahmed el - mülâzim v. s.)"

Bu metin Kazım Baykal tarafından Türkçeleştirilmiş ve sonuç olarak bugünkü mescidin ilk yapılan eski mescit olduğu, sonradan yapılan ahşap mescidin ise o güne ulaşmadığı, ona tayin edilmiş ve vakfedilmiş mahzenlerin de belirsiz olduğu kararı verilmiştir. (Baykal, 1946, s.18) Kurum üyelerinden Vecdi Kalyoncuoğlu İstanbul'a giderek Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkili mimarından Mescid'in keşfini talep etmiştir. (1946 tarihli " Bursa Koza Hanı ve Mescidi" adlı faaliyet raporunda süreci anlatan Kazım Baykal, Vecdi Kalyoncuoğlu' nun bu seyahatini kendi imkanları ile gerçekleştirdiğini de belirtmiştir.) Ancak İstanbul'dan keşfi yapmak için hiçbir yardım alınamaması üzerine üzerine kurum, Yeşil Türbe'nin onarımını gerçekleştiren yüksek mimar Celal ve Reşat Beylerden ricada bulunmuş ve bu mimarlar mescidin onarımı için onbinliralık keşifte bulunmuştur. Kurum, yapılan keşifle ilgili Bakanlığı bilgilendirmeyi düşündüğü sıradaYeşil Türbe'nin keşfi için Bakanlığın Bursa'da bulunan mimarı Saim Ülgen de mescidin onarımından haberdar olmuş ve konuya ilgi göstermiştir. Daha önceden Bursa Anıtları ile ilgilenen diğer bir yetkili mimar Sedat Çetintaş da Kozahanı Mescidi'nin onarımıyla ilgilenmiş ve iki taraf arasında teknik fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. (Baykal, 1946, s.19)

Şekil 7.3: Koza Hanı Mescidi onarım öncesi durumu. (Baykal, 1946)

7.5.2 Teknik fikir ayrılıkları ve Şer-i Mahkeme Sicilleri

Bakanlığın Yüksek Mimarı Ali Saim Ülgen mescidin üzerine o günkü mevcut haliyle çatı mı veya kubbe mi yapılması gerektiği üzerine çok düşünmüştür. Benzeri türbe ve mescitleri gezmiş, Han'ın asli durumunu, Mescid'in eski şeklini incelemiştir. Kazım Baykal da yaptığı araştırmalar sonucunda Şer'i Mahkeme Sicilleri'nde Mescid'in üzerinin kubbe olduğuna dair onarım kararına rastlamıştır. Bunun üzerine Ali Saim Ülgen yapılacak onarımda Mescid'in üzerinin kubbe olması gerektiğini söylemiş ve Kurum'a faaliyete geçmelerini bildirmiştir. Ancak, konuyla ilgilenen diğer yetkili mimar müdahale etmiş ve kubbe yerine çatı yapılması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuş ve ilgili makamlara çatı yapılması gerekliliği ile ilgili rapor yazmıştır. Bu sebepten ötürü Kurum onarım kararıyla ilgili ikilemde kalmıştır. Bakanlığın mimarı Mescid'in benzerlerine, Şer'i Mahkeme Kararı'na göre direktif verirken diğer yetkili mimarsa teknik görüşlerle tezini savunmuştur. (Baykal, 1946, s.20) Kazım Baykal'ın 1946 tarihli faaliyet raporunda da yer verdiği mahkeme sicillerindeki karar şu şekildedir:

"(...Han' ı cedid' i evvelin mescidi şerifi kubbesi deresinin yüzyirmi dokuz vukye atik kurşuna üsra ve zam olunan kırk yedi vukye cedid kurşunun her vukyesi yirmi altışar akçadan bin ikiyüz yirmi yedi akçe ve atik ve cedid kurşunun kaline ve mismar ve mahaline bast altıyüz akçe...)" (Arşiv B-116 S. 19)

Kazım Baykal da Mescid'in örtüsünün kubbe olarak onarılması gerektiğini savunmuştur. Çünkü, zamanın mahkeme kararlarında Mescid'in geçirdiği onarımların çivisi, direkleri, ırgadiyesi, vs. bütün detaylarıyla gösterilmektedir. Oysaki kubbe değil de ahşap örtü olsaydı bu detayın mahkeme kararlarında ağaç,

tahta vs. gibi gösterilmesi gerekmektedir. Ancak, bu kayıtlarda saçak kurşunlarının onarımı, yenilenmesi ve yerine çakılması için kurşun çivisi hesap edilmiştir. Kazım Baykal'ın Mescid'in üst örtüsünün kubbe olması gerektiğini savunmasının bir nedeni de Han'ın çatısının kurşun örtülü kubbe olmasından dolayı bir tek mescidde ahşap örtü olmasının doğru olmayacağıdır. Bu iki teknik görüş farklılığı yüzünden işler uzamış, kış mevsiminin yaklaşması dolayısıyla da üstü açık olan Mescid'in biran önce üstünün kapanması istenmiştir. (Baykal, 1946, s.21) Bunun üzerine Kurum bir Yönetim Kurulu toplantısı düzenlemiş ve Yüksek Mimar Celal Biçer ile Yüksek Mimar Bedri Köken'i çağırmıştır. Bu mimarların da ortak kanaati kubbe yapılmasının doğru olacağı yönündedir. Karar 25.07.1946 tarih ve 17 numaralı tezkere ile Bayındırlık Müdürlüğü' ne arzedilmiştir. Dönemin Bayındırlık Müdürü durumu Yüksek Mimar Saim Ülgen'in verdiği kubbe keşfini yerinde inceleyerek, Mescidin duvar ve direklerini tetkik etmiş, üzerine gelecek kubbenin ağırlığını hesap etmiş, 26.07.1946 tarih ve 2220 numaralı tezkere ile Mescid'in üzerinin kubbe yapılmasında hiçbir sakınca olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Kurum hemen işe koyulmuş ve Yeşil Türbe'nin onarımını yapan Yüksek Mimar Celal Biçer ve Yüksek Mimar Bedri Köken'in denetiminde kubbe inşaatını gerçekleştirmiştir. (Baykal, 1946, s.22) Kubbede Tahtakale (Beyazıt Paşa) Hanı enkazından alınan tuğlalar kullanılmıştır.

Onarım İşinin Teknik Çalışanları: Yüksek Mimar Saim Ülgen (Bakanlık Anıtlar Şubesi Müdürü), Yüksek Mimar Celal Biçer (Anıtları tamir eden serbest müteahhit), Yüksek Mimar Bedri Köken (Bakanlık tescil işlerinde çalışan mimar), Alçı ustası İsmail Sönmez, Taş ustası Hüseyin Usta, Faik Usta (Kubbeyi yapan), Kurşuncu H. Mehmet Usta (Baykal, 1946, s.24)

Çizelge 7.1: Koza Hanı Mescidi onarımı için tedarik edilen para

	Lira	Kuruş
Halktan toplanan	4235	-
Enkaz satışından	223	50
Ödünç alınan	142	84
TOPLAM	4601	34

Çizelge 7.2: Koza Hanı Mescidi Onarımı İçin Tedarik Edilen Paranın Sarfedildiği Yerler

	Lira	Kuruş
Alçı pencerler	1100	-
Marangoz işleri (cevizden yapılan pencere çerçeveleri)	238	-
Taş ve taşçılık (saçak altındaki lefki taşlar)	525	75
Kubbe işi ve işçiliği	613	50
Amele yevmiyeleri	58	
Kurşun dökümü ve yerleştirilmesi	209	
Çimento	144	80
Hatıl için betonarme demiri	338	56
Çivi	5	-
Kum	133	45
Tuğla ve iskele	570	-
Toprak	14	-
Kereste	136	-
Kireç	200	-
Badana	55	-
Müteferrik	260	28
TOPLAM	4601	34

Mescidin Onarımı İçin Para Verenler: Abdi Biçen, Adnan Özyürük, Ali Vehbi, Ali Ferruh Yücel, Abdurrahman Şenipek, Avni Köksal, Cemal Onaran, Cezbi Mete, Cemal Öney, Ekrem Semiz, Etem Akipek, Etem Yonar, Fahri Batıca, Faik Yılmazipek, Fehmi Altıoğlu, Feyzi Uygun, Fikri Kozaman, Halit Akoğul, Hamdi Müşkire, Halil Akipek, Hakkı Sumru, Hikmet Erpolat, Hasene Sağışman, Hulusi Köymen, Hüseyin Üçlüyıldız, Hüsnü Aydın, Hüsnü Bademlioğlu, İbrahim Aker, İbrahim Hakkı, İbrahim Bükücüler, İsmail İnanç, İsmail Candanoğlu, İsmail Mahallebici, İsa Özhamarat, Kâmil Tuhafiyeci, Kâmil Urgancı, Kadri Ergindemir, Kadri Yenal, Mehmet İpekçi, Mehmet Aker, Muammer Karaman, Naci Kurtul, Nazif Ekitöz, Nazif Konukçu, Ömer Badırgalı, Ragıp Armağan, Recep Garip, Rıza İlova, Rıza Altınel, Rıfat Pekiş, M. Romangalle, Salih Paksoy, Sait Beykont, Sait Ete, Şakir Lakşe (İnegöl), Şerif Artış, Şerif Çapan, Tahir Sütmen, Tevfik Irız, Tevfik İpekman, Yaşar Ertuğrul, Yusuf Ziya Akipek, Yusuf Güleç. (Baykal, 1946, s.25)

Şekil 7.4: Soldaki görsel Koza Hanı Mescidi'nin Kurum'un yaptığı onarım sonrası durumunu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985), sağdaki görsel ise Mescid'in günümüzdeki durumunu göstermektedir. (Keskin, 2014)

7.6 Yıllık Olağan Kongreler

7.6.1 1946 yılı Olağan Kongresi- 1. Genel Kurul

9 Mart 1947'de yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Naci Kurtul (Güven Sigortası Bursa Temsilcisi)

İkinci Başkan: Kazım Baykal

Kâtip: Vecdi Kalyoncuoğlu

Sayman: Necip Aksoy (İlköğretim Müfettişi)

Üye: Fahamüddin Ulusoy (İlkokul Öğretmeni)

Dönemin valisi Haşim İşcan Kurum'la sıkı irtibat halinde olmuş, Kurum'un büyük işlere yönelik toplantılarında Kurum'a başkanlık etmiştir.

Yapılan İşler:

1) Kurum'un ilk işlerinden biri de tarihi çınar ağaçlarını koruma altına almak olmuştur. (Yönetim Kurulu kararı 23.09.1946, No:3) Çakırhamamı-Bakırcılar Çarşısı

arasında geniş yol açılması sebebiyle salaş evler yıkılmaktadır. O sırada ortada kalan bir çınar kesilmiştir (Şekil 7.5). Bu duruma bakarak Çınarlı Oteli'nin önündeki çınar da otelin yapılması nedeniyle kesilmeye başlanmış, bunun üzerine Kurum, müteahhidi mahkemeye verme kararı almıştır. Henüz Eski Eser Kanunu yoktur, "Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu" da bulunmamaktadır. Hicri 1322 (Miladi: 1904/1905) Asar-ı Atika tüzüğüne dayanarak mahkeme kararıyla çınar kurtarılmıştır. Bu durumun resmiyet kazanması adına Kurum tarafından bütün yaşlı ağaçlara *"Tabii anıttır, kesilemez"* levhaları konulmuştur. "Bursa Eski Eserleri Sevenler Derneği" tarafından korumaya alınan diğer tarihi çınar ağaçları şunlardır:

- 1326'da Bursa'yı fetheden Orhangazi'nin zaferini kutlamaya gelen Geyikli Babasultan'ın diktiği Kavaklı Çınarı
- Çınar diktiği için Yıldırım Bayezid tarafından aylık bağlanmış kadın adına 1400' te dikimiş Ulufeli Çınarı (Uluferli, Kovuk Çınar)
- Babasultan Köyü'ndeki türbesinin önündeki 1326'da dikilmiş olan çınar (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.7)

2) Aynı yol çalışması sebebiyle (Çakırhamamı-Bakırcılar Çarşısı arası) Gazi Timurtaş Paşa'nın salaş durumdaki mescidi de yıkılmış, yıkım işlemi Paşa'nın mezarına geldiği sırada Kurum Ant Gazetesi'nde bu durumu konu alan bir yazı kaleme almış ve bunun üzerine Vali Haşim İşcan Bursa Müzesi Mimarı Bedri Kökten'den, Paşa'nın mezarı için türbe projesi hazırlamasını istemiştir. Türbe' nin yapımı, idaresi ve kitabesini hazırlama işlemlerini "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" üstlenmiştir.

3) Osmangazi ilçesi Hisar semtinde Devlet Hastanesi'nin yapımı sırasında hastane karşısındaki harap durumdaki İmaret İsabey Camii yola gitme tehlikesiyle karşı karşıyayken Kurum tarafından bununla ilgili bir gazete yazısı Vali'ye sunulmuş ve Vali'nin de konuya duyarlılık göstermesiyle İmaret İsabey Camii'nin onarımını gerçekleştirilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.9)

Şekil 7.5: Soldaki görselde kesilen çınar ve Rıza İlova, sağdaki görselde Çınarlı Oteli önündeki çınar görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.6.2 1947 yılı Olağan Kongresi- 2. Genel Kurul

21 Mart 1948'de yapılmıştır. Yeni Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Naci Kurtul

İkinci başkan: Kazım Baykal

Kâtip: Vecdi Kalyoncuoğlu

Sayman: Hüseyin Kocabaş

Veznedar: Riza İlova

Üyeler: İsmail Hüsnü İnanç (Tüccar), Fahamüddin Ulusoy, Muhiddin Ersop (Tüccar), İhsan Erbak (Yüksek Mimar)

Yapılan İşler:

1) 15 Ekim 1947 tarihli kararla namaza kapalı olan II. Murad devri eseri olan Azap Bey Camii'nin onarımı yapılarak namaza açılmıştır.

2) Dönemin Maliye Bakanı aynı zamanda Bursalı olan Halil Ayan'ın sayesinde kurum 11.12.1947 tarih ve 6671 sayılı karar ile kamu yararına dernek (menafii umumiyyeye hadim dernek) statüsü kazanmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.10) Bu durumla ilgili olarak Kurum tarafından 24.12.1947 tarihinde bir beyanname yayımlanmış ve Kurum adına olan bu olumlu

gelişme Bursa halkına şu cümlelerle bildirilmiştir (Şekil B.1): *"Büyük Türk Milletinin asaletini canlandıran, yaşatan ve tarihimizin şerefli, tabiatın emsalsiz güzel diyarı; Bursa'mızdaki ecdad yadigârı eski eserleri korumak ve onarmak emelile teşekkül eden kurumumuz, Bakanlar Kurulunun 11.12.1947 tarihli 6671 sayılı kararı ile genel menfaatlere yarar derneklerden olduğu kabul edilmiştir."* Beyanname'de sırasıyla Kurum tarafından yapılacak onarımlar dile getirildikten sonra son söz olarak Bursalıların eski eserlerin onarımına karşı maddi ve manevi katkıları şu cümlelerle talep edilmiştir: *"Kadın, erkek bütün Bursalılardan, Bursa'yı sevenlerden; Türk Tarihi, Edebiyatı, Mimarisiyle ilgili olanlardan ve bu ölmez eserlerden feyz alanlardan; bize maddi ve manevi yardımlarda bulunmalarını ve bütün tanıdıklarını bize yardım için harekete geçirmelerini rica ederiz."* (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu İdare Heyeti, 1947)

Bu durumun Kurum'a olan faydasını Kurum'un günümüzdeki başkanı Mimar Zafer Ünver şöyle özetlemiştir: *"Kurumumuz hiçbir zaman para alışverişi yapan biryer olmamıştır, istekli de değildir zaten. O günün koşullarında dahi dernekle ilgili Maliye'ye başvurulması gerekmiş ve vergi mükellefi olmanın getirdiği rutin işler, zorunluluklar söz konusu olnuştur. Bu yüzden de Kurum'a hiç para girmemesi ve Kurum'un sadece organizasyon işini üstlenmesi daha akılcı bir yol olmuştur. Bu da Kurum'un kazandığı 'kamu yararına dernek' statüsü sayesinde gerçekleştirilmiştir. Kurum adına, çalışanların parasını ya da malzeme parasını bu işi üstlenen gönüllüler vermiş ve kurum üyeleri de işin teknik organizasyonunu yapmıştır."* (Ünver, kişisel görüşme, 2014)

3) İsmail Hakkı Tekkesi'nde bulunan Jimnastik Derneği tahliye edilmiş ve Tekke'nin basit onarımı yapılarak Hafız Kursu'na devredilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, s.10)

4) 1946'dan önce Vali Fazlı Güleç tarafından Mevlidi yazan Süleyman Çelebi için yapılması düşünülen, ancak, uygulanmadan kalan türbe projesi Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından yarışmaya açılarak seçilmiş ve kazanan projenin inşaasına başlanmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.12)

7.6.3 1948 Yılı Olağan Kongresi- 3. Genel Kurul

27 Mart 1949'da yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Naci Kurtul

İkinci başkan: Kazım Baykal

Sayman: Rıza İlova

Veznedar: İsmail Hüsnü İnanç

Üyeler: İhsan Erbak (Mimar) , Muhiddin Ersop, Rauf Lakşe (Yüksek Mühendis), Ahmet Ayvaz (Tüccar), Mehmet Aker (Tüccar)

Yapılan İşler:

1) 1438'de yapılmış II. Murad devri eseri olan Şeyhpaşa (Dibekli) Camii'nin ahşap çatısının tamiri gerçekleştirilmiştir. Kazım Baykal' ın 1985 tarihli Kurum'un hizmet albümünde belirttiği caminin asli örtüsünün kubbe olduğu yönündedir. Daha sonradan caminin kubbesi çökmüş, cami ahşap ve kiremit örtülü olmuştur. Kurum onarımı caminin ahşap örtülü halini gözönüne alarak gerçekleştirmiştir.

7.6.4 1949 yılı Olağan Kongresi- 4. Genel Kurul

19 Mart 1950'de yapılmıştır. Başkan Naci Kurtul'un Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı olmasıyla birlikte Dernek'e katkı yapması zorlaşmıştır. Bu nedenle yeni Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci başkan: Riza İlova

Sayman: Mehmet Ali Gökberk

Veznedar: İsmail Hüsnü İnanç

Üyeler: Sıtkı Akkay (Milli Eğitim Müdür Başyardımcısı), Faruk Üsküdari (Ticaret Lisesi Öğretmeni), Ali Rıza Yalgın (Müze Müdürü)

Yapılan İşler:

1) Kurumun o günkü malzeme yeri olarak kullanılan Eminniye Tekkesi (Veled-i Habib Cami)'nin çevre duvarları onarılmıştır.

2) 1421 yılında yapılmış harap durumdaki namaza kapalı İshakşah Camii onarılarak ibadete açılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.15)

7.6.5 1950 yılı Olağan Kongresi- 5. Genel Kurul

18 Şubat 1951 yılında yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci başkan: Riza İlova

Sayman: Mehmet Ali Gökberk

Veznedar: İsmail Hüsnü İnanç

Üyeler: Murat Atamalaca, Hulusi Seyhan (Vakıflar Müdürü), Fahamüddin Ulusoy

Yapılan İşler:

1948 yılında inşaasına başlanan Süleyman Çelebi Türbesi'nin inşaatına devam edilmiştir.

7.6.6 1951 yılı Olağan Kongresi- 6. Genel Kurul

9 Mart 1952'de yapılmıştır. Yönetim Kurulu bir önceki yıl ile aynı devam etmiştir:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci başkan: Riza İlova

Sayman: Mehmet Ali Gökberk

Veznedar: İsmail Hüsnü İnanç

Üyeler: Murat Atamalaca, Hulusi Seyhan, Fahamüddin Ulusoy

Yapılan İşler:

1) Süleyman Çelebi Türbesi'nin inşaatına devam edilmiştir.

2) Beyazıd Paşa (Çatal) Mescidi'nin onarımı gerçekleştirilmiştir. (Ancak 1976 yılında Mescid tamamen yıkılarak, yenisi yapılmıştır.)

7.6.7 1952 yılı Olağan Kongresi- 7. Genel Kurul

4 Mart 1953'te yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Riza İlova

Sayman: Mehmet Ali Gökberk

Veznedar: İsmail Hüsnü İnanç

Üyeler: Şeref Erler (İlkokul Öğretmeni), Fahamüddin Ulusoy, Sıtkı Akkay

Yapılan İşler:

1) 14 Aralık 1952'de Süleyman Çelebi Türbesi'nin açılış töreni yapılmıştır (Şekil 7.6).

2) Tophane semti civarındaki ihata duvarları ve çeşmelerin onarımı gerçekleştirilmiştir.

3) Ulucami güney batı dış köşesinde bulunan Hicri 1322 (Miladi 1904/1905) tarihli çinili çeşmenin dökülen çinileri Kütahya' dan benzerleri getirilerek onarılmıştır. (Ancak caminin 1959 yılında gerçekleştirilen büyük onarımı sırasında yetkililerce muhdes olduğu gerekçesiyle yıkılmıştır.)

4) Yeşil Cami ve Türbesi'nin avluları yeşillendirilerek park haline getirilmiştir.

5) Kiremitçi Camii'nin onarımı gerçekleştirilmiştir. (Ancak cami daha sonra halk tarafından yıkılmış, yerine yenisi yapılmştır.) (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.16)

Şekil 7.6: Süleyman Çelebi Türbesi Açılış Töreni. (Bursa eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.7: Süleyman Çelebi Türbesi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.6.8 1953 yılı Olağan Kongresi- 8. Genel Kurul

7 Mart 1954'te yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Riza İlova

Sayman: Cemal Çakarcan

Veznedar: İsmail Hüsnü İnanç

Üyeler: Şeref Erler (İlkokul Öğretmeni), Fahamüddin Ulusoy, Sıtkı Akkay (Milli Eğitim Müdürlüğü Baş Muavini), Fevzi Kumbaracı (Kız Lisesi Öğretmeni)

Yapılan İşler:

1) Hacılar Camii'nin onarımı gerçekleştirilmiş, 13 Mayıs 1953 yılında da namaza açılmıştır.[7]

2) Muradiye Camii'nin çevre duvarlarının onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.18)

Kurum 1953 yılında Hacılar Camii'nin onarımı ile ilgili Kazım Baykal'ın ağzından yazılmış bir faaliyet raporu yayımlamıştır. Faaliyet raporunda caminin onarım sürecini anlatmaya başlamadan önce Kazım Baykal önsöz olarak Kurum'un yedi senelik sürecini değerlendirmiş, Bursalı hemşehrilerine seslenerek Kurum'un hiçbir maddi menfaat düşünmeden, tamamen manevi bir zevkle, çoğunluğu birer "sanat şaheseri" olan yapıları imar ettiklerinden bahsetmiştir. Aynı yıllarda İstanbul'da bulunan "Tarihi Eserler, İbadet Yerlerini Tamir ve Yenilerini Yaptırma Cemiyeti" nin "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" ile hiçbir alakası olmadığının ve karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Kurum'un kuruluşundan itibaren birlikte çalıştıkları ve hiçbir zaman desteğini esirgemediğini belirttiği Hulusi Köymen'e ve çeşitli onarımlarda Kurum'a destek olmuş diğer millet vekilleri Saadettin Karacabey, Ali Canip Yöntem ve merhum Halil Ayan'a olan teşekkürlerini dile getirmiştir. Hükümetin Kurum'dan 5 yıllık çalışma planı beklentisi olduğundan ve Kurum'un hedefinin de Bursa' daki tüm tarihi eserleri elden geçirmek olduğundan bahsetmiştir. (Baykal, 1953, s.2) Kazım Baykal, kendisinin ve Kurum üyelerinin bu anıtları tamamiyle menfaaatten uzak bir gönül bağıyla yaptıklarını kendi cümleleriyle

[7] Detaylı bilgi "Hacılar Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

şu şekilde ifade etmiştir: *"Devlet inanmıştır ki, temin edilen para ile mümkün olduğu kadar çok abide tamir etmeye çalışıyoruz. Parayı aynen ve madde olarak yerine sarfediyoruz. Taahhüt kârı diğer bir abideye sarfediliyor. Aldığımız malzemeyi hamiyetli hemşehrilerimiz ekseriyetle maliyet fiyatı ile veriyorlar. Eski malzemenin bir haylisini de parasız almaya gayret ediyoruz. Koşmalarımız parasız, didinmelerimiz parasız ve tamamen abide menfaatine ve fisebilillahtır. Bazı (güya hayır) cemiyetleri gibi tahsil ve idare masrafı olarak ondalık ve yüzdelik bizim cemiyetimizde yoktur."* (Baykal, 1953, s. 3)

7.6.9 1954 yılı Olağan Kongresi- 9. Genel Kurul

27 Mart 1955'de yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Rıza İlova

Sayman: Cemal Çakarcan

Veznedar: İsmail Hüsnü İnanç

Yapılan İşler:

1) Mollaarap Camii'nin onarımı yapılmıştır.[8] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.19)

2) Hocaalizade Camii onarılmıştır.[9] 1863 yangınında cephesi, duvarları , minaresi ve şerefesi büyük zarar görmüş olan caminin, yanan hatıllarının ve ahşap kısımlarının yerine yenileri konmuş, kubbe ve minaresi de aslı gibi onarılmıştır.

3) Ali Paşa Camii'nin onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.21)

4) II. Dünya Savaşı sırasında askeri idare altındayken "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun çabaları ile 1946 yılında namaza açılan Abdal Camii' nin onarımı yapılmıştır.[10] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.22) Caminin karşısında bulunan II. Murad devri eseri olan Abdal Mehmed Türbesi'nin açılması ve kısmi onarımı da "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"

[8] Detaylı bilgi "Mollaarap Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[9] Detaylı bilgi "Hocaalizade Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[10] Detaylı bilgi "Abdal Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

tarafından gerçekleştirilmiş, ancak, onarımının tamamlanması Bursa Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir.

5) Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide Şubesi Şefi Saim Ülgen ile beş senelik onarım planlaması yapılmış ve büyük anıtların onarımının Vakıflar tarafından, küçük yapıların onarımının ise "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü ilk defa Abdal Camii'nin onarımı için onbeşbin lira para yollamıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.23)

Kurum, 1955 yılında son iki yılda onarılan camiler ile ilgili "Son Tamirleri Yapılan Camiler" adında kitapçık yayımlamıştır. Bu kitapçığın giriş bölümünde son iki yılda (1953-1954) Kurum'un onarım harici yaptığı işler şu şekilde sıralanmıştır:

- Bursa Müzesi'ndeki eski Şer'i Mahkeme Kararları'ndan 15 bin kadarının özeti derlenmiştir.

- "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun adını kullanarak para toplama çabasında olan asılsız kimselere karşı Bursalıları uyarmak adına Kurum tarafından beyanname yayımlanmıştır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.3) (Dönemin Valisi Cahit Ortaç'ın emri ile Vilayet'in resmi tasdikli fotoğraflı para toplama vesikası olmayanlara para verilmemesi konusunda halk bilgilendirilmiştir.)

- Kurum, Bursa'daki tarihi ve mimari eserleri tanıtmak amacıyla bir Bursa broşürü çıkarmıştır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.4) Bursa şehrine ve turizmine hizmet etmek adına hazırlanan bu broşür Kazım Baykal ve Bayındırlık Su İşleri Ressamı Cemal Çakarcan tarafından derlenmiş ve broşürün basımı ise Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi tarafından gerçekleştirimiştir. (Baykal, Çakarcan, s.4) Bu kitapçığın satışından elde edilecek gelirin de eserlerin onarımında kullanılmasına karar verilmiş ve kitabın yabancı dillere tercümesine başlanmıştır.

Yeni Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlayangil olmuştur. Kurum, kendisine eski valiler ve devlet adamları gibi kuruma desteğini esirgemeyeceği temennisinde bulunarak 1955 yılı kitapçığının giriş bölümünü tamamlamıştır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.4)

7.6.10 1955 yılı Olağan Kongresi- 10. Genel Kurul

29 Şubat 1956'da yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Riza İlova

Sayman: Cemal Çakarcan

Veznedar: İsmail Hüsnü İnanç

Üyeler: Şeref Erler (İlkokul Öğretmeni)

Yapılan İşler:

1) Ahmed Dai Camii'nin onarımı için girişimlere başlanmış, ancak, esaslı onarımı bir sonraki seneye kalmıştır.

2) Fatih devri binası olan Somuncu Baba Camii'nin onarımı gerçekleştirilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.24)

3) Kitabesinden Hicri 983 (Miladi 1575/1576) yılında yapıldığı anlaşılan, ancak, 1855 Bursa Depremi'nden sonra yeniden inşa edilen Hocahasan Camii'nin onarımı gerçekleştirilmiştir.

4) İmaret İsabey Camii'nin yıkılmak üzere olan minaresi korumak amacıyla hızla onarılmış, büyük onarımı daha sonraya bırakılmıştır.

5) Yıldırım Bayezid'ın oğlu Ertuğrul'un yaptırdığı Ertuğrul Camii'nin onarım yapılmıştır.[11] Caminin hemen yanında bulunan Ertuğrul'un mezarı da onarılmış ve kitabe eklenmiştir.

6) Maksem Camii'nin minare ve cephe onarımı gerçekleştirilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.25)

7) Koyunhisar Köyü'nde köylüden gelen yoğun talep üzerine masraflarını köy halkının karşıladığı bir cami inşa edilmiştir.

8) Ulubatlı Hasan Köyü'nde de yeni bir cami inşa edilmiştir. Fatih devrinden kalan minarenin onarımı Kurum tarafından yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.26) Böylelikle Kurum, sadece Bursa'daki eski eserlerin onarımını yapmakla kalmamış, yeri geldiğinde halktan gelen talep doğrultusunda inşaat faaliyetlerinde de bulunmuştur.

[11] Detaylı bilgi "Ertuğrul Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

7.6.11 1956 yılı Olağan Kongresi- 11. Genel Kurul

17 Şubat 1957 yılında yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.26) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Riza İlova

Kâtip: Şeref Erler

Sayman: Cemal Çakarcan

Veznedar: H.İsmail Baklacı

Üye: İsmail Hüsnü İnanç (Satın alma işlerinden sorumlu) (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.2)

Yapılan İşler:

1) Her tarafıyla harap, namaza kapalı olan Bedreddin Camii'nin onarımı yapılmış ve namaza açılmıştır.[12] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.26)

2) 1456 yılında yapılan onarıma muhtaç, namaza kapalı durumdaki Kanberler Camii'nin onarılmış ve namaza açılmıştır (Şekil 7.8, 9, 10)[13]. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.28) Cami avlusunda bulunan harap durumdaki Kanberler Muallimhanesi'nin de onarımı yapılmış, yapıya bitişik durumdaki evler yıkılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.29)

3) Namaza kapalı, harap durumdaki Beşikçiler Camii onarılmıştır.[14] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.29)

4) 1471 yılında yapılmış, minaresi kırık, kubbesi soyulmuş, duvarları harap durumdaki Ahmet Dai Camii'nin onarımı yapılarak namaza açılmıştır.[15]

5) 1905 yılında inşa edilmiş ahşap Vefikiye Camii'nin halkın yardımlarıyla onarımı yapılmıştır.

---

[12] Detaylı bilgi "Bedrettin Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[13] Detaylı bilgi "Kanberler Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[14] Detaylı bilgi "Beşikçiler Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[15] Detaylı bilgi "Ahmet Dai Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

6) Ulucami'nin kapılarındaki yokolmuş dışlık perdeler yerine içten camekan yapılmıştır.

7) Şehabeddin Paşa (Çatalfırın) Camii'nin çatı ve ahşap kısımları onarılmıştır.

8) 1497 yılında Kaygan Musa tarafından yaptırılan, 1855 depreminde yıkılan kubbesinin yerine bağdadi kubbe yapılan Kayan Camii'nin çatı, cephe ve duvarlarının onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.31)

Kurum 1956 yılında, restorasyonunu yaptıkları Bedrettin, Kanberler, Beşikçiler ve Ahmet Dai Camilerini anlatan "1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler" adında kitapçık yayımlamıştır. Kitapçığın önsözünde Kurum, böyle bir kitapçığın hazırlanma sebebinin yapılan işlerin gelir ve masraflarının yardımda bulunan halka ve dönemin Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı'ya izahatinin verilmesi olarak belirtmiştir. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.2)

Şekil 7.8: Kanberler Muallimhanesi onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.9: Kanberler Muallimhanesi onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.10: Kanberler Muallimhanesi onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.11: Kanberler Muallimhanesi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.6.12 1957 yılı Olağan Kongresi- 12. Genel Kurul

16 Şubat 1958 tarihinde yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.33) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Riza İlova

Sayman: Cemal Çakarcan

Veznedar: H. İsmail Baklacı

Üyeler: Hacı İsmail Hüsnü İnanç (satın alma işlerinden sorumlu), Murat Atamalaca (Kara, İntepe, 2005, s.111)

Yapılan İşler:

1) Emir Sultan Camii'nin avlusuna kadar girmiş bulunan evler ve Simit Fırını Kurum tarafından satın alınarak yıktırılmış ve cami avlusuna dahil edilmiştir.

2) Fatih Sultan Mehmet devri eseri olan Zeyniler Camii ve çevresinin onarımı gerçekleştirilmiştir.[16] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.33)

3) Donanma Komutanı Hamzabey'in İstanbul'un fethinde yaptırdığı Hamzabey Camii onarılmıştır.[17]

4) Yıldırım Bayezid'ın oğlu Ertuğrul'un yaptırdığı fakat halk tarafından Osman Gazi'nin babasının yaptırdığı zannedilen Ertuğrul Camii'nin hemen yanında bulunan Ertuğrul'un mezarının onarımı gerçekleştirilmiş ve yanlış kanıları düzeltmek için mezara kitabe eklenmiştir.

5) Karacabey'de bulunan Fatih Sultan Mehmet'in kumandanlarından Dayı Karacabey'in yaptırdığı ve imaret olarak ünlü cami tamamen harap halde olmasından dolayı dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar Kurum'a bir milyon lira vererek Kurum'un onarımı üstlenmesini istemiş ancak caminin uzaklığı ve işin büyüklüğü, işin takibi için hergün gidip gelme olanağının bulunamayacak olması sebebiyle Kurum işi üstlenememiş, yalnızca onarıma kolaylık sağlaması açısından halkın tezahüratı eşliğinde caminin temizliğini gerçekleştirmiştir.

Kurum, 1958 yılında 1957 yılı çalışmalarını anlatan "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları" adında kitapçık yayımlamıştır. Kitapçığın önsözünde Kurum'un kuruluşundan o güne kadar yaşanan süreç kısaca özetlendikten sonra Kurum'un çalışma prensibi şu cümlelerle anlatılmıştır:

" Çalışmalarımız tekniğin ve ilmin metodlarına tamamen uygundur.Evvelâ: Tamir edeceğimiz binanın kitabesi (Taşa yazılmış yazısı) varsa onu okuyor, sonra vakfiyyelerini veya müzedeki eski şer'i mahkeme kararlarını tarayarak inşa zamanını tesbit, tamirlerini ve bu sebeple geçirdiği istihalleri tahkik ediyoruz. Bu suretle mimari karakterini tayine çalışıyoruz. Gerektiği zaman değerli yüksek mimarlarımız ve bilhassa Saim Ülgen ile temas ve hatta bazen de münakaşa, mubahase ettiğimiz de

[16] Detaylı bilgi "Zeyniler Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[17] Detaylı bilgi "Hamzabey Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

olmaktadır. Böylece tamir değil aslına sadık kalarak restore etmekteyiz. Bu gayretleri yaparken herhangi bir nam ile hiç birimiz on para almamaktayız. Mesaimiz, Allah rızası ve memleket sevgisi içindir;manevi zevkten başka bir kârımız yoktur. Büyüklerden birinin dediği gibi üzerimize düşeni yapıyor ve gerisini Allah' a bırakıyoruz." (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.3) Bu sözlerin ardından Kurum, maddi manevi yardımlarını esirgemeyen Bursa halkına, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, dönemin hükümetine, özellikle Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlayangil' e teşekkürlerini iletmiştir. Bunların dışında Vakıflar Genel Müdürlüğü Yüksek mimarı Ali Saim Ülgen'e Bursa Anıtları'na karşı göstermiş olduğu yakın ilgi ve teknik destek için ayrıca teşekkür edilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.4)

7.6.13 1958 yılı Olağan Kongresi- 13. Genel Kurul

15 Şubat 1959'da yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.37) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Rıza İlova

Sayman: Cemal Çakarcan

Veznedar: H. İsmail Baklacı

Üyeler: İsmail Hüsnü İnanç (satın alma işinden sorumlu), Murad Atamalaca, Şeref Erler (Baykal, 1959, s.3)

Yapılan İşler:

1) Nalbantoğlu Camii'nin revakının yerinde bulunan apartman taklidi bina kaldırılmış ve revakı yeniden yapılmış, mermer korkuluklar eklenmiştir.[18] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.37)

2) Her yönüyle harap, minaresi yıkık ve uzun zamandan beri namaza kapalı olan Acem Reis Camii tam anlamıyla ele alınarak restore edilmiş ve 7.12.1958'de namaza açılmıştır.[19] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.38)

[18] Detaylı bilgi "Nalbantoğlu Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[19] Detaylı bilgi "Acem Reis Camii Onarımı bölümünde bulunmaktadır.

3) Hamzabey'deki Kara Mustafa Paşa Türbesi'nde kubbe üstüne muhdes kasnaklar ile döşenen toprak ve kiremit tabaka atılarak orijinaline göre kubbe temizliği yapılmıştır.[20] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.39)

4) Darülkurra'nın, kubbesi ve bacasının ikinci kısmının onarımı yapılmıştır. Tam olarak restore edilmesi ise 1960 yılında gerçekleşmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.40)

5) Şekerhoca Camii'nin kurşun örtüsü yenilenmiştir.

6) İhsaniye Köyü' nün camisinin yıkılmış olması sebebiyle köy halkının Kurum' dan istediği yardım sonucu yeni bir cami yapılmıştır.

7) 1855 Bursa Depremi'nde gördüğü büyük hasar sonucu dönemin valisi Mahmut Celalüddin Paşa'nın desteğiyle iki kubbe olarak yenilenen Şehadet Camii'nin minare ve kubbe kasnakları onarılmış, harap haldeki minaresi ve külahı da tamamen yenilenmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.41)

Kurum, 1959 yılında 1958 yılı çalışmalarını anlatan "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1958 Senesi Çalışmaları" adında kitapçık yayımlamıştır. Bu kitapçığın giriş kısmında 1958 yılı çalışmalarına dair genel bir bilgi verilirken Kurum'un o günkü üye sayısı 235, toplanan aidat ise 334 lira olarak belirtilmiştir. Yapılan onarımlarda üye aidatından ziyade, üyelerin halktan topladıkları yardımların büyük payı olduğunu Kazım Baykal 1958 yılı çalışmaları broşüründe şu cümlelerle ifade etmektedir: *"Yaptığımız işlerde üye aidatı bir yekün teşkil etmez. Üyelerimizin kıymet ve hizmetleri şahsen verdikleri aidattan ziyade işlerimiz esnasında halktan büyük yardımlar sağlamalarındadır. Tamiratta görünen halk yardımı üyelerimizin gayretleri iledir."* Aynı broşürde Kurum'un 1959 yılında yapmayı planladığı işlerin bir listesi yayımlanmış ve bu programın dönemin Vakıflar Müdürü Orhan Çapçı ile görüşüldükten ve anlaşmaya varıldıktan, gerekirse üzerinde değişiklik yapıldıktan sonra uygulamaya konulacağı belirtilmiştir. (Baykal, 1959, s.7) Buradan Kurum'un yapılan onarımlarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yaklaşımına verdiği değer, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de Kurum'un çalışmalarını her zaman kontrol ettiği

[20] Detaylı bilgi "Kara Mustafa Paşa Türbesi Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

ve işbirliği içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

7.6.14 1959 yılı Olağan Kongresi- 14. Genel Kurul

21 Şubat 1960'da yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.38) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Şinasi Onurkan

Sayman: Fahameddin Ulusoy

Veznedar: H. İsmail Hüsnü İnanç

Üyeler: Rıza İlova, Şeref Erler (Baykal, 1960, s.3)

Yapılan İşler:

1) Hamzabey Türbesi'nin onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.42)

2) Hüdavendigar Camii'nin zamanında yıldırım düşmesi sonucu şerefeden yukarısı harap olan minaresinin onarımı yapılmıştır. Kubbe kasnaklarındaki çürümüş olan ağaç hatılların da tamiratı gerçekleştirilmiştir.[21]

3) Hatice Sultan Türbesi'nin onarımı yapılmıştır.[22] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.43)

4) Daha önceden Kurum tarafından minaresi onarılmış, ancak, yetersiz kalmış olan İmaret İsabey Camii'nin minaresinin yeniden yapılmıştır (Şekil 7.12).

5) Bursa'nın en eski camisi olan (Miladi 1326), 1855 Bursa Depremi sonrası Rum işçiler tarafından onarılarak orijinalliğini kaybetmiş olan Alaüddin Camii'nin onarımı yapılmıştır.[23] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.45)

6) Aslı Bizans devrine kadar uzanan, sonraları şahısların eline geçen Çekirge Hamamı'nın onarımı yapılmıştır. Hamamın o günkü sahipleri, başta Sait Ete olmak üzere, hamamın onarımı talebiyle Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek

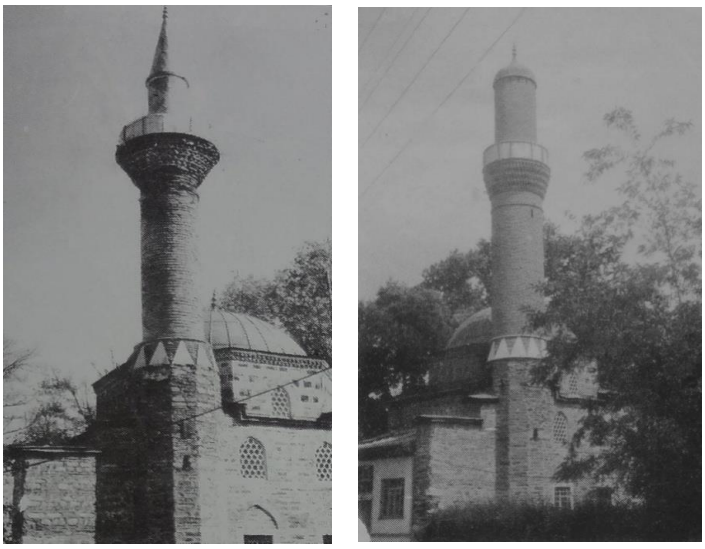
[21] Detaylı bilgi "Hüdavendigar Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[22] Detaylı bilgi "Hatice Sultan Türbesi Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[23] Detaylı bilgi "Alaüddin Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

Kurulu (GEEAYK)'na başvurmuş, Kurul tarafından da "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun nezaretinde onarılması uygun görülmüştür. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.46)

7) Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında göçmenlerin yaptırdığı Paşa Camii yenilenmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.47) Feraizci Hacı Hamdi adında merhum bir Bursa ulemasının çok hizmetinin olduğu bu camiyi oğlu Fabrikatör Necati Kurtcan yenileme arzusuyla Kurum'a başvurmuştur. Caminin onarım masrafları Necati Kurtcan'a ait olmak üzere "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından gerçekleştirilmiştir. (Baykal, 1960, s.21)

8) Reyhan (Acemler) Camii' nin zaman içinde ahşaba dönüştürülen revakı yenilenmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.47) 1855 Bursa depreminden sonra minaresi yıkılmış, revakları karakterini kaybetmiş bu caminin o günkü durumuna göre onarımı gerçekleştirilmiştir. Revakları, duvarları, döşemeleri ve çatısı elden geçirilmiştir. (Baykal, 1960, s.23)

9) Yerkapı'daki Darülkurra'nın karşısında 1949 yılında apartman inşaatı yapılırken temel kazısında çıkan Roma mozaikleri Kurum tarafından koruma altına alınmış ancak zaman içinde bu mozaiklerin durumu tekrar tehlike altına girmiş bunun üzerine Kurum koruma çalışmalarını arttırmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.47)

Şekil 7.12: Soldaki görselde İmaret İsabey Camii minaresinin eski durumu, sağdaki görselde ise minarenin Kurum tarafından yapılmış yeni durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.13: İmaret İsabey Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

Kurum, 1960 yılında 1959 yılı çalışmalarını anlatan "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1959 Senesi Çalışmaları" adında kitapçık yayımlamıştır. Her yıl olduğu gibi Kazım Baykal tarafından hazırlanan bu broşürde yıllık yapılan onarımlarla ilgili genel bilgi verilirken Kurum'un yetkili makamlarla olan temasına da değinilmiş, Kazım Baykal kendilerine yardım eden kurum ve kişilerle olan o yılki ilişkilerini şu cümlelerle anlatmıştır: *"Restorasyonlarımızı bu sene Abidat Yüksek Danışma Kurulu görmedi. Fakat Vakıflar Umum Müdürü sayın Orhan Çapçı, yüksek mimarları ile beraber geldiler, gördüler, beğendiler. Kurumu eskisi gibi desteklemeye devam etmeleri takdirlerinin nişanesidir. Kendilerine, bize yardım eden Vakıflar Mıntıka Müdürü Aziz Bakıtoğlu'na, muzaharetini esirgemeyen hükümete ve sayın Valimiz İhsan Sabri Çağlayangil'e teşekkür ederiz."* (Baykal, 1960, s. 4)

Kitapçığın giriş kısmında Kazım Baykal'ın ağzından yazılmış şu cümlelerden de Vakıfların Kurum'un yaptığı onarımlara yönelik rehberliği, buna karşılık olarak da Kazım Baykal'ın ve Kurum üyelerinin gösterdiği minnet ve tevazu anlaşılmaktadır: *"Çalışmalarımız esnasında yetkililerin çok muzaheretlerine nail olduk. Vakıfların yüksek mimarları ve Kurum üyelerinden İsmail Sönmez yol gösterdiler, talimat verdiler, onların direktifleri dahilinde çalıştık. Eserler bizim değil onlarındır."* (Baykal, 1960, s.8)

7.6.15 1960 yılı Olağan Kongresi- 15. Genel Kurul

19 Şubat 1961'de yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.48) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Şinasi Onurkan

Kâtip: Sıtkı Akay

Sayman: Ahmet Gölbaş

Veznedar: Muhittin Ersop

Üyeler: İsmail Hüsnü İnanç (satın alma işinden sorumlu), Şeref Erler (Baykal, 1961, s.3)

Yapılan İşler:

1) İkinci Murad devri eseri olan İzzeddin Bey Camii'nin onarımı yapılmıştır.

2) Veled-i Saray Camii'nin minaresi yapılmıştır. Tam yapıldığı tarih bilinmemekle birlikte Miladi 1512 yılına göre mahalle bu ad ile anılmaktadır. Sadece kaidesi kalan caminin yerine mahalle halkı tarafından yeni bir cami yapılmış, kaidesine göre minaresinin tamamlanması görevini de Vakıflar Genel Müdürlüğü Kurum'a vermiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, syf: 48)

3) Fatih devri eseri olan Başçı İbrahim Camii onarılmıştır.[24] Onarım sürecinde 1960 ihtilali gerçekleşmiş, bu sebeple Vakıflar Genel Müdürlüğü' nden temin edilecek ellibin lira gelmemiş, bunun üzerine Kurum üyelerinden Kazım Baykal ve İsmail Hüsnü İnanç Ankara' ya giderek Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide Şubesi Başkanı Saim Ülgen'in desteğiyle Genel Müdürlükten ellibin liranın teminini sağlamıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.49)

4) Hüdavendigar devrinden kalan, ancak, sonraları ahşap yapılarak mimari karakterini kaybeden Mantıcı Camii halkın talebi üzerine onarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.51)

5) Fransız Kilisesi'nin vaktiyle Vakıflar tarafından yurda dönüştürülen Sörler Binası'nın onarımı yapılmıştır. Harap durumdaki yurt binasının yenilenmesi için

[24] Detaylı bilgi "Başçı İbrahim Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

düşünülen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün elindeki ondokuz bin lira yetersiz kalınca yurt teşkilatının Aydın'a taşınmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine Kurum onarımı üzerine almaya karar vermiş ve yurdu bütünüyle yenilemiştir.

6) Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmış Bezestan'ın kurşunları döşenmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, syf: 52) Onarımını Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı bu yapının kurşun işi Vakıflar tarafından Kurum'a teklif edilmiştir. (Baykal, 1961, s.42) Kurşunları Vakıflar vermiş, döşenmesi Kurum tarafından gerçekleştirilmiştir. (Baykal, 1961, s.43)

7) Yıkılma tehlikesi olan Demirtaş Minaresi'ni tehlikeli durumdan kurtarmak için gerekli çalışmalar yapılmış, ancak, onarımı bir sonraki seneye bırakılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.52)

8) Yerkapı'da bulunan Darülkurra'nın Kurum tarafından onarımı gerçekleştirildikten sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Kurum'a büro olarak tahsisi yapılmıştır. (Baykal, 1961, s.43)

Kurum, 1961 yılında 1960 yılı çalışmalarını anlatan bir kitapçık yayımlamıştır. Kazım Baykal tarafından hazırlanan bu broşürde Kurum'un çalışmalarını bilmeyen, daha önce yayımlanmış broşürleri de hiç okumamış birinin de okuduğunda bütün yapılan işleri anlayabileceği şekilde Kurum'un tarihçesinden 1960 yılına kadar tüm yapılanlar özetlenmiştir. 1960 yılı kongresinin yapılan işler listesini de sıraladıktan sonra son olarak turistik değer taşıyan küçük broşürler serisine başlandığı haber verilmiş ve ilk örnek Muradiye semti eserleri üzerine hazırlanmış ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından da bastırılmıştır. (Baykal, 1961, s.28)

7.6.16 1961 Yılı Olağan Kongresi- 16. Genel Kurul

18 Şubat 1962'de yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.53) Yönetim Kurulu şu şekide olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Şinasi Onurkan (Kız Lisesi Müdürü)

Sayman: Faik Babadağ (Tüccar)

Veznedar: Muhiddin Ersop (Tüccar)

Üyeler: Sıtkı Akay (Milli Eğitim Müdür Yardımcısı), İsmail Hüsnü İnanç (Tüccar),

Şeref Erler (Öğretmen) (Baykal, 1964, s.7)

Yapılan İşler:

1) Konserve Fabrikası olarak kullanılan İnebey Medresesi Eski Eser Kütüphanesi yapılmıştır (Şekil 7.14). Fabrikanın o günkü sahibi Mehmet Ünlüer'dir. Kurum, fabrikayı sahibinden 160 bin liraya satın almış ilk aşamada 40 bin lirasını ödeyebilmiştir. Kurum üyelerinden Kazım Baykal ve İsmail Hüsnü İnanç bu durumu konuşmak için Ankara gitmiş ve Milletvekili Edib Rüştü kendilerini dönemin Devlet Bakanı Avni Doğan ile görüştürmüştür. Kurumun medrese ile ilgili planlarına heyecanlanan Bakan, Vakıflar Genel Müdürlüğü' ne bu konuyla ilgili emir vermiş böylelikle kalan 125 bin lirayı Vakıflar Genel Müdürlüğü tamamlamış ve parayı telgrafla Kurum'a yollamıştır. Tahsis şartı ile hibe işlemlerinin uzaması üzerine Kazım Baykal tapuda kendi imzasıyla *"Kurum adına kütüphane yapmak şartı ile hibe ediyorum."* kaydıyla tapu işlemlerini bitirmiştir. Fabrikayı boşaltma işlemleri bir seneyi bulmuş ve onarımı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü yapmıştır.

2) Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün isteği üzerine Bursa, Edirne, İstanbul camilerinde turistler için terlik yaptırma işi Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından üstlenilmiştir. 714 çift terlik yaptırılmış ve emir edilen şekilde gerekli yerlere yollanmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.53)

3) İznik'te Yeşil Cami'nin minaresi yenilenmiştir. Daha önceden minarenin onarımı için iskele kurulmuş, 10 yıl beklenmiş ve sonunda iskele çürümüştür. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.53) Yardım talebi üzerine gönderilen Vakıflar'ın mimarına "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" teknisyen ve işçi temin etmiş, mimarın talimatına göre iskele yeniden yapılmış, malzeme alınmış ve minare yenilenmiştir. (Baykal, 1964, s.13)

4) Fatih devri eseri olan ve namaza kapalı durumdaki Akbıyık Camii'nin onarımı yapılmış, namaza açılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.56)

5) Fatih devri eseri olan, dört tane yarım duvar ve şerefeye kadar minareden ibaret durumdaki Piremir Camii buluntulara göre tamamlanmış ve 01.11.1961'de namaza açılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, syf: 57)

6) Üftade Camii'nin minaresinin lodos tesiriyle harap olan külahı ve şerefesine kadar olan bölümü yenilenmiştir.

7) Hamdi Sami Gökçen'in malı olan Yiğit Cedid Camii kendisinin rızasıyla onarılmış ve namaza açılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.58)

Şekil 7.14: Soldaki görselde konserve fabrikası olarak kullanılan İnebey Medresesi'nin tahliye sonrası durumu, sağdaki görselde ise Medrese'nin onarım sonrası durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.15: İnebey Medresesi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.6.17 1962 yılı Olağan Kongresi- 17. Genel Kurul

18 Şubat 1963'te yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.59) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Sıtkı Akkay (Milli Eğitim Müdür Muavini)

Sayman: Faik Babadağ (Tüccar)

Veznedar: Muhiddin Ersop (Tüccar)

Üyeler: İsmail Hüsnü İnanç (Tüccar), İsmail Yıldırım (Tuhafiyeci), Şeref Erler (Öğretmen)

Denetçiler: Faruk Üsküdari (Ticaret Lisesi Öğretmeni), Baki Gökçen (Öğretmen) (Baykal, 1964, s.22)

Yapılan İşler:

1) Kurum'un merkezi olan Darülkurra'nın alçı pencereleri yenilenmiştir.

2) Hocaalizade Camii'nin dışlık beton pencerleri yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu hizmet albümü, syf: 59)

3) Yeni Bezzaz Camii'nin kubbesi yapılmıştır. Caminin kubbe ve revaklarının 1855 Bursa Depremi' nde çökmesinden dolayı üstüne ahşap çatı yapılarak kurşunla kaplanmış, ancak, bu da zaman içinde harap olmuş ve yağmur suyu akıntısının önüne geçilemez bir hal almıştır. Halkın Kurum' a yaptığı talep sonucunda onarımına karar verilmiş, ahşap çatı kaldırılmış, altındaki kubbenin köşe alikaları referans alınarak betonarmeden yeni kubbe yapılmış ve üzeri kurşunla sıvanmıştır.

4) Okçular Camii' nin kubbe saçakları ve drenajları yapılmıştır. (Baykal, 1964, s.23)

5) Ulucami içindeki meçhul zamandan kalmış ve bir enkaz yığını haline gelmiş Kur'an parçaları, kırık şamdanlar, kitaplar ve rahleler Müftülük ve Vakıflardan da görevlilerin yardımıyla tasnif edilerek işe yarayanları tamire verilmiş, değersiz olanları ise Pınarbaşı Mezarlığı'na gömülmüştür.

6) Ulucami için orijinal kandili referans alınarak Paşabahçe' ye 1500 adet kandil yaptırılmıştır. Caminin eski onarımlarında Vakıflar Genel Müdürlüğü' nün muhdes kandilleri kaldırmasından dolayı Kurum yeni yapılacak kandillerle ilgili dönemin

Yüksek Kurul Başkanı (aynı zamanda Topkapı Müzesi Müdürü) Tahsin Öz'e orijinal kandil örneğini götürmüş, kendisinin rızası alınarak Paşabahçe'ye sipariş verilmiştir. Masrafları Bursalı bir hayırsever tarafından karşılanan kandiller, Vakıfların koydurduğu kandilliklere Saim Ülgen' in tarifine göre zincirlerle asılmıştır. (Baykal, 1964, s.27)

7) Karacabey'de bulunan Hüdavendigar Murad'ın yaptırdığı Hüdavendigar Camii'nin kaidesinden yukarıya kırılmış olan minaresi hayır sahibi birilerinin masraflarını karşılayacağını teklif etmesi üzerine Kurum tarafından klasik üslubuna göre inşa edilmiştir.

8) Yıldırım semtinde bulunan Yıldırım Bayezid dönemi eseri olan Hacı Seyfeddin Camii'nin kubbe ve revakları onarılmıştır. Kubbesi ve revakları sonradan ahşap olmuş bu caminin onarımı için mahalle halkı tarafından kurulan cemiyet Kurum'a gelmiş, masrafları kendilerine ait olmak üzere camiyi Kurum'un onarmasını istemiştir. Saim Ülgen'den alınan talimata göre çatı kaldırılarak köşelerden çıkan alikalara göre kubbe ve revaklara tonoz yapılmıştır. Cami 01.11.1962'de namaza açılmıştır.

9) Piremir Camii'nin geçen seneneden kalan eksikleri tamamlanmıştır. (Baykal, 1964, s.28)

10) Veledi Saray Camii'nin minaresi yapılmıştır. Onarımı mahalledeki bir cemiyet tarafından gerçekleştirilen caminin iş minaresinin onarımına gelince Vakıfların mimarlarının müdahale etmesi sonucu cemiyetten bir kişi (İmam Hafız Mustafa) Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne müraacat etmiş, Saim Ülgen ve Genel Müdür Nihad Danışman'a çıkmış, onlar da kendisini "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"na yönlendirmiştir. Masrafı mahalle halkından olmak üzere Kurum klasik minarenin yapımını üstlenmiştir.

11) Önceki yıl minaresi onarılan Üftade Camii'ne sondaj yapılmıştır. Minarenin onarımı sırasında caminin harap halini farkeden Kurum, durumu Saim Ülgen'e anlatmış o da sondaj yapılmasını buyurmuştur. Sondaj sonrası yapının restorasyonu 1965 yılı onarım planına alınmıştır. (Baykal, 1964, s.30)

1963 yılının Şubat ayında Vakıflar Genel Müdürlüğü Fen İşlerinin temel direği kabul edilen ve "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"na da çok değerli katkıları olan Saim Ülgen vefat etmiştir. Kazım Baykal 1964 yılında Kurum' un çalışmaları ile

ilgili hazırladığı kitapçıkda kendisinin vefatı ile ilgili duyduğu üzüntüyü ve kendisinin Kurum'a karşı olan ilgi ve hassasiyetini şöyle kaleme almıştır:

"Henüz 55 yaşlarında olan bu üstad, memleketimizin her yerindeki her çeşit anıtını en ince teferruatına varıncaya kadar bilir ve tanır, mesela bizim Akbıyık Camimiz hakkında bildiği incelikleri biz bilmiyoruz, bunun kadar Doğu Beyazıt İshak Paşa Kasrı, Diyarbakır Mesudiye Medresesi hakkında da o kadar bilgisi var. Edirne ve İstanbul anıtlarının restorasyonunu yürüttüğü gibi Manisa ve Antalya restorasyonları, hulasa, memleketimizin her yerini ve her anıtını bu şekilde bilen, koruyan ve yapılmasına delalet ve idare eden bir yetkiliyi bilmem artık bulabilecek miyiz.Memleketimizin müstesna kabiliyetlerinden biri idi. İki sene önce, bir restorasyonu tetkik için iskeleye bindiği zaman muvazane bozulmuş ve iskeleden düşmüştü, kolu kırıldı, bu kırık kol ile anıtların peşini bırakmadı.

Bursamızdaki bütün abidelerimizin tamamını restore ettirmeyi çok istedi, beşer senelik planlar yaptık, onun direktif ve talimatı, teşviki ile koştuk, Vakıflardan bize çok para teminine delalet etti. Büyük işleri de bize yaptırmak, mesela Hüdavendigar Camii raspa ve restorasyonunu da bize yaptırmak istemişti. Yani beş yıllık planımıza bunu da aldırmıştı. Bütün anıtlarımızın tamiratının bitmiş olduğunu görmek onun biricik emeli idi.Bizim nasıl bir gayret ve fedakarlıkla çalıştığımızı onun kadar anlayan yoktu.

Saim Ülgen bizim, Bursamızın ve nihayet memleketimizin en büyük kayıplarındandır. Hak rahmet eylesin. Kurum onu ilelebet rahmet ile yad edecektir." (Baykal, 1964, s.31)

7.6.18 1963 Yılı Olağan Kongresi- 18. Genel Kurul

1 Mart 1964'de yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.62) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Sıtkı Akkay (Milli Eğitim Müdür Muavini)

Sayman: Faik Babadağ (Tüccar)

Veznedar: Muhiddin Ersop (Tüccar)

Üyeler: İsmail Hüsnü İnanç (Tüccar), Şeref Erler (Öğretmen), Cemal Külahlı (Eti

Bank Başmühendisi) (Baykal, 1964, s.32)

Denetçiler: Faruk Üsküdari (Emekli Öğretmen), Baki Gökçen (Ticaret Lisesi Muhasebe Öğretmeni) (Baykal, 1964, s.33)

Yapılan İşler:

1) Bursa'nın Orhangazi İlçesi'ndeki Geyikli Baba Sultan Köyü'ndeki Baba Sultan Camii ve Türbesi'nin onarımı yapılmıştır. İki yıl kadar önce merhum Saim Ülgen Kurum' dan 20 bin lira ile bu eserin onarımını istemiş, uzak olması sebebiyle Kurum bu onarım işine yanaşmamıştır. Sonraları onarım için gelen 5 bin lira ile köylü ve Vakıflar Müdürü İzzeddin Alp Kurum'a onarım konusunda yoğun ısrarda bulunmuş, bunun üzerine Kurum' un yeni üyelerinden Cemal Külahlı hizmete hazır olduğunu dile getirmiş ve Kurum onarım teklifini kabul etmiş, türbe ve asıl eski cami kısmını gereğine göre onarmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.62)

2) İkinci Bayezid dönemi eseri olan Simkeş Mescidi onarılmıştır. Zaman içinde şahsın malı olan ve büz yapım yeri olarak kullanılan bu yapıyı sahibi Şehime Akkayalı onarıp, kullanıma açmak şartıyla camiyi "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"na hibe etmiştir. Revakı çökük, kubbesi harap durumdaki bu yapı aslına göre restore edilerek 30.10.1963' te törenle namaza açılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.64)

3) Yıldırım semtinde bulunan vakti zamanında yıkıldığı için mahalle halkı tarafından yenisi yapılan Sinan Dede Camii ikmal edilmiştir. (Baykal, 1964 s.37)

4) Ertuğrul Camii'nin minaresinin külahı yenilenmiştir. 1963 yılında caminin yanındaki tütün deposunun yanması sonucu minare külahının kurşunu erimiş, ahşabı kısmen yanmıştır. Halkın Kurum'dan yardım istemesi sonucu Kurum onarımı üstlenmiş, külahta kalan kurşunu Vakıflara teslim etmiş, külahın ahşabını tamamiyle yenilemiş ve üstüne galvanize ile kurşun işlemesi biçiminde kaplama yapmıştır. Masrafları halktan toplanan paralar ile karşılanmıştır. (Baykal, 1964, s.40)

5) Geçen yıl onarımı yapılan Piremir Camii'nin yanındaki türbenin tamiratı yapılmıştır. Asıl kubbesi giden ve zaman içinde üst örtüsü ahşap olmuş türbenin ahşap kısmı sökülerek köşe alikalarının izlerine göre kubbesi yeniden yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.65)

6) Ulucami'ye halı döşenmiştir. Halkın diğer camilerdeki gibi Ulucami'ye de halı döşeme eğilimi artması üzerine Saim Ülgen ile Kazım Baykal eski halı örneği araştırmalarında bulunmuş sonuç olarak Üftade Camii' nin mihraplı halı örneği seçilerek İzmir'deki Yardımseverler Derneği'ne imalatı yaptırılmıştır. Mihrap maksuresine döşenen halı aslında bütün cami için düşünülmüş ancak Ulucami'nin kendi derneği ile Kurum arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden bu girişim öylece kalmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.66)

7) Hocahasan Camii'nin halkın yoğun talebi neticesinde esaslı onarımı yapılmıştır. Miladi 1575 yılında Pir Gayp oğlu Hocahasan tarafından yaptırılan bu cami 1855 Bursa Depremi'nde yıkılmış, sonradan sıradan bir yapı olarak yeniden yapılmış ancak zamanla yeni yapılan yapı da harap hale gelmiştir. Caminin onarımı mahalle halkının Kurum' un makbuzu ile topladığı paralar ile Kurum'un nezaretinde gerçekleştirilmiştir. (Baykal, 1964, s.43)

8) Demirtaş (Timurtaş) Camii'nin onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.66)

9) Orhan Camii'nin bütün pencere ve çerçeveleri yenilenmiştir.

10) Şehadet Camii ile ilgili araştırma yapılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi, o dönemde yazdığı Osmanlı Mimarisi Eserleri[25] için Cami'nin incelenmesi amacıyla Kurum'dan yardım istemiştir. Caminin iki taraf bahçeleri ile doğu- güney duvarlarına yönelik sondajlar Kurum ve Ekrem Hakkı Ayverdi birlikte yapılmış, bahçe zemininin tuğlaları bulunmuş, duvarların da devam ettiği tespit edilmiştir. Ayverdi, kitabında yapının rölövelerine bu araştırmalar ışığında yer vermiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.68)

11) Fatih devri eseri olan Hoca Tayyip Camii'nin aslına uygun olarak onarımı yapılmış (Baykal, 1964, s.38), duvar diplerine cami içine sızan suya engel olmak için drenaj yapılmıştır. (Baykal, 1964, s.40)

Kongrede 1964 yılı çalışma programında yapılması planlanan işler listesinde Lalaşahin Paşa Medresesi onarımı, Demirtaş Camii ikmali, Babasultan Türbesi ikmali ve Ahmet Paşa Medresesi onarımı bulunmaktadır. Vakıflar Genel

[25] Şehadet Camii Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "Osmanlı Mimarisi'nin İlk Devri" adlı eserinde bulunmaktadır.

Müdürlüğü'nden Lalaşahin Paşa Medresesi için 10 bin, Demirtaş Camii' nin ikmali için 20 bin, Babasultan Türbesi için 7 bin, Ahmet Paşa Medresesi için 100 bin lira istenmiştir. Ahmet Paşa Medresesi' nin asıl keşfi 150 bin liradır. Kurum, eski ihalelere kıyasla bu para ile bitmeyeceğine hemfikirdir. Vakıflar bunları ihale konusu yapmış ve 15 bin lira yollamıştır. Saim Ülgen' in vefatından sonra Vakıflarla olan çalışmalarda problemler başlamıştır. Kazım Baykal onarım işlerinin Vakıflar tarafından ihaleye açılmasıyla ilgili duyduğu sıkıntıyı Kurum'un 1964 yılında çıkardığı 1961, 1962, 1963, 1964 yılları çalışmalarını anlatan kitapçıkta şu cümlelerle anlatmıştır: *"Vakıflar bize diğer bütün derneklere verilenin en büyüğü olarak 15 bin lira yolladı. Genel Müdür Nihat Danışman'a teşekkür ederiz. Ama bizi Saim Ülgen'in yerine gelen bölge Yüksek Mimarı Ertuğrul Bey daha pek iyi anlayamamış olacak ki mümkün olduğu kadar her işi ihale konusu yapmak temayülündedir. Elbet birgün gelecek o da bizi takdir edecek, anlayacak ama belki biz geçmiş olacağız."* (Baykal, 1964, s.53)

7.6.19 1964 yılı Olağan Kongresi- 19. Genel Kurul

5 Mart 1965'te yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Sıtkı Akkay (Milli Eğitim Müdür Muavini)

Sayman: Faik Babadağ (Tüccar)

Veznedar: Muhiddin Ersop (Tüccar)

Üyeler: İsmail Hüsnü İnanç (Tüccar), Şeref Erler (Öğretmen), Cüneyd Ölçer (Yüksek Mühendis)

Yapılan İşler:

1) Kurum tarafından bir önceki yıl onarımı yapılmış olan Demirtaş Paşa Camii'nin minaresi onarılmıştır.

2) Babasultan Türbesi onarılmıştır.

3) Simkeş Camii karşısında bulunan eski Orhan Camii İmamı'na tahsis edilmiş imam evinin avlusuna iki dükkan ve Simkeş imamı için de ayrıca bir ev yapılması planlanmıştır. Kurum'un planı dükkanların Cami'ye gelir oluşturması Cami'nin de Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmesi yönünde olmuştur. Ancak, Vakıflar

sadece dükkanları almış, evlerle ilgili planlar kalmıştır.

4) Yeni Mahalle Camii onarımına yardım yapılmış, köklü bir değişiklik olmamıştır.

5) Demirtaş Köyü Camii köylünün Kurum'dan talebi sonucunda yenilenmiştir.

6) Mollafenari Camii, Kavaklı Camii, İvazpaşa Türbesi onarım planları hazırlanmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.69)

7.6.20 1965 yılı Olağan Kongresi- 20. Genel Kurul

27 Şubat 1966'da yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.69) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Sıtkı Akkay (Milli Eğitim Müdür Muavini)

Sayman: Faik Babadağ (Tüccar)

Veznedar: Muhiddin Ersop (Tüccar)

Üyeler: İsmail Hüsnü İnanç (Tüccar), Şeref Erler (Öğretmen) (Baykal, Ölçer, 1967, s.26)

Kurum 1967 yılında Bursa' daki tarihi köprüleri ve Kurum'un 1966 yılı çalışmalarını anlatan yeni bir kitapçık çıkarmıştır. Bu kitapçıkta 27 Şubat 1966 kongresinde okunmak üzere Yönetim Kurulu tarafından yapılan işleri anlatan bir yazı kaleme alınmıştır. Kurum'un eserlerin onarımına katkısı bulunan yetkili kişilere olan şükranlarını dile getirdiği aynı zamanda Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) ile ilişkileri hakkında da fikir veren, yazının bir kısmı şu şekildedir:

" Sayın Üyelerimiz,

Kongremize hoşgeldiniz. Teşrifinizden dolayı teşekkür ederiz.

Geçen seneki kongrede seçtiğiniz biz idare heyeti arkadaşlarınız tüzük hükümleri ile kongredeki direktifler dahilinde gerekeni yapmaya çalıştık.

Hesaplarımızı bilançomuzda arz edeceğiz, eksiklerimizden ötürü affınızı rica ederiz.

Vakıfların yetkili mimarları ile Anıtlar Yüksek Kurulunun direktifleri dahilinde birkaç tane ata yadigarı, tarihi ve mimari kıymeti olan eser onardık, projeleri için

Yüksek Kurul ile sıkı temasta bulunduk. Esasen bu sene Kurul, bir toplantısını burada yaptılar.

Devlet Bakanı Refet Sezgin de buraya geldikleri zaman işimiz ile yakinen ilgilendi, görmek istedi, gezdik, yapılan ve yapılacakları gösterdik. Neticedeki memnuniyetlerini hemen bir 30 bin lira daha vermek suretiyle izhar ettiler. Gelecek sene için vaktinde haber vermemizi emrettiler.

Sayın Valimiz Celalettin Ünseli de yakinen ilgilendiler. Gezip görmeyi arzu ettiler, birkaç defa gezdik, takdir ettiler. Kendileri ile her zaman temas halindeyiz. Bu sebeple bize çok muzaharette bulunuyorlar, bize bu muzaharetleri kafidir. Huzurunuzda Bakana, Sayın Valimize ve Vakıflar Genel Müdürlüğü' ne, yetkili mimar Ertuğrul Eğilmez' e, Genel Müdürlük İnşaat Şubesi Müdürü Ekrem Demirtaş'a buraya gelip gördükleri, talimatı verdikleri ve maddi muzaherette bulundukları için kendilerine teşekkür ederiz. ...." (Baykal, Ölçer, 1967, s.23)

Yapılan İşler:

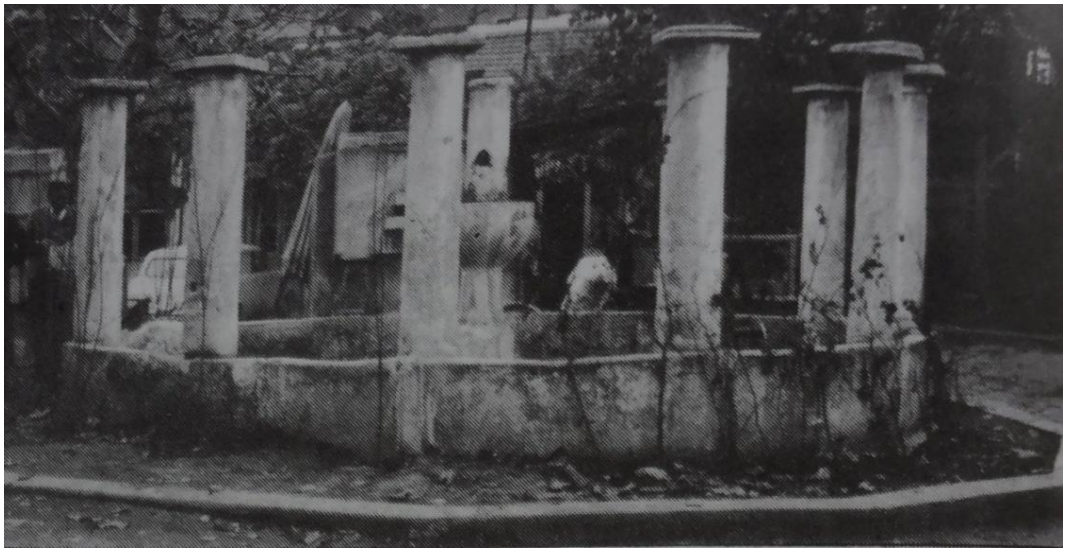
1) Demirtaş Paşa Camii'nin minaresinin onarımı bitirilmiştir.

2) Duvarları harap, kubbesiz durumdaki Abdüllatif Kutsi Türbesi'ne kubbe yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.69)

3) Fatih devri eseri olan sadece direkleri ve bir kısım merdivenleri bulunan Fidan Hanı Mescidi Ekrem Hakkı Ayverdi' nin projesi ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararına göre direklerinin üzerine inşa edilmiştir (Şekil 7.16, 17). Onarımı için devletin verdiği fondan, halkın katkılarından ve Kurum'un nezaretindeki Yapı İşleri Bölge Müdürlüğü'nden faydalanılmıştır.

4) Güllü Camii onarılmıştır.

5) Yeşil Türbe'nin arka bahçe duvarları onarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.70)

Şekil 7.16: Fidan Hanı Mescidi rekonstrüksiyon öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.17: Soldaki görselde Fidan Hanı Mescidi rekonstrüksiyon sırasındaki durumu, sağdaki görselde ise Mescid'in rekonstrüksiyon sonrası durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.18: Fidan Hanı Mescidi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.6.21 1966 yılı Olağan Kongresi- 21. Genel Kurul

26 Şubat 1967'de yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: İsmail Hüsnü İnanç

Kâtip: Ali Soyudemir

Sayman: Emin Alkan

Veznedar: Muhiddin Ersop

Yapılan İşler:

1) Selçuk Hatun Camii'nin revakı yenilenmiş ve genel olarak onarılmıştır.

2) Molla İyas Mezarı'nın onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.71)

3) Tehlike altındaki köprüler kurtarılmıştır:

a) Uçak alanı yolu üzerindeki Abdal Köprüsü trafiğe uygun olmadığı gerekçesiyle yıkılmak istenmiş, Kurum gazetelerdeki yazıları ve olay üzerine yayımladıkları broşürle köprüyü yıkımdan kurtarmıştır.

b) Geçitte bulunan, Miladi 1886 yılında dönemin Valisi Nazif Paşa'nın yaptırdığı tek gözlü büyük köprünün de yıkılması düşünülmüş, "Bursa Eski

Eserleri Sevenler Kurumu"nun çabaları ile yıkılmaktan kurtarılmış, sadece genişletilmiştir.

4) Lalaşahin Paşa Medresesi'nin kütüphane yapımı girişimleri hız kazanmış, istimlaklar yapılmış, kazı ve araştırmalara başlanmıştır.[26] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.72)

7.6.22 1967 yılı Olağan Kongresi- 22. Genel Kurul

4 Şubat 1968'de yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.73) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Hacı İsmail Hüsnü İnanç

Kâtip: Emin Alkan

Sayman: Muhiddin Ersop

Veznedar: Faik Babadağ

Üyeler: Ali Soyudemir, Şeref Erler (Kazım Baykal Sempozyumu, 2005, s.114)

Yapılan İşler:

1) Yerkapı'da dört duvarı kalmış, bir köşe alikası ve bir mazgal penceresi haricinde her tarafı yıkık durumdaki Karaali Camii'nin buluntulara göre onarımı yapılmıştır.[27]

2) Lalaşahin Paşa Medresesi'nin onarımına devam edilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, s.73)

7.6.23 1968 yılı Olağan Kongresi- 23. Genel Kurul

3 Mart 1969'da yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.76) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: İsmail Hüsnü İnanç

Kâtip: Şeref Erler

---

[26] Detaylı bilgi "Lalaşahin Paşa Medresesi Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.
[27] Detaylı bilgi "Karaali Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

Sayman: Faik Babadağ

Veznedar: Muhiddin Ersop

Üyeler: Recep Şener, Ali Soyudemir (Kazım Baykal Sempozyumu, 2005, s.114)

Yapılan İşler:

1) Lalaşahin Paşa Medresesi'nin onarımına devam edilmiştir.

2) Veledi-i Habib Camii'nin yıkılmış bahçe duvarı ve kapısının yerine yenisi yapılmıştır.

3) Karaali Camii'nin yıkılmış bahçe duvarı ve kapısının yerine yenisi yapılmıştır.

4) Arap Mehmed Camii'nin revak üst örtüsü ve kapı pencereleri yenilenmiş, kubbe kurşunları da yeniden döşenmiştir.

5) Ulucami'nin mahya işi yapılmıştır: Zeytinyağ kandillerinden beri mahya yapılmayan caminin yapılan yeni düzenleme ile elektrik ile yapılması sağlanmıştır.

7.6.24 1969 yılı Olağan Kongresi- 24. Genel Kurul

1 Mart 1970'de yapılmıştır. İdare Heyeti şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: İsmail Hüsnü İnanç

Sekreter: Sıtkı Akkay

Muhasip: Faik Babadağ

Veznedar: Muhiddin Ersop

Üyeler: Recep Şener, Ali Soyudemir

Yapılan İşler:

1) Üftade Camii'nin onarımı yapılmış ve 07.05.1970'de törenle namaza açılmıştır.[28](Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.76)

2) Altıparmak Camii'nin revakı, kalkan duvarı, minaresi, kapı ve pencereleri onarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.78)

[28] Detaylı bilgi "Üftade Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

3) Karakterini kaybetmiş durumdaki Molla Fenari Camii araştırmalara dayanarak aslına uygun olarak minaresiyle birlikte onarılmıştır.[29] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, syf: 79)

4) Ebu İshak Camii'nin sonradan ahşap olmuş son cemaat yerinin kapı ve pencerlerinin onarımı yapılmıştır. Caminin harap durumdaki kubbesi, minaresi ve duvarlarının onarımı ise aslına sadık olacak şekilde halk tarafından gerçekleştirilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.80)

7.6.25 1970 yılı Olağan Kongresi- 25. Genel Kurul

14 Şubat 1971'de yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.81) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: İsmail Hüsnü İnanç

Kâtip: Şeref Erler

Sayman: Faik Babadağ

Veznedar: Muhiddin Ersop

Üyeler: Kaşif İyibilen, Ali Soyudemir (Kazım Baykal Sempozyumu, 2005, s.115)

Yapılan İşler:

1) Osmangazi oğlu Çoban Bey'in bir kubbeden ibaret kalan türbesi ve yokolmuş mescidi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanı Tahsin Öz'ün talimatına göre ele alınmıştır. Türbe kısmı onarılmış, mescidin ise temelleri açığa çıkarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.81)

2) Demirtaş Hamamı'nın onarımı yapılmıştır. 15. yy eseri olan bu hamamın dönemin Belediye Başkanı Kemal Bengü tarafından (büyük kubbesi) kesilip yola dahil edilmek istenince, "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" durumu Yüksek Kurul'a bildirmiş, bunun üzerine de Vakıflar onarımı için yardım teklifinde bulunmuştur. İki seferde olmak üzere duvarları, büyük kubbe köşe bağlantıları, külhan, keçehane ve halvet kubbelerinin onarımı yapılmıştır. Mimarlarla çıkan

[29] Detaylı bilgi "Molla Fenari Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

tartışma yüzünden büyük kubbe yapılamadan kalmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.82)

3) Mahkeme Camii'nin minare, şerefe altı ve kısmi olarak duvarlarının onarımı halkın da katkısıyla yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.84)

4) Mecnundede Camii'nin sonradan çatı olan kubbe ve revakının kubbe izi buluntuları ışığında restorasyonu yapılmıştır. Özgününün küfeki olduğu tespit edilen son cemaat yeri ve duvarlarının da restorasyonu bu doğrultu da yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.85)

5) Keles Yakup Çelebi Camii'nin halkın ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün istekleri sonucunda onarımına başlanmış, ancak daha sonra bu girişim yarım kalmış, sonradan cami yıkılarak yerine yeni bir cami yapılmıştır. Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.86)

7.6.26 1971 yılı Olağan Kongresi- 26. Genel Kurul

20 Şubat 1972'de yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.87) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: İsmail Hüsnü İnanç

Kâtip: Şeref Erler

Sayman: Faik Babadağ

Veznedar: Muhiddin Ersop

Üyeler: Kaşif İyibilen, Ali Soyudemir (Kara, İntepe, 2005, s.115)

Yapılan İşler:

1) Restorasyonu yapılan Mecnundede Camii'nin kurşun işleri bitirilmiştir.

2) Demirtaş Hamamı'nın onarımına dair işlere bir süre daha devam edilmiştir.

3) Somuncubaba Camii'nin onarımı yapılmıştır.

4) Tayahatun Camii'nin onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.87) Kapısının üzerinde bulunan tahta üzerine yazılmış olan tamir kitabesinin dökülen harfleri olduğu gibi bırakılmış, okunuşu

Kazım Baykal tarafından yeni bir kağıda yazılmış, ikisi birlikte cam çerçeve içine yerleştirilerek asılmıştır. Kazım Baykal'ın Kadı Sicili A/20 S.312'ye göre de dayandırdığı kitabedeki yazının Türkçesi şöyledir: *"1426'dan önce yapılmış, 1651'de yenilenmiş."* (Baykal, 1977, s.12)

5) Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kiraya verilen Karabaş Tekkesi'nin Semahanesi'nin onarımı yapılmıştır.

6) Şekerhoca Camii'nin son cemaat yeri, kubbesi ve tüm duvarları aynı cins granit taşlarla onarılmıştır.

7) Yiğit Köhne Camii'nin kubbesi, kurşunları, kalkan duvarları ve dış duvarları onarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.87)

8) Bursa merkezi dışındaki eserlerle ilgili de çalışmalar yapılmıştır:

a) Vali İhsan Sabri Çağlayangil zamanında kır kahvesi yapılmak istenen Karacabey yolunda bulunan Yıldırım Bayezid eseri Issız Han'ın onarımı için girişimde bulunulmuş, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından basit onarımı yapılmış, ancak, sonra yine terkedilmiştir.

b) Yıldırım devri eseri olan İnegöl Kurşunlu Camii' nin onarımı yapılmıştır.

c) Aynı şekilde Yıldırım devri eseri olan Ortaköy Kervansarayı da Kurum tarafından ele alınmış, ancak, yapılması düşünülen müdahaleler tümüyle gerçekleştirilememiştir.

d) Gürle Köyü' nde bulunan Bursa'nın fethinden önce yapılmış, kısmi olarak ayakta kalabilmiş Ahi Tekkesi için Muhtarlık ve Milli Eğitim uyarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.90)

7.6.27 1972 Yılı Olağan Kongresi- 27. Genel Kurul

4 Mart 1973'de yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.93) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: İsmail Hüsnü İnanç

Kâtip: Faik Babadağ

Sayman: Ahmet Doğruer

Veznedar: Muhiddin Ersop

Üyeler: Şeref Erler, Ali Uygunlar (Kazım Baykal Sempozyumu, 2005, s.116)

Yapılan İşler:

1) Bir önceki yıl onarımı yapılan Somuncu Baba Camii'nin geçen yıldan kalan eksikleri tamamlanmıştır. (Baykal, 1977, s.23)

2) İmaret İsabey Camii'nin düşen mihrap tepesi alçı penceresi yenilenmiştir.

3) Üftade Türbesi' nin çatısı ve kiremitleri onarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.93) Türbenin bozulmuş durumdaki ahşap çatısı mahallelinin isteği üzerine ele alınmış, kiremitleri yere indirilmiş, çatının tamiri yapıldıktan sonra da aynı kiremitler tekrar döşenmiştir. Ayrıca Türbe'nin içindeki bozulmuş durumdaki lahitler de onarılmış, sıva bozuklarının tamiratı ve badana yapılmıştır. (Baykal, 1977, s.24)

4) Sivasiler Camii'nin onarımı yapılmıştır.

5) Tuzpazarı Camii'nin, bir kısmı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından olmak üzere, onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.93)

7.6.28 1973 Yılı Olağan Kongresi- 28. Genel Kurul

17 Şubat 1974'de yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.94) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: İsmail Hüsnü İnanç

Kâtip: Şeref Erler

Sayman: Ahmet Doğruer

Veznedar: Şerafettin Saraçoğlu

Üyeler: Ali Soyudemir, Emin Alkan (Kazım Baykal Sempozyumu, 2005, s.116)

Yapılan İşler:

1) Veled-i Enbiya Camii'nin diğer duvarlardan ayrılan güney duvarı yıkılarak

yeniden yapılmış ve diğer duvarlarla birlikte üzerine çatısı oturtulmuştur. Caminin karşısında bulunan İmam Evi, imamın oturamayacağı kadar hasarlı durumda olduğu için bu ve bunun gibi evlerin değerlendirilmesi adına Kurum girişimlerde bulunmuş, ancak, başarılı olamamıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.94)

2) Fatih devri eseri olan Fışkırık Camii'nin karakterini kaybederek ahşap olmuş son cemaat yeri aslına uygun olarak mimarların kontrolünde yenilenmiştir. Aynı şekilde kalkan duvarları da yenilenmiş, derzleri onarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.96)

7.6.29 1974 yılı Olağan Kongresi- 29. Genel Kurul

23 Şubat 1975'te yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.96) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Fahri Çıngıl (Baykal, 1977, s.32)

Kâtip: Necdet Burlu (Kazım Baykal Sempozyumu, 2005, s.116)

Sayman: Faik Babadağ

Veznedar: Cemal Çetinkol

Üyeler: Hüseyin Ayar, Necdet Burlu, Şeref Erler, Faik Babadağ

Denetçiler: Sıtkı Akkay, Remzi Sözen (Baykal, 1977, s.32)

Yapılan İşler:

1) Duhteri Şeref Camii'nin onarımına devam edilmiştir.

2) Abdal Türbesi'nin bahçe duvarlarına demir parmaklık yapılmıştır.

3) Demirtaş Hamamı'nın keçehane kubbesi ile külhanının kısmen onarımı yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.96)

4) Ulucami'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan ve muhdes olduğu iddası ile 1959 yılı büyük onarımında kaldırılan şadırvanları ihya edilmiştir. Halkın abdest almada sıkıntı yaşaması sonucu 1974 yılında Ulucami Derneği mensupları Kurum'a başvurmuş, Kazım Baykal bu süreçte Bursa Müzesi'ndeki Kadı Sicilleri'ni incelemiş ve Ulucami'nin şadırvanlarının tamiri ile ilgili karara rastlamıştır. Kendisi

de “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” muhabir üyesi olduğundan büyük onarımların tam anlamıyla yapılabilmesi için keşiflerinde eski vesikalarının da incelenmesi gerekliliğini Kurul’da dile getirmiştir. Orijinalliği ispatlanan şadırvanlar kaldırıldıkları yerden parçalar halinde toplanarak tamamlanmıştır. (Baykal, 1977, s.35)

7.6.30 1975-1976 yılı Olağan Kongresi- 30. Genel Kurul

20 Şubat 1977 yılında yapılmıştır. Yıllık yapılan kongre Başkan Kazım Baykal ve Hüseyin Ayar’ ın Hindistan seyahati sebebiyle iki yıllık yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.101) Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Cemal Çetinkal (Kuyumcu)

Veznedar: Hüseyin Ayar

Sayman: Faik Babadağ

Üyeler: İsmail Hüsnü İnanç, Şeref Erler, Ali Soyudemir, Şevket Işık (Baykal, 1977, s.46)

Yapılan İşler:

1) Namazgah Camii’nin esaslı onarımı yapılmıştır. 1855 Bursa Depremi’nde kubbesi gitmiş, sonradan ahşap çatı olmuş, duvarları ve minaresi harap durumdaki bu cami Kurum tarafından aslını bozmadan onarılmıştır.

2) Hüdavendigar I. Murad’ın kızı Nilüfer Hatun’un yaptırdığı harap durumdaki Hıdırlık Camii’ nin onarımı yapılmış ve namaza açılmıştır.

3) Pınarbaşı’nda Osman Gazi Ortaokulu’nun bahçesinde dört duvardan ibaret halde bulunan Kalenderhane, Ortaokul müdürünün talebiyle Kurum tarafından projelendirilerek onarılmış ve kütüphane haline getirilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.101)

7.6.31 1977 yılı Olağan Kongresi- 31. Genel Kurul

19 Şubat 1978’de yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Cemal Çetinkol

Sayman: Şevket Işık (Tüccar)

Veznedar: Faik Babadağ

Üyeler: Hüseyin Ayar (Emekli İngilizce Öğretmeni), Ali Soyudemir (Sanatkâr), Şeref Erler (Emekli Öğretmen)

Yapılan İşler:

1) Selçuk Hatun Camii'nin ihata duvarının köşesinde bulunan biri tamamen harap, diğerinin ise yalağı ve kemer kısmı kısmen durmakta olan iki çeşmenin onarımı gerçekleştirilmiştir.

2) Sadece minareden ibaret durumdaki Musa Bey Camii buluntulara göre yeniden yapılmıştır. Kanuni devri eseri olan Şeyhülislam Abdülkadir Efendi' nin yaptırdığı bu eser Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun verdiği yetki ve üyelerinden Hüsrev Tayla'nın talimatları doğrultusunda bütünlenmiştir.[30] (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.106)

7.6.32 1978-1979 yılı Olağan Kongresi- 32. Genel Kurul

1978 yılı olağan kongresi yapılamadığından 1979 yılı kongresi ile birlikte 10 Şubat 1980'de yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Cemal Çetinkol

Sayman: Şevket Işık

Veznedar: Faik Babadağ

Üyeler: Hüseyin Ayar, Şeref Erler, Ali Soyudemir

Denetçiler: Kamil Almak, Emir Alkan (Baykal, 1977, s.9)

Yapılan İşler:

1) Musababa Camii onarımının geçen yıldan kalan işlerine devam edilmiştir. Yarım minaresi olduğu gibi bırakılmış, cami 13.04.1979'da namaza açılmıştır. Kazım Baykal minarenin öyle bırakılması gerekliliği ile ilgili düşüncelerini şöyle

[30] Detaylı bilgi "Musababa Camii Onarımı" bölümünde bulunmaktadır.

anlatmıştır: *"...böyle eşsiz bir eserin restitüsyon ve rölöveleri yapılmadan onarılmasının yerinde olmayacağı kanısı ile tamamlamadan bıraktık..."*

2) Yerkapı Karaali Camii'nin imam evi ile bahçe ihata duvarları onarılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.106)

3) Fidan Hanı ve Pirinç Hanı'nın onarımı yapılmıştır. Bursa, İstanbul, Kayseri kapalı çarşılarının restorasyonları için çıkan yardım fonu kanunu kapsamında Bursa Yapı Bölge Müdürlüğü'ne üç milyon gelmesi sonucunda çarşı dernekleri bu paradan yararlanabilmenin yollarını aramış, toplantılarına katılan Kazım Baykal bu konunun Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na duyurulmasını önermiş ve neticede Kurul'dan onay ve para gelmiş, sırasıyla Fidan Han (Şekil 7.19, 20) ve Pirinç Hanı'nın onarımı gerçekleştirilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.110)

4) Harap durumdaki Ördekli Hamamı Kurum tarafından onarılıp kütüphaneye dönüştürülmek istenmiş, ancak, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kütüphaneye dönüştürülmesi için yapının Kültür Bakanlığı'na tahsis edilmesi yönünde gerekli onay verilmemiş, bunun üzerine çalışmalar sekteye uğramıştır.

5) Kurum'un mülkiyetinde bulunan Simkeş Camii'nin halktan gelen talep ve toplanan para doğrultusunda pencerelerinin onarımı, badana ve boyası yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.111)

Şekil 7.19: Fidan Hanı onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.20: Fidan Hanı onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.21: Fidan Hanı günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.6.33 1980-1981 yılı Olağan Kongresi- 33. Genel Kurul

İki yılı kapsamak üzere 14 Şubat 1982'de yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Hüseyin Ayar

Sayman: Şevket Işık

Veznedar: Faik Babadağ

Üyeler: Mithat Kırayoğlu, Şeref Erler

Denetçiler: Kamil Alnıak, Emin Alkan (Baykal, 1977, s.32)

Yapılan İşler:

1) Ördekli Hamamı'nın sekteye uğrayan kütüphaneye dönüştürülmesi yönündeki çalışmalar devam etmiştir. Kurum bir kısım onarımı sürdürmüş, ancak, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Kültür Turizm Bakanlığı arasındaki anlaşmazlığın çözülememesinden dolayı işi bırakmıştır. (Baykal, 1977, s. 32)

2) İbrahim Paşa Hamamı'nın onarılarak kütüphaneye dönüştürülmesi çalışmaları başlamıştır. Tophane Endüstri Meslek Lisesi Müdürü Orhan Savaşeri' nin Kurumla olan irtibatıyla çalışmalar okul ile ortak olarak yürütülmüştür. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.113)

7.6.34 1982-1983 yılı Olağan Kongresi- 34. Genel Kurul

18 Mart 1984'te yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Hüseyin Ayar

Sayman: Şevket Işık

Veznedar: Faik Babadağ

Üyeler: Şeref Erler, Zafer Ünver, Ali Soyudemir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.116)

Faik Babadağ'ın vefatı nedeniyle yerine İsmail Konçi, Şeref Erler'in vefatı nedeniyle de yerine Kemal Kuzencik gelmiştir. (Kara, İntepe, 2005, s.119)

Yapılan İşler:

1) Kozahan'ın önceki onarımında yapılan hata dolayısıyla yağmur ve kar suyu sızdırmasından ötürü yeni bir onarım yapılmış, sızıntı engellenmiştir. Aynı şekilde dış duvarlarında tekniğine uygun olmadan yapılan eski onarım düzeltilmiş, güney duvarının derzleri aslına göre yeniden yapılmıştır.

2) Arasta köprü olan Irgandı Köprüsü'nün onarımı ile ilgili çalışmalar yapılmış, ancak, çıkan engeller dolayısıyla bu iş kalmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.113)

1985 yılında Kazım Baykal' ın derlemesiyle yayımlanan "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü"nden sonra Kurum tarafından yapılan işlerin

anlatıldığı yeni kitapçık yayımlanmamıştır. Ancak yıllık olağan kongreler iki yılda bir yapılmak üzere 1992 yılına kadar devam etmiştir.

7.6.35 1984-1985 yılı Olağan Kongresi- 35. Genel Kurul

12 Mart 1986'da yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Hüseyin Ayar

Kâtip: Cevdet Kazancı

Sayman: Şevket Işık

Veznedar: İsmail Konçi

Üyeler: Emin Alkan, Ali Soyudemir

Emin Alkan'ın Yönetim Kurulundan istifası dolayısıyla yerine Kaşif İyibilen gelmiştir.

7.6.36 1986-1987 yılı Olağan Kongresi- 36. Genel Kurul

13 Mart 1988'de yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Teoman Özalp

Kâtip: Ö. Erhan Yıldızalp

Sayman: Şevket Işık

Veznedar: Hüseyin Ayar

Üyeler: İsmail Konçi, Cevdet Kazancı

Ö. Erhan Yıldızalp'in Yönetim Kurulundan istifa etmesi sebebiyle yerine Safiyüddin Eşrefoğlu gelmiştir. Teoman Özalp'in de Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı olması dolayısıyla yerine Ali Soyudemir gelmiştir. (Kara, İntepe, 2005, s.119)

7.6.37 1988-1989 yılı Olağan Kongresi- 37. Genel Kurul

11 Şubat 1990'da yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Zafer Ünver

Kâtip: Safiyüddin Erhan

Sayman: Şevket Işık

Veznedar: Hüseyin Ayar

Üyeler: İsmail Konçi, Cevdet Kazancı

7.6.38 1990-1991 yılı Olağan Kongresi- 38. Genel Kurul

9 Şubat 1992'de yapılmıştır. Yönetim Kurulu şu şekilde olmuştur:

Başkan: Kazım Baykal

İkinci Başkan: Zafer Ünver

Kâtip: Şaziye Sezginer

Sayman: Şevket Işık

Veznedar: Cevdet Kazancı

Üyeler: Hüseyin Ayar, İsmail Konçi

27 Temmuz 1992'de Kazım Baykal'ın vefatı dolayısıyla yerine yedek üye Kemal Kuzençik gelmiştir. (Kara, İntepe, 2005, s.120)

7.7 Yapılan İşler

7.7.1 Hacılar Camii onarımı

7.7.1.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Hacılar Cami Hicri 871 (Miladi 1467) tarihinde Tüccar Hacı Sinan tarafından yaptırılmıştır. (Baykal, 1953, s.6) Dış kapı üstünde bulunan kitabesinde bu bilgi bulunmaktadır. (Baykal, 1950, s.91) Kazım Baykal caminin tamiriyle ilgili yazdığı faaliyet raporunda bu kitabenin orijinaline ve Türkçe mealine de yer vermiştir:

"1 — Fi tarih- i haz- el- mescid-il mübarek

2 — Ekrem-ül muslihin hâc Sinan –

Serreh-u Allâh fi civar- ı cinan

3 — Kad bena mescid -en min uşrihi –

Rah- ı cinan inayet-i Mennan

4 — Hatem-e mebnah-ü fi semane-mie –

Bâde seb'in-e ve ahad ve İsnan

5 — Çün ebu-L-Hüseyin Seyyid Cemâlî dedi–

Zikir-i cemil verir Ihvan" (Baykal, 1953, s.6)

Türkçesi:

Bu yazı bu mübarek mescidin tarihi hakkındadır: Suleha içinde cömertliği ile tanınmış olan Hacı Sinan'ın, oşründen aldığı varidat ile inşa ettirdiği bu mescit, 871 ve 872 arasında ikmâl edilmiştir. Cenabı Hak inayeti samedaniyesi ile onu cennetlerinin civarında mesrur ve şâd buyursun.

Ben Ebulhüseyin Seyyid Cemâli dedim ki, bu mescidin içinde ihvan'ı kiram devamlı zikirlerde bulunsun."

Cami 1855 Bursa Depremi'nde gördüğü hasar nedeniyle 1860 yılında büyük bir onarımdan geçirilmiş, ancak, aslını korumaya ve ihyaya yönelik hiçbir özen gösterilmediğinden 1953 yılına karakterini kaybetmiş bir şekilde ulaşmıştır. (Baykal, 1953, s.7) Kurum onarım kararı aldığında caminin kurşun olan üst örtüsünün bir kısmı birkaç yıl önce lodos sebebiyle atmış ancak tamiri yapılmadan o şekilde bırakılmıştır. Revak kubbesinin yanındaki düz alanlar kiremit olmuş, küçük kubbenin kasnağı ile düzlük arası molozla doldurulmuştur. Kirpi saçaklar harap durumdadır ve yağmur suyu aşağıya sızmaktadır. Beden duvarının bazı taşları düşmüştür. Dış kapının üstündeki süslü kalkan duvarı çatlamış ve yanlarında bulunan kitabe panoları ve süsleme panoları eksilmiştir. Son cemaat yeri bölünmüş ve önü sıradan bir duvarla örülmüş, çamur sıvanmıştır. Böylece iki küçük odacık elde edilmiştir. Minber bulunmamaktadır ve alçı pencerelerin yerine birbirine uymayan sıradan pencereler konmuştur. Kısacası cami o günkü koşullarıyla Kazım Baykal'ın deyimiyle *"heyeti umumiyesi ile ölüme mahkum bir eser"* konumundadır (Şekil 7.22). (Baykal, 1953, s.11)

Şekil 7.22: Hacılar Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.1.2 Caminin onarımı

Kurum'un 1953 yılı olağan kongresinde caminin durumu konuşulmuş ve tamirine karar verilmiştir. Bu karar üzerine idare heyeti çalışmalara başlamış ve ilk iş olarak bir keşif taslağı hazırlamıştır. Yapılan hesaba göre cami için minarenin onarımı hariç 12 bin lira para gerekmektedir. Kazım Baykal caminin onarım sürecini anlattığı faaliyet raporunda restorasyon yaklaşımlarını da şu cümlelerle özetlemiştir: *"Tamirlerimizde eserlerin aslına sadık kalarak restorasyon yapmak prensibimizdir. Selâhiyetli mimarların direktifleri dışına çıkmayı asla düşünmeyiz. Bu camide de prensibimiz budur."* (Baykal, 1953, s.12)

Mimarların talimat ve direktifleri ışığında onarıma başlanmış, öncelikli olarak caminin içini namaz kılınabilecek hale getirilmesine karar verilmiştir. Sıva, badana, yeni bir minber yapılması, kırık kapı ve pencerelerin tamiri, iç ahşap parmakların yapılması gibi işler bitirilerek cami 13 Mayıs 1953 Çarşamba günü (Ramazan arefesi) ikindi namazında namaza açılmıştır. Ancak kurşunun yenilenmesi, minarenin ve pencerelerin onarımı gibi esaslı işlerin 12 bin liralık tamir keşfi ile karşılanamayacağının anlaşılması üzerine idare heyeti aralarında iş bölümü yapmıştır: Ressam ve Fen Memuru Cemal Çakarcan'a işin teknik yönü ile ilgilenme, denetleme ve direktifler verme kısmını; Hacı İsmail Hüsnü İnanç satın alma, malzeme tedarik ve camiye sevkiyat yapılması; Mehmet Ali Gökberk mahalle halkından iş için uygun kişilerin bulunması, mahalleliden ve uygun yerlerden para

temini gibi işleri üstlenmiştir. Kazım Baykal ise işin gidişatında fikir alışverişinde bulunma, gerektikçe Cemal Çakarcan'a caminin benzerlerini göstermek gibi hizmetlerde bulunarak caminin asli gibi tamiri için çalışılmasından sorumlu olmuştur. Öncelikle Cami'nin iç onarımı yapılmış, sonra sıra ile büyük kubbe, kasnağı ve kirpi saçakları, revak kubbesi ve yan derzlerinin onarımı yapılmıştır. Revak kubbesinin doldurulmuş olan kasnağı açılarak temizlenmiş ve kubbesi açığa çıkarılmıştır. Kenarlara Mevlevihane enkazından üçyüz senelik meşe ağaçlarından imal edilmiş hatıllar konulmuş, kalın saclar çakılarak üstü kurşun ile kaplanmıştır. (Baykal, 1953, s.14) Kalkan duvarı onarılmış, mevcut kitabe temizlenerek Kurum'un onarım kitabesi de eklenmiştir. Çeşmenin yeri değiştirilmiş, son cemaat yerinde sonradan elde edilen odacıklar kaldırılarak, doğu tarafı zemininin özgün tuğlası ortaya çıkana kadar açılmıştır. (Baykal, 1953, s.15) Zeminin eksik olan tuğlaları yeni tedarik edilenlerle tamamlanmış, son cemaat yerinin minare kapısı önündeki muhdes beton kısım kaldırılarak asli gibi eski devir tuğlaları ile döşenmiştir. Minarenin beyaz sıva ve badanası raspa edilmiş, külahı yeniden yapılmış ve kurşun örtüsü yenilenmiştir. Bir gönüllünün özel olarak minber için verdiği parayla minber yenilenmiş, barok uslübunda olan mihrap da usülüne uygun olarak onarılmıştır.

Kullanılan malzemeler: Dış merdiven ve sahanlıklarda çimento kullanılmıştır. Ancak, duvarların onarımında kullanılmamıştır. Tuğla ve küfeki noksanları ise bu caminin devrinde veya inşasından önce yapılmış eski binaların enkazından tedarik edilmiştir. (Örn: Pirinç Hanı ve Kapan Hanı). Hatıllar ise o güne yıkık bir şekilde ulaşmış olan Mevlevihane'nin meşe direkleridir. Kurşun eksikleri ise satın alınarak tamamlanmıştır. Yapılan onarımlarda caminin kendi malzemesi dışında bir malzeme kullanılmamıştır. (Baykal, 1953, s.16)

Kullanılan kurşun miktarı: 4543 kg (üzerinden çıkan), 1500 kg (% 8 firesi düştükten sonra satın alınan)

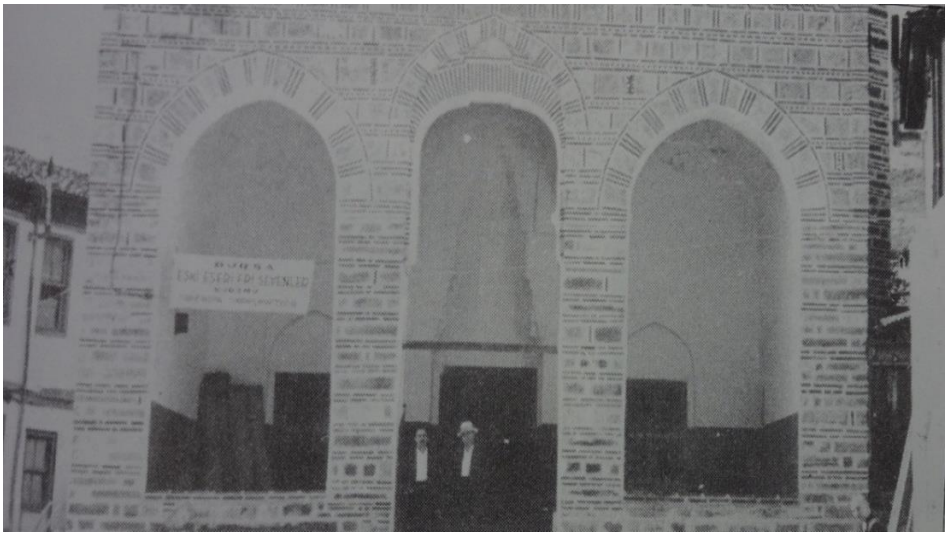
Şekil 7.23: Hacılar Camii onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Çizelge 7.3: Hacılar Camii onarımı için tedarik edilen Para.

	Lira	Kuruş
Vakıflar Genel Müdürlüğünden	3000	-
Belediyeden	500	-
Vilayetten	600	-
Naci Kurtul	500	-
Mahalle halkından oluşturulan komite tarafından toplanan	3518	48
Başka bağışlar	4037	-
TOPLAM	12155	48

Çizelge 7.4: Hacılar Camii onarımı için tedarik edilen paranın sarfedildiği yerler.

	Lira	Kuruş
Malzeme ve Nakliyat	5195	13
İşçilik	3970	25
Kurşun Satın Alma ve Uygulaması	2989	93
TOPLAM	12155	31

Şekil 7.24: Hacılar Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.1.3 Caminin günümüzdeki durumu

Hacılar Camii'nin 1953 yılında Kurum tarafından yapılan onarımından sonraki restorasyonu 2012 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Caminin dört cephesine drenaj yapılmış, iç beden duvarlarına badana ve boya raspası yapılmış, caminin tüm alt pencereleri yenilenerek tüm ahşap imalatlarda iki kat cila uygulanmış ve denizliklerdeki çimentolu ekler temizlenerek yerine doğal taş denizlik konulmuştur. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası) Cami'nin günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Türkün, 2011, s.102)

Şekil 7.25: Hacılar Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.2 Molla Arap Camii Onarımı

7.7.2.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Molla Arap ünvanlı Mevlana Mehmed bin Ömer tarafından XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaptırılan cami, Mollaarap Mahallesi Balabancık Caddesi'nde bulunmaktadır. (Kaplanoğlu, 1994, s.90) Kazım Baykal'ın *"Bursa ve Anıtları"* kitabında belirttiği üzere cami ilk yapıldığında 9 kubbeli ve kurşun örtülüdür. (Baykal, 1950, s.130) 1855 depreminde kubbeleri çökmüş, iki kubbenin duvarları, kemerlerinin bir bölümü ve minaresi kalmıştır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.4) Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa Valiliği döneminde (1879-1882) ayakta kalan bu iki kubbeli bölümün onarımı gerçekleştirilmiştir. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, s.151) Kubbeler kurşun ile örtülmemiş, üzeri adi bir sıva ile sıvanarak ve yan duvarları yükseltilerek Cami'nin üstü tümüyle Marsilya kiremidi ile kapatılmış, önüne de ahşap bir son cemaat yeri eklenmiştir. Ancak, zamanla yağmur ve kar sularının sızmasıyla çatı bozulmuş, son cemaat yeri de harap hale gelmiştir. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.4) Caminin doğu kısmında ise cenazelerin yıkandığı ahşap bir bölüm ve avlunun bir köşesinde de bakımsız bir tuvalet bulunmaktadır. Avlu duvarları yıkık ve kısmen yokolmuştur. İlk olarak mahalleli kendi imkanları ile bir keşif belirlemiş, ancak, sonuç alamayınca durum Kurum'a bildirilmiştir. O günkü koşulları ile Kurum tarafından *"ele alınması zaruri bir eser"*olarak tanımlanan Cami'nin keşfi için,Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen ile irtibata geçilmiş, kendisinden alınan direktiflere göre konu Vali Cahit Ortaç'a bildirilmiş ve Vali'nin aracılığıyla Abidat Yüksek Danışma Kurulu Cami'yi keşfe gelmiştir. Kuruldan alınan direktifler doğrultusunda Bursa halkının ve Vakıflar'ın yardımı ile Cami'nin onarımına başlanmıştır.

7.7.2.2 Caminin onarımı

Molla Arap Camii'nin Kurum tarafından onarımı 1954 yılında yapılmıştır. Harap haldeki son cemaat yeri tamamen yıkılarak biraz daha genişletilerek yeniden yapılmıştır. Kubbelerin üzerindeki marsilya kiremidi muhdes çatı kaldırılmış, iki kubbenin dışında kalan duvarlar yıkılarak kubbeler meydana çıkarılmıştır. Kubbelerin kurşun örtü olması gereken beton kısımları, mimarlardan alınan bilgiye göre çimentoya eklenerek elde edilen karışımla sıvanmış ve böylece akıntının önüne geçilmiştir. Cami duvarları raspa edilerek orijinal tuğla işi ortaya çıkarılmıştır. Salaş

cenaze yıkama yeri kaldırılmış, kazanı sabit, teneşiri mermer, odunluğu ve tabutluğu kapalı bir yer haline getirilmiştir. İhata duvarlarının bazıları tamir edilmiş, kötü durumda olanların da yenisi yapılarak ve demir bir kapı ile kapatılmıştır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.5) Avluya yer altına gömme, modern bir tuvalet yapılmıştır. Eksik olan 7 kubbe inşa edilemeden faaliyet sona ermiştir. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.6)

Şekil 7.26: Molla Arap Camii onarımı sırasında çatı üzerinde Rıza İlova çalışırken. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Çizelge 7.5: Molla Arap Camii onarımı için tedarik edilen para.

	Lira	Kuruş
Vakıflar Genel Müdürlüğünden	1000	-
Mahalle halkı tarafından temin edilen	218	-
Kurum Tarafından Temin Edilen	12765	-
TOPLAM	13983	-

7.7.2.3 Caminin günümüzdeki durumu

Kurum tarafından gerçekleştirilen 1954 yılı onarımından sonra Cami 1989 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kapsamlı bir onarım geçirmiştir.[31] 1997 yılında ise Yıldırım Belediyesi tarafından onarılan Cami'nin günümüzdeki sahibi ve

[31] Molla Arap Camii'nin 1989 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım geçirdiğini gösteren bilgi Cami'nin giriş kapısında bulunmaktadır.

bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.151)

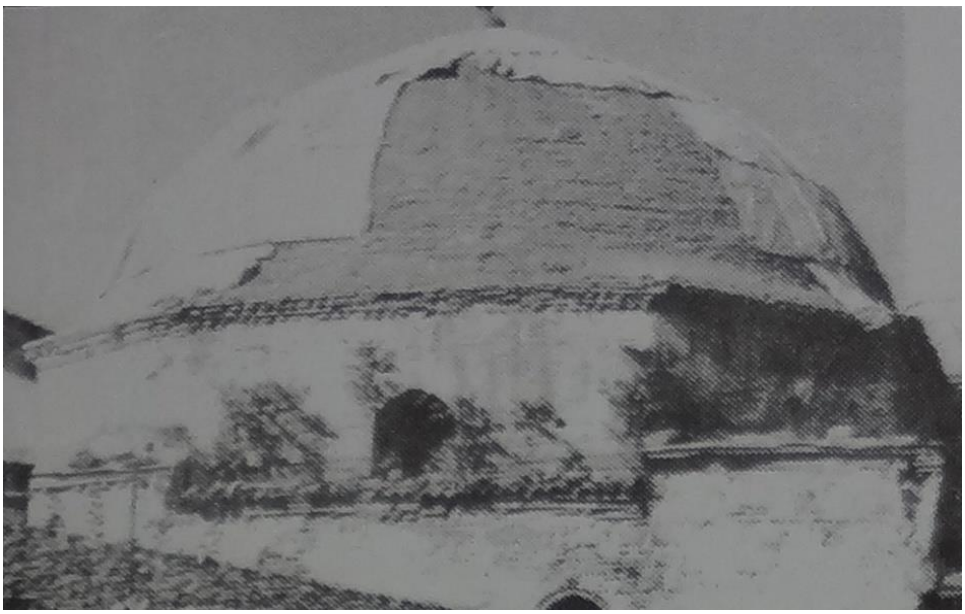

Şekil 7.27: Molla Arap Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.3 Hocaalizade Camii onarımı

7.7.3.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

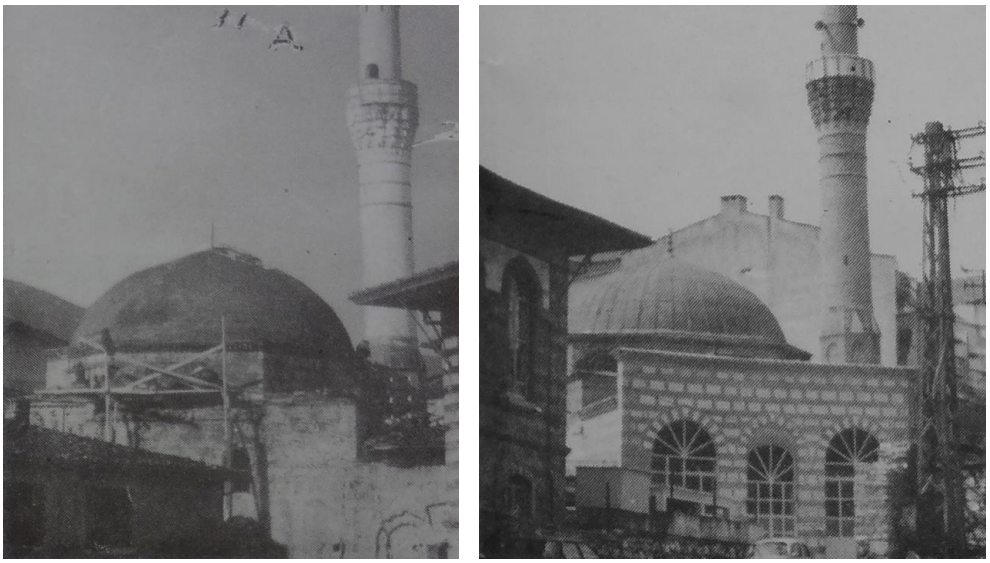
Bu cami ismi gibi, II. Murad devrinde 1439 yılında Hacı Ömer oğlu Hoca Ali adlı bir kişi tarafından yaptırılmıştır. 8.69 m x 8.97 m iç ölçülerindeki cami tek kubbelidir. (Kaplanoğlu, 1994, s.67) Son cemaat yerinin üzeri ahşaptır. Yanında ve kıble tarafında mezarlık, kapısı üzerinde de kitabesi bulunmaktadır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler,1955, s.8) Kurum, Camiyi ele almaya karar verdiğinde ahşap olan son cemaat yeri kısmen harap durumda olup, kurşun örtü ise bozulmuş, ara ara da yokolmuştur. (Şekil 7.28) Minarede taş düşme tehlikesi söz konusudur. Mezar kısmı çok kötü durumdadır. Bu cami Bursa yangınlarından ve depremlerden oldukça zarar görmüştür. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, syf: 9) Özellikle 1863 Setbaşı büyük yangınında caminin son cemaat yerinin ahşap olan kısımları yanmıştır. (Baykal, 1948, s.38)

Şekil 7.28: Hocaalizade Camii onarım öncesi kubbenin durumu (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.3.2 Caminin onarımı

Caminin Kurum tarafından 1954 yılında yapılan onarımında en önemli adım yapının yıkılma tehlikesinin önüne geçilmesi olmuştur. Cephe taşları hatıllara kadar sökülmüş ve taş duvarların içinde yangından kömürleşmiş hatıl parçaları çıkarılmış, yerine betonarme hatıllar konulmuştur. Kurşun örtüsü tamamen sökülmüş, yeniden eritilerek tekrar döşenmiştir. Cami'nin onarımı mahalleliden temin edilen 2141 lira ile gerçekleştirilmiştir. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s. 9)

Şekil 7.29: Soldaki görselde Hocaalizade Camii onarım sırasındaki durumu, sağdaki görselde ise Cami'nin onarım sonrası durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümüm, 1985)

7.7.3.3 Caminin günümüzdeki durumu

Cami, "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun 1955 yılında yaptığı onarım sonrasında 2005 yılında "Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü" tarafından basit onarımdan geçirilmiştir. Bu onarım kapsamında kubbesindeki kurşun örtü, duvarlarda ve kirpi saçaklardaki bozulan derzler yenilenmiş ve avlu bahçe duvarına da derz yapılmıştır. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası) Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün, Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.113)

Şekil 7.30: Hocaalizade Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.4 Abdal Camii Onarımı

7.7.4.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Bu cami II. Murad devrinde (saltanat: 1421-1444) Başçı İbrahim adında bir kişi tarafından yakın arkadaşı Abdal Mehmed adına yaptırılmıştır. Caminin adı da buradan gelmektedir. 8.19m x 15.34 m ölçülerinde dikdörtgen planlı bir camidir ve iki oval kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yerinin üst örtüsü de üç küçük kubbeden oluşur. (Kaplanoğlu, 1994, s.21) Minber ve mihrabı yapıldığı dönemin karakterini yansıtmaktadır. Minaresinin külahı bakırdır. Kurum onarım kararı aldığında namaza açık olduğu belirtilmektedir. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.13) Namaza açık olmasını sağlayan da yine Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'dur. 1946

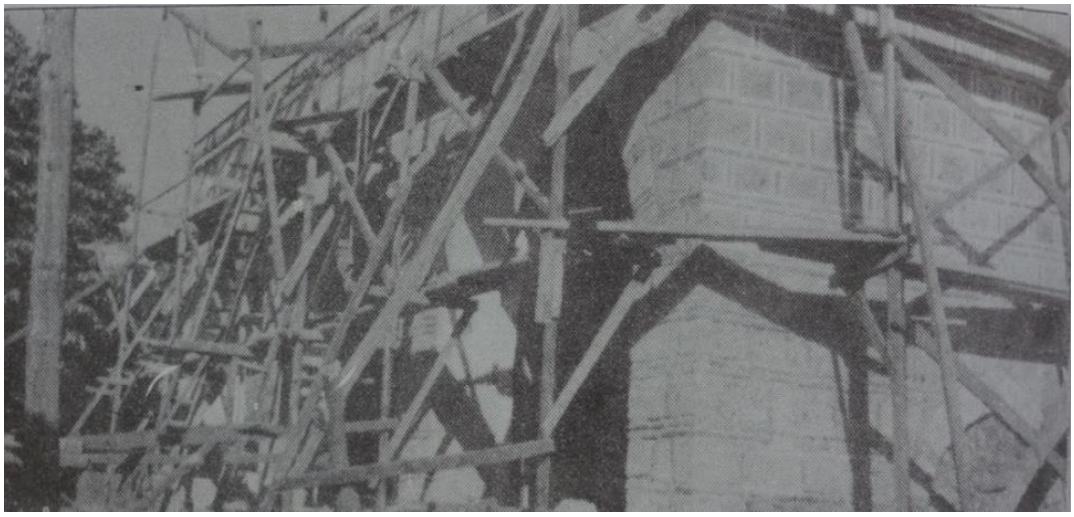
yılında II. Dünya Savaşı'nın ardından Kurum'un gayretleriyle namaza açılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s. 22) Kitabesi ve haziresi olmayan bir camidir. (Baykal, 1950, s.113) Hemen karşısında yer alan ve camiyi andıran bir görünümü olan Abdal Türbesi'nin kitabesinden yapıyı Mehmed oğlu Sultan Murad'ın 854-1450 yılları arasında yapıldığı anlaşılmaktadır. (Baykal, 1950, s.113) Kurum 1954 yılında Caminin onarım kararını aldığında büyük kubbelerin kurşunları oldukça eksilmiş durumdadır. Üstü açık son cemaat yeri kubbelerinin üstüne ahşap bir çatı yapılmış, üstü kurşun örtülmüş, ancak bozulmalar meydana gelmiştir ve Cami'nin içine su sızmaktadır. Cephede çatlaklar oluşmuş, taşlar erimiş ve tuğlalar da bozulmuştur. Kirpi saçakları ve ihata duvarları da harap durumdadır. Caminin önünde de harabe durumunda eski bir vakıf evi bulunmaktadır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.14)

7.7.4.2 Caminin onarımı

Kurum tarafından 1954 yılında yapılan onarıma öncelikle bu harap evin yıkımıyla başlanmıştır. Camiye sızan yağmur suları her tarafı kabartmış olduğundan iç sıvanın hepsi sökülmüş, aynı şekilde son cemaat yerinin de sıvası tamamen temizlenerek hem harim hem de son cemaat yeri kıtıklı horasanla yeniden sıvanmıştır. Tek örneği kalmış olan özgün alçı pencereler yenilenmiş, dışlıkları betondan yapılmıştır. Cephenin çatlakları tamir edilmiş, aralarında çürümüş olan ağaç hatıllar yerine göre beton yerine göre de demir hatıllar ile değiştirilmiştir. Dış cephede bozulmuş olan küfekilerin ve tuğlaların hepsi sökülerek yerlerine asli gibi yenileri getirilmiştir. Son cemaat yeri tamamen tuğla ile döşenmiş, bahçe temizlenmiş ve ihata duvarları tamir edilmiştir. Bu yapılanlara ek olarak Abdal Türbesi'nin de Kurum tarafından onarımına başlanmış, ancak, bu onarımın Bursa Müzesi tarafından üstlenildiği öğrenilince onarım durdurulmuştur. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.15) Cami'nin onarımı 7 Ağustos 1954 Cuma günü bitirilmiş ve cuma namazı öncesi Vali Cahit Ortaç'ın da hazır bulunduğu bir tören yapılmıştır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.16)

Kullanılan malzemeler: O devirde ele alınan eserlerin yıkıntı tuğla ve küfekileri paralı ve parasız olarak temin edilmiştir. (Bursa Ticaret Odası'nın arkasında bulunan metruk Katır Hanı, Meyhaneli Meyhane, Küçük İnebey, Sarrafiye Medreselerinin enkaz tuğlaları kullanılmıştır.) Bu konuda Ticaret Odası Umumi Katibi Zihni

Düvenli ve Belediye Kurum'a yardımcı olmuştur. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.15)

Şekil 7.31: Abdal Camii onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Çizelge 7.6: Abdal Camii Onarımı İçin Tedarik Edilen Para.

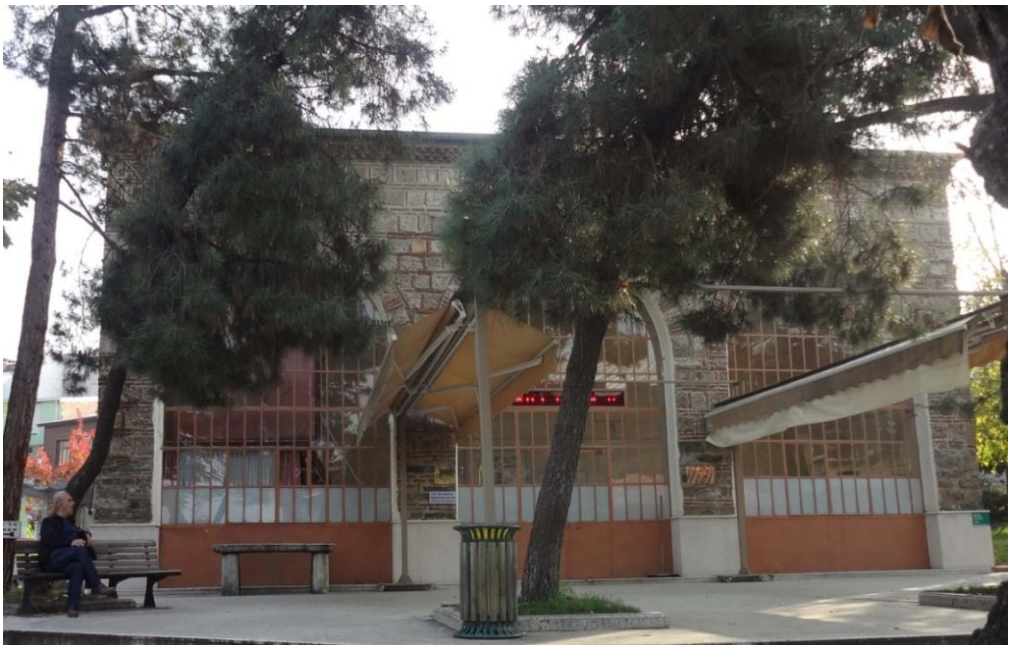
	Lira	Kuruş
Vakıflar Genel Müdürlüğünden	20000	-
Mahalle halkı tarafından temin edilen	4532	50
Kurum Tarafından Temin Edilen	3687	47
TOPLAM	28219	97

Şekil 7.32: Abdal Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.4.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin Kurum'un 1954 yılında gerçekleştirdiği uygulamadan sonraki onarımı 2000 yılında yapılmıştır. Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.48)

Şekil 7.33: Abdal Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.5 Ertuğrul Camii onarımı

7.7.5.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Bu cami Yıldırım Bayezid devrinde (saltanat: 1389-1402) oğlu Ertuğrul Çelebi adına yapılmıştır. Kagir bir yapıdır. (Baykal, 1950, s.107) 1855 Bursa Depremi'nde kubbesi hasar görmüş, üstü ahşap çatı ve kiremit ile örtülmüştür. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.25) Aynı şekilde deprem sonrası son cemaat yeri de ahşap yapılmıştır. (Son Tamirleri Yapılan Camiler, 1955, s.13) Çok fazla onarım geçirdiği için özgünlüğünü yitirmiş bir camidir. (Kaplanoğlu, 1994, s.53) Yapımından başlayarak "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından geçirdiği onarıma kadar 1550 ve 1860 yıllarında onarım geçirmiştir. Tek minareli, minberli ve namaza açıktır. (Baykal, 1950, s.107)

7.7.5.2 Caminin onarımı

1855 Bursa Depremi sonrası ahşap olan kısımların onarımı için civar halkın kuruma yaptığı talepler sonucunda 2400 lira toplanmış ve Kurum tarafından bu kısımların ve

minarenin onarımı gerçekleştirilmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.13)

7.7.5.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin 1955 yılında Kurum tarafından gerçekleştirilen onarımından sonra bilinen esaslı bir onarımı yoktur. Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.114)

Şekil 7.34: Ertuğrul Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.6 Bedrettin Camii onarımı

7.7.6.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Bu yapı Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Hafsa Hatun tarafından Hicri 847 (Miladi 1443) yılında yaptırılmış, tek kubbeli, son cemaat yeri üç küçük kubbeden oluşan, mermer kitabeli, duvarları kesme sert taş ve tuğla ile yapılmış, klasik mimari tarzda bir camidir. Kazım Baykal'ın Kurum'un 1956 yılı çalışmalarını anlattığı faaliyet raporunda minareli, minbersiz,yapıldığı dönemden bozulmadan kalmış mihrabı ve mihrap hizasında bulunan kırmızı renkli, lale motifli su yolları ile zarif bir cami olarak tanımlanmıştır. Kapının üzerindeki mermer kitabesinde ise şunlar yazmaktadır:

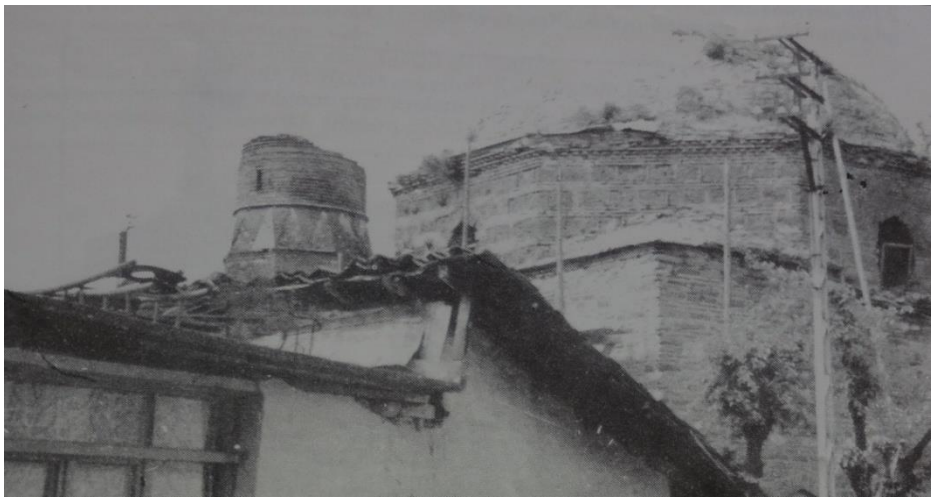
"1- Emeret bi-bina-i hazel-mescid Hafsa Hatun bin Sultan Mehmed bin Bayezid Han Gazi Fi Eyyam-i Devletihi Sultan Murad bin Bayezid Han Gazi Fi Eyyam-i Devletihi Sultan Murad bin Mehmed bin Beyazit han

2- Halled-Allah-ü memleketehu ve eyyede devletehu müftetihan min evail'i şehri-l-muharrem fiâm-i seb'ave erbeîne ve semane mie münstahtimenmin Receb fiâm-i seb'a ve erbaîn'e ve semane mie.

Türkçesi:

Bu mescidin yapılmasını Bayezid Han Gazi oğlu Sultan Mehmedin kızı Hafsa Hatun, Bayezid oğlu Mehmed oğlu sultan Murad zamanında emretti. (Allah onun memleketini daim ve devletini ebedi kılsın) işe 847 senesinin Muharreminin başında başlandı, aynı senenin Recebinde bitirildi."

Kitabesinden bu caminin aslında bir mescid olduğu anlaşılmakta ve nitekim minberi bulunmamaktadır. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.4) Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Hafsa Hatun'un yaptırmasına rağmen camiye Bedrettin Camii denmesine yönelik iki varsayım bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu adda bir zat tarafından tamir ettirilmiş olabileceğidir. İkinci ise Hafsa Sultan'ın bu camiyi Emir Buhari'nin ikinci halifesi olan, Hicri 855 (Miladi 1451) yılında vefat eden Bedrettin Mahmud adına yaptırmış olma ihtimalidir. (Baykal, 1950, s.128) Cami'nin Kurum'un onarımından önce kayıtlara geçen 1586 ve 1888 onarımları mevcuttur. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.67) Kurum onarım kararı aldığında caminin kubbelerinin üstü açıktır, içeri sızan sular yüzünden sıvalar dökülmüştür. Cami içindeki renkli su yollarından parçalar kalmıştır, mihrap sağlam durumdadır, sıvalı ve badanalı minarenin ise bir iki sıra tuğlası durmakta olup kaidesine kadar yıkılmıştır. Caminin ön cephesinde yükselen süslü duvarın (kalkan duvarı) ise dörtte bir kısmı modeli anlaşılacak kadar sağlam durumdadır. Ancak, duvarda çatlaklar oluşmuş ve yerinden kaymış, özensiz bir şekilde tuğla ile tamamlanmıştır. Kubbe saçağındaki kirpi saçaklar bozulmuştur, duvarların bir kısmı onarıma muhtaçtır. Kıbledeki klasik çeşmenin ise iskeleti kalmıştır. İhata duvarları da harap haldedir. (Baykal, 1950, s.128)

Şekil 7.35: Bedrettin Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.36: Bedrettin Camii onarım öncesi cephesi. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.6.2 Caminin onarımı

Kalkan duvarının kalan kısımlarının fotoğrafları çekilmiş, orijinal kısımları referans alınarak boya ile örneği yapılmış, kalan kısımlar da yıkılarak hazırlanan bu örneğe ve fotoğraflara göre yeniden yapılmıştır. Minarenin onarımında kullanılmak üzere tuğla tedarik edilmesine olanak bulunamadığından Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mimarlarına da danışılarak aynı tarzda beton tuğla hazırlatılmış ve kaideye uygun şekilde tamamlanmıştır. Kirpi saçaklar tamamen değiştirilmiş, taş ve tuğlaların derzleri yenilenmiştir. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.5) Kubbe kurşunları yerine yetkili mimarların yönlendirmesi ile kurşunla aynı ebatta parçalar halinde beton dökülmüş, yağmur suyunun geçmesini önlemek amacıyla da asfalt ve ziftle kaplanmış, onun üzerine de kurşun görüntüsü veren boya sürülmüştür.

Üst pencereler beton, alt pencereler kestane ağacından olmak üzere yeniden yapılmış, tamamen yıkılmış durumdaki ahşap kapı da yeniden imal edilmiştir. Kıble duvarındaki kapalı pencereler açılarak eksik demir parmaklıkları orijinaline göre yapılmıştır. Cami içi badanası yapılmış, yapının kıble duvarında ve sol duvarında bulunan temizlenmesi mümkün olan kırmızı boyalı, lale biçimli orijinal su yolundan kalanların temizliği yapılmıştır. Çevre duvarları yenilenmiş, dış kapı boşluğuna ve kıble tarafında olduğu düşünülen yere kapı boşluğu açılarak uygun birer demir kapı takılmıştır. Kıble tarafında sadece iskeleti duran çeşme aslına uygun olarak onarılmış, ancak parçalanmış orijinal yalak taşı kullanılamayacak durumda olduğundan yerine uygun yeni bir yalak taşı konmuş ve *"Tamiri: 1956"* yazılı bir kitabe eklenmiştir. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.6) Caminin onarımı bittikten sonra iç kapının üzerinde bulunan esas kitabenin altına küçük bir tamir kitabesi eklenmiştir (Şekil 7.37):

"Bedreddin Camii

Çelebi Sultan Mehmedin kızı Hafsa Hatun 1447'de yaptırmış, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1956'da tamir ettirmiştir."

Bedreddin Camii'nin onarım masrafı için diğer acil onarım gerektiren Kanberler ve Beşikçiler Camii'nin keşif maliyeti gözönünde bulundurulmuş ve ortak bir para toplanmıştır. Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı ve Yüksek Mimarı Ali Saim Ülgen'in Kuruma olan inancı ile üç cami adına verilen 35bin lira, Bedrettin Mahallesi esnafının (bilhassa Elektrikçi İsmail Baklacı, Kadastro Memuru İsmail) ve mahalle İhtiyar Heyeti'nin çabaları ile toplanan 5794 lira ile taş, tuğla gibi aynî yardımlar birleştirilerek bu üç caminin masrafları için ortak bir bütçe oluşturulmuştur. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.7) Sadece Bedrettin Camii'nin onarımında kullanılan para ise toplamda 26192 lira olarak kayıtlara geçmiştir. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.14)

Şekil 7.37: Bedrettin Camii Kurum tarafından eklenen tamir kitabesi. (Keskin, 2014)

Şekil 7.38: Bedrettin Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.6.3 Caminin günümüzdeki durumu

Cami, "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun 1956 yılı onarımı sonrasında 1995 yılında bir onarım daha geçirmiş (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, s. 67), son onarımı ise Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2006 yılında yapılmıştır. 2006 yılı onarımında kurşun örtüsü değiştirilmiş, çimento içerikli dış duvar derzleri horasan harcıyla yenilenmiş, iç mekan badanası yapılmış, ahşap minber yapılmış, tüm ahşap elemanlar ve demir pencere parmaklıkları boyanmıştır. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası) Caminin günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu olan kurum Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, s.67)

Şekil 7.39: Bedrettin Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.7 Kanberler Camii onarımı

7.7.7.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Kanberler Camii 1460 yılında Oruç Bey'in kızı Sitti Hatun tarafından yaptırılmıştır. 8.86 m x 8.95 m iç ölçülerine sahip bu cami (Kaplanoğlu, 1994, s.77), son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgen bir plana sahiptir. (Kaplanoğlu, 1994, s.78) Asıl ibadet alanı tek kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yeri ise iki küçük kubbe ile bir tonozcuktan oluşmaktadır. Kazım Baykal 1950 yılında yayımlanan "Bursa ve Anıtları" kitabında bu caminin tuğla işçiliğinin Bursa'daki en güzel örneklerden biri olduğundan bahsetmektedir. (Baykal, 1950, s.128) Cami'nin minaresi 1855 Bursa Depremi'nden sonra yeniden yapılmıştır, ancak, külahı yıkık durumdadır. Özgün minaresinin tuğlalarına son cemaat yeri kubbeciklerinin üzerindeki molozlar temizlenirken rastlanmış, cami içinde ve Kurum'da muhafaza edilmiştir.Tuğlalardan Bedrettin Camii'nin minaresine benzediği ve derzli olduğu anlaşılmıştır.

Mihrabı sağlam durumdadır. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.8) Kapı üzerindeki mermer taştan kitabesinde şunlar yazılıdır:

"1- Emere bi imareti hazel-mescid-işşerif-il-mubarek el- mer-hume el-magfure ilâ-rahmetillâhi tealâ Sitti Hatun bint Oruc beg afa Allahü anhümâ âmin ya Rab.

2- Sümme evkafet li- mesalihil müslimin selâ–sete kasatıle ve selase hâbiye mahfiyyün lâ yümle, ve lâ yüsta' mel minha fe men gayyere zalike kân- Allah-ü hasmühu li seneti erbea ve (Sittine) ve semanemie.

Türkçesi:

1- Bu mübarek mescidi şerifin yapılmasını, Oruç Beyin kızı (Allah'ın acıdığı ve affettiği) Sitti Hatun emretti. Allah her ikisinin de taksiratını affetsin, Âmin ya Rabbi.

2- Bilâhare müslümanların işine yarasın diye üç gizli su yolu ile üç kuyu vakfetli, doldurulmasın ve ondan kullanılmasın.(?) Bu şartları değiştirenin davacısı Allah olsun. Sene 864. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.8)

Kurum yaptığı incelemede bu kitabenin ikinci satırındaki ifadelerin incelemeye değer olduğunu düşünmektedir. Kurumun yaptığı incelemeye göre üç kuyu ve çeşmeden biri kuzey duvarının dibinde iskelet halinde bulunmaktadır. İkincisinin izlerine ise

kıble tarafındaki duvarda rastlanmaktadır. Üçüncüsü ise meçhuldur. Kurum su yollarının duvar diplerinde drenaj olarak yapıldığını düşünmüş, ancak, fazla masraflı olacağı için kapsamlı bir hafriyat yapılamamıştır. Drenaj kanallarının olduğu fikrine kitabenin ikinci satırında kullanılan "doldurulmasın, kullanılmasın" gibi ifadelerden varılmıştır. Kurum onarım kararı aldığında caminin üstü tamamen açık, suyun içeri sızmasından dolayı bütün sıva bozulmuş, kubbedeki kirpi saçaklar harap, minaresi çatlak ve külahsız kalmış, beden ve kalkan duvarları onarıma muhtaç, ihata duvarları yıkık, derzler ise bozulmuş durumdadır.

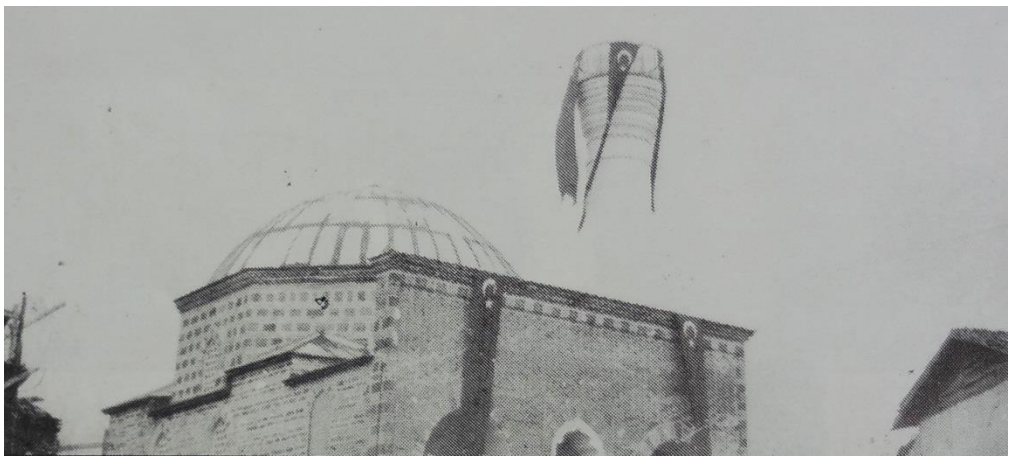

Şekil 7.40: Kanberler Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

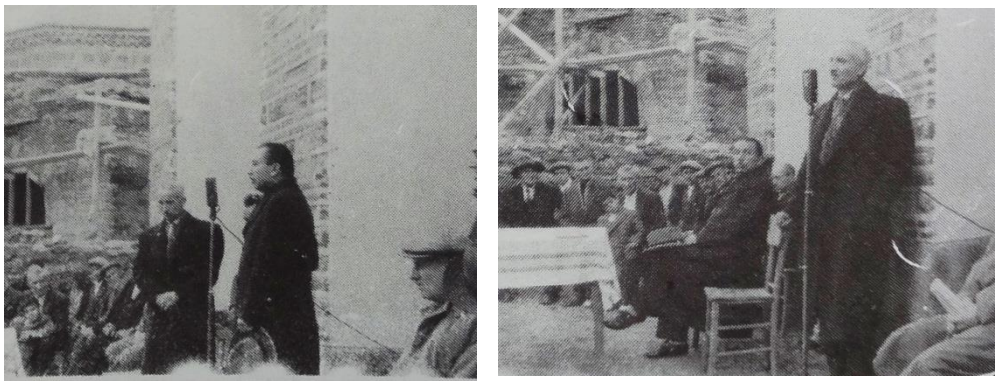
7.7.7.2 Caminin onarımı

Kubbesi, Bedreddin Camii'nde olduğu gibi kurşun taklidi betondan yapılmıştır. Çatlak minarenin onarımı yapılmış, külahı da devrini yansıtacak şekilde kubbe onarımında olduğu gibi betondan yapılmıştır. Aynı şekilde üst pencereler de tek kalmış modeline uygun olarak betondan yeniden yapılmıştır. Alt pencerelerin çerçeve ve camları da yeniden imal edilmiş, kapının ve kitabenin temizliği yapılmış, ihata duvarları da yeniden inşa edilmiştir. Son olarak Bedrettin Camii'nde olduğu gibi "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından onarıldığını gösteren tamir kitabesi eklenmiştir. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.9) Caminin onarımı için harcanan toplam para 10012 lira olarak kayıtlara geçmiştir. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.14) Caminin hemen doğusında Sitti Hatun'un cami ile birlikte yaptırdığı iki harap kubbeden oluşan Fatih devrinden kalan tek ilkokul da (Kanberler Muallimhanesi) Kurum tarafından koruma altına alınmıştır. Molla Feneri İmamı Hafız Mehmed Özkurşuncu'nun şahsi mülkü olan bu eseri "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" satın alarak Vakıflar Genel

Müdürlüğü'ne devretmiştir. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.10)

Şekil 7.41: Kanberler Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenle Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.42: Soldaki görselde Kanberler Camii açılışında Vali İhsan Sabri Çağlayangil konuşma yaparken, sağdaki görselde ise aynı açılış töreninde Kazım Baykal konuşma yaparken görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.7.3 Caminin günümüzdeki durumu

Cami, 1956 yılında yapılan "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" onarımı sonrasında 2008 yılında "Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü" tarafından onarılmıştır. Bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası)

Şekil 7.43: Kanberler Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

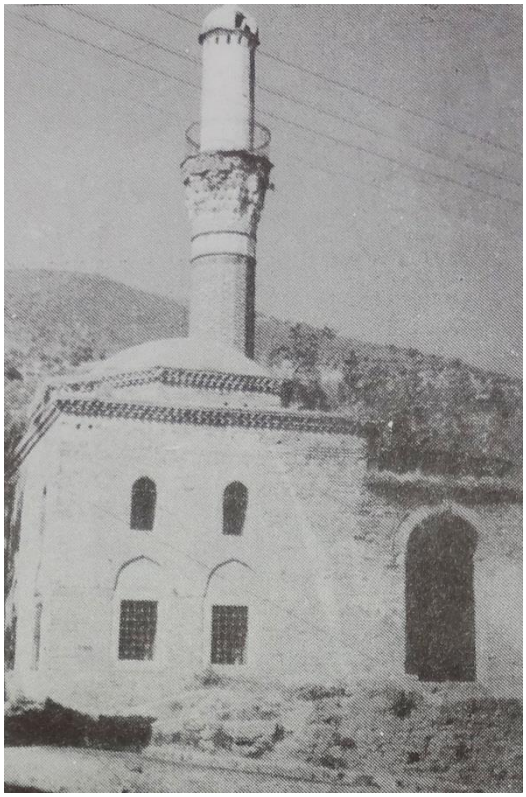
Şekil 7.44: Kanberler Camii ve çevresi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.8 Beşikçiler Camii Onarımı

7.7.8.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Fatih Sultan Mehmet devrinde (I. saltanat: 1444-1446, II.saltanat: 1451-1481) İnegöllü İshak Paşa'nın kethüdası Sofu Hacı Sinan tarafından yaptırılmıştır. (Baykal, 1950, s.37) 6.40 m x 5.75 m boyutlarındadır. Ana ibadet alanı tek bir kubbe ile örtülü

olan caminin son cemaat yerinin üst örtüsü ise tonozdur. (Kaplanoğlu, 1994, s.37) Kurum onarım kararı aldığında kubbesi açık, tonozlarının üstü molozla doludur ve adi bir kiremitle örtülmüştür. Kiremitler de bozulmuş durumdadır. Etrafını saran ağaçlar orman haline gelmiş, kalkan duvarı yokolmuş, onun yerine kademeli iki seki yapılmış, ancak onlar da harap olmuş, duvarlar bozulmuş, pencerelerin ikinci sıra içlikleri yokolmuş, kıble tarafı pencerelerinin mermer söveleri ile demir parmaklıkları olmadığından öylesine pencerelerle kapatılmış, iç kapaklar onarıma muhtaç, içeriye sızan sular yüzünden sıvası ve badanası harap olmuş durumdadır. Kirpi saçaklar ise tamamen bozulmuştur. Minare şerefesinin altındaki istalaktidlerin büyük çoğunluğu eridiğinden geriye birkaç örnek kalabilmiş, külah yıkılmış, kurşunlar gitmiş, ihata duvarları harap durumdadır ve Cami namaza kapalıdır.

Şekil 7.45: Beşikçiler Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.8.2 Caminin onarımı

Ana kubbe ve üzerindeki molozları atılan son cemaat yeri tonozlarının üzerine diğer camilerde olduğu gibi beton dökülmüş, kademeli kalkan duvarının onarımı yapılmıştır. Ormana dönüşmüş durumdaki ağaçlar kesilmiş, kirpi saçakların kırıkları ve derzleri yenilenmiştir. Duvar derzleri onarılmış, kıble duvarının iki penceresinin

eksik olan mermer söveleri ve demir parmaklıkları doğu duvarındakiler referans alınarak aynen yapılmıştır. Minare şerefesinin altında kalan istalaktidlere göre eksik ve kırık olanları yenilenmiş, petek çatlaklarının onarımı yapılmıştır. Orijinali yuvarlak olan külah aslına uygun olarak yeniden yapılmış ve kurşun ile kapatılmıştır. Cami içinin yeniden sıvası ve badanası yapılmış, ihata duvarları onarılmış, tamamen harap durumdaki çeşme, onarımının mümkün olmadığı gerekçesiyle yapıldığı devre uygun klasik üslupta yeniden inşa edilmiş ve tarih kitabesi eklenmiştir. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.11) Caminin onarımı için sarfedilen toplam para 7285 liradır. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.14)

Şekil 7.46: Beşikçiler Camii açılışında yönetim kurulu, sağdan: Şeref Erler, İsmail Baklacı, Kazım Baykal, Rıza İlova, Cemal Çakarcan. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.8.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin kayıtlara geçen son büyük onarımı 1956 yılında "Bursa Eski Eserler Kurumu"nun yaptığı onarımdır. Bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, s.69)

Şekil 7.47: Beşikçiler Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.9 Ahmet Dai Camii onarımı

7.7.9.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Edincikli Hızır Yahşi Bey'in Hicri 876 (Miladi: 1471/1472) tarihinde yaptırdığı tek kubbeli, kurşun örtülü, dilimli minareli bir camidir. (Baykal, 1950, s.126) Camiye Ahmet Dai (14. yüzyılın sonu, 15. yüzyılın başında yaşamış, çok eser vermiş bir şair) adı, bulunduğu Ahmet Dai Mahallesi'ne atfen verilmiştir. 7.57 m x7.57 m iç ölçülerinde kare planlı bir camidir. (Kaplanoğlu, 1994, s.23) Minberli, kadro dışı ve namaza kapalıdır. (Baykal, 1950, s.126) Kurum onarım kararı aldığında kubbenin kurşunları harap, son cemaat yerinin üstü molozla doldurulup kiremitle kapatılmış durumdadır. Cami'nin içine her taraftan sular sızmaktadır. Kalkan duvarı ise bir ölçüde harap ve çatlak, bütün duvarlar onarıma muhtaç, minare ise kaidesinin 1 metre üstünden itibaren harap bir durumda yalnızca dilimli bir şekilde yapıldığını anlatacak kadar kalmıştır. Kirpi saçaklar ise tamamiyle bozulmuştur.

7.7.9.2 Caminin onarımı

Kurum, Cami'nin minaresini aslına uygun olarak özel dilimli tuğla olarak yaptırmak için ilgili yerlere başvurmuştur. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler,

1956, s.12) Eskişehir'de bulunan Güneş Kiremit Fabrikası'nın sahibi Ahmet Bey'in klavuzluğunda minareye uygun tipte tuğla yaptırılıp, Bursa'ya getirilmiş, ancak, bu tuğlaların bir kısmı kullanılmış, bütünüyle düzgün olması için mimarların çalışması ile özel kalıplarda çimentodan dökülen tuğlalarla minare aslı gibi yapılmış, yapıldığı dönemin özelliği olan yuvarlak form verilmiştir. Kalkan duvarı onarılmış ve iç sıvası yapılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yardımıyla da kubbelerin kurşunları yaptırılmıştır. Son olarak "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından onarıldığını bildiren tamir kitabesi eklenmiştir: *"Ahmet Dai Camii: Edincikli Yahşi oğlu Hızır Bey 1471'de yaptırmış, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1956' da tamir etmiştir."* (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.13)

Caminin onarımı için harcanan toplam para 4033 liradır. (1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler, 1956, s.14)

Şekil 7.48: Ahmet Dai Camii onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.9.3 Caminin günümüzdeki durumu

Cami, 1956 yılı "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" onarımı sonrasında 2006 yılında "Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü" tarafından onarılmıştır. Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası)

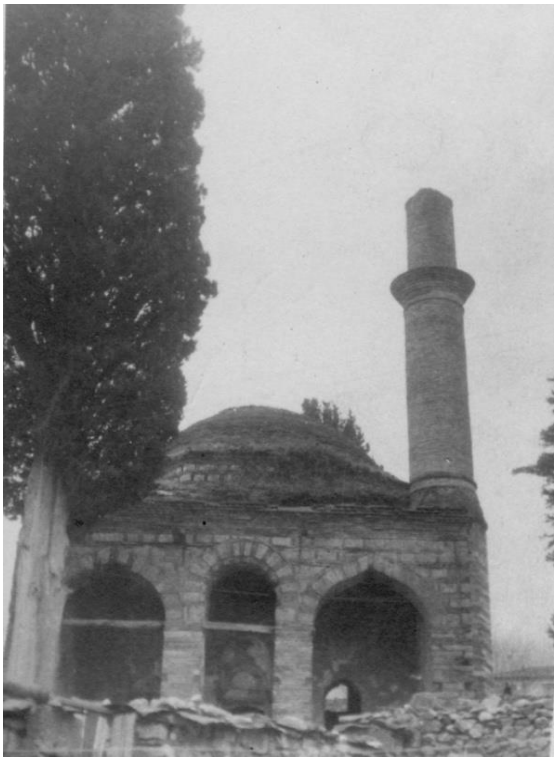
Şekil 7.49: Ahmet Dai Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.10 Zeyniler Camii onarımı

7.7.10.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Zeyniler Camii, II. Murad devrinde (I. saltanat: 1421-1444, II. saltanat: 1446-1451) Hoca Ramazan tarafından Abdullatif-i Kudsi adına mescit olarak yaptırılmıştır. 1568 yılında Kazasker Muallimzade Ahmed Efendi tarafından mescide minber eklenerek camiye dönüştürülmüştür. 9,18 m x 9.18 m iç ölçülerine sahip caminin üzeri büyük bir kubbe ile örtülüdür. Caminin 1957 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından gerçekleştirilen onarımı öncesi kayıtlara geçen onarımları 1475, 1600, 1679, 1745, 1761 yıllarındadır. (Kaplanoğlu, 1994, s.137) Kurum onarım kararı aldığında cami tam anlamıyla bir yıkıntı halindedir. Kapı ve pencereler yokolmuş, kalkan duvarı yıkılmış, kemerler bozulmuş, kubbeler sıvasızdır, tuğlaların sağladığı dayanım sayesinde ayakta kalabilmiş ancak tuğlalar içeriden gökyüzü görünecek kadar aralık, iç sıva tamamen dökülmüştür. Baykal'a göre mihrabın klasik bir eser olduğu mihrabın yanındaki iki tuğla çıkıntısından anlaşılmaktadır. Minber, maksure ve mumluk yokolmuş, zemin tuğlaları sökülmüş, sadece batı penceresinin altında duvar dibinde üç tane altı köşe tuğla ile doğu-kuzey köşesinde üç tuğla kalmış durumdadır. Zemin seviyesi hakkında bu iki taraf tuğlaları arasına çekilen terazi

seviyesi ile fikir sahibi olunmuştur. İç kapı önü doldurulmuş, revak zemini toprak olmuştur, revak zemininin bir köşesinde bulunan iki zemin tuğlası sayesinde zemin seviyesi tespiti yapılmıştır. Beden duvarlarının dış yüzündeki bütün derzler bozulmuş, saçaklardaki kirpi tuğlalar da harap ve onarıma muhtaç durumdadır. Kubbenin üstü orijinal örtüsü hakkında fikir dahi veremeyecek ölçüde kurşunsuz ve sıvasızdır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.8) Minarenin külahı yoktur, minare dibindeki kazılar esnasında şerefe istalaktidlerinin kalıntıları bulunmuş, böylece o günkü mevcut minarenin orijinal olmadığı anlaşılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.9)

Şekil 7.50: Zeyniler Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

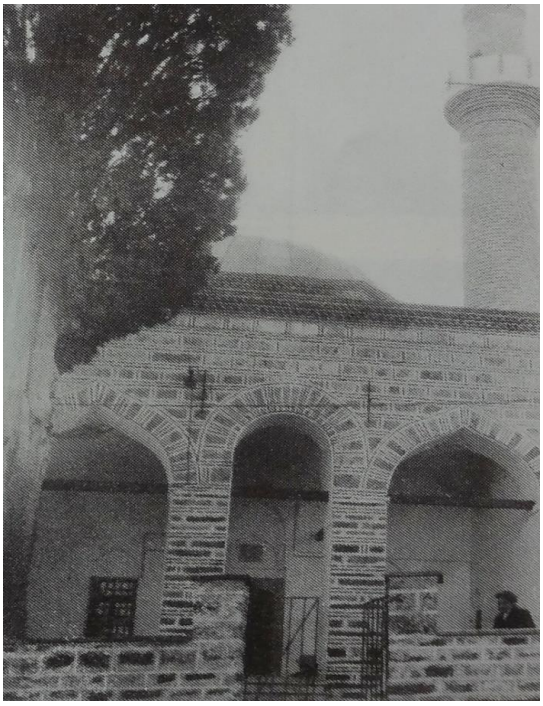
7.7.10.2 Caminin onarımı

Onarıma caminin beden duvarlarından başlanmıştır. Harap durumdaki taş ve tuğlalar yenilenmiş, derzleri elden geçirilmiştir. Kirpi saçaklar da yenilenmiştir. Kubbeler betondan kurşun taklidi olarak yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.9) Kurşun yerine kullanılan bu beton iki katmanlı yapılarak, arası zift ile doldurulmuştur. Beton parçalar levha kurşunlar gibi birer metrekarelik işlenmiş, böylelikle çatlama tehlikesi ve su sızma riskinin önüne

geçilmesi düşünülmüştür. Harap ve karakterini kaybetmiş durumdaki kalkan duvarının geriye kalan parçası tekniğinin el verdiği ölçüde yükseltilmiş, cephesine, pencerelerdeki desenler gözönüne alınarak desenler yapılmıştır. Ravakların ve büyük kubbenin içi yeniden sıvanmış ve badana yapılmıştır. Üst sıra pencerelere alçı taklidi beton dışlık pencere yapılmış, renkli içlik pencerelerin modeline dair bir iz kalmamış olduğundan yapılmadan bırakılmıştır. Kapılar klasik taklidi yapılmaya çalışılmış, üst kısımlarına Kelime-i Tevhid ve tarih eklenmiştir. Şer-i Mahkeme Sicilleri'nde rastlanan nakışlı camlar, yeri tespit edilemeyen imam odası ve imam odasının nakışlı tavanı yapılamamıştır. Zeminin iki köşesinde kalan bir kaç klasik tuğla referans alınarak hazırlanan beton tuğlalar ile zemin döşenmiştir. Orijinal olmadığına kanaat getirilen minareye, kalan izlerden ve eski mahkeme kararlarından da korkuluk taşlarının mermer olduğunun anlaşılması üzerine mermer korkuluk yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.10) Aynı şekilde minarenin külahı için de yuvarlak izine bakılarak dönemine uygun yuvarlak bir külah inşa edilmiştir. Birbirine karışmış durumda olan cami avlusu ve mezarlık sahaları ile de ilgili çalışma yapılmıştır. Bunun için tapu kayıtları ve vakfiyeler araştırılmış, cami avlusunun ve mezarlık sahalarının bitimi tespit edilmiş ve bu doğrultuda cami etrafına yeniden ihata duvarları yapılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.11) Cami, 15 Eylül 1957 Pazar günü merasimle namaza açılmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.15)

Para kaynakları ve malzeme temini : Bu caminin onarım masraflarında Kurum'un çalışmalarını gören Vakıflar Genel Müdürlüğü yardım elini uzatmıştır. Aynı şekilde Emir Sultan Mahallesi'nden hayırseverlerin katkıları ile de para toplanmıştır. Küfeki taşı ve klasik tuğla ihtiyacı için cami sahasından toplanan ve Kurum'un daha önce dışarıdan stokladığı taş ve tuğlalardan faydalanılmıştır. Çimento ihtiyacı için yapılan müracaatlarda Vali İhsan Sabri Çağlayangil'in yardımları ile kolaylık sağlamıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.14)

Malzeme ve işçilik tutarları: 29bin lirası Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Kurum'un çeşitli kaynaklardan topladığı olmak üzere, 9bin lirası da halkın temin ettikleri olarak toplam 38bin lira para harcanmıştır. (Bu paranın içinde taş, tuğla masrafı yoktur) (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.15)

Şekil 7.51: Zeyniler Camii onarım sonrası durumu.
(Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu
Hizmet Albümü, 1985)

7.7.10.3 Caminin günümüzdeki durumu

Zeyniler Camii'nin kayıtlara geçen son onarımı 1957 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun yaptığı onarımdır. Caminin günümüzde yapılan incelemesinde cami girişinin vasıfsız bir ekle büyütüldüğü gözlemlenmiştir (Şekil 7.53). Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü' dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.225)

Şekil 7.52: Zeyniler Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

Şekil 7.53: Zeyniler Camii girişine sonradan eklenmiş bölüm. (Keskin, 2014)

7.7.11 Hamzabey Camii onarımı

7.7.11.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Bu cami Fatih Sultan Mehmet devrinde (I. saltanat: 1444-1446, II. saltanat: 1451-1481) II. Murad'ın vezirlerinden Hamza Bey tarafından mescid olarak yaptırılmıştır. Osmanlı Devleti ilk devir cami üslubunda ve ters T planlı olan bu yapı, 1614 yılında minber eklenerek camiye dönüştürülmüştür. Asıl ibadet alanı iki büyük kubbeden oluşmaktadır. Ana kubbenin yanında iki küçük kubbe ve son cemaat yerinde de beş kubbe bulunmaktadır. (Kaplanoğlu, 1994, s.63) Kurum onarım kararı aldığında kubbe kurşunlarının bozulduğu, cami içine de su sızıntısı olduğu tespit edilmiştir. Bütün duvarlarda sıva ve badana yapıldığı için caminin süslemeleri de kapanmıştır. Mihrabın yanında dipten kubbeye kadar uzanan çatlak yüzünden mihrap duvarı bel vermiş, her an yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu yüzden kubbenin çökme ihtimali korkusu da yaşanmaktadır. Kasnak tuğlaları bozulmuş, kirpi saçaklar harap olmuş, batı kubbeciklerinin üstünü ise bitkiler sarmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.29)

7.7.11.2 Caminin onarımı

İlk iş olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen'in ısrarı

ile cephede sondaj çalışması yapılmıştır ve sondaj neticesinde basit ama güzel, motifli bir cephe ortaya çıkmıştır. Bütün duvarlardaki sıva ve badana raspa edilmiştir. Bel vermiş durumdaki mihrap duvarı tamir edilmiştir. Kaymanın devam edip etmediğini kontrol etmek amacıyla tamir edilen çatlağın üzerine cam bir parça yapıştırılmıştır. Kubbelerin üzerindeki ormanlaşmış çalılar temizlenmiştir. Bir kaç örneği kalmış olan dışlık pencerelerinin benzeri alçı yerine betondan yapılmış, içlik pencerelerine müdahale edilmemiştir. Minare zeminden şerefeye kadar tamir edilmiştir. Şerefeden yukarısına mimarın önerisine uyularak dokunulmamıştır. Cami'nin onarım masrafları çevre halkının maddi durumunun yetersiz olmasından ötürü tamamen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden temin edilen para ile karşılanmıştır. Ayrıca Vakıflar, Kurum'un üzerlerine düşen onarım işi bittikten sonra Cami'nin kurşun işleri ile ilgilenilmiş, Kurum'un kendi ustalarına kurşunların hepsini söktürüp yeniden döşetmiştir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları, 1958, s.30)

Şekil 7.54: Hamzabey Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.11.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin 1957 yılında yapılan bu onarımından sonra, Kurum tarafından 1963 yılında eksik kirpi saçakların tamamlanması gibi 1957 onarımında maddi sıkıntılar sebebiyle yarım kalan işleri tamamlanmıştır. (Baykal, 1964, s.43) Yapının son onarımı ise 2012 yılında Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Bu onarımda yapının bahçe duvarları düzenlenmiş, şadırvanı yeniden yapılmış, cephe temizliği yapılarak

derzleri horasan harcı ile yenilenmiş ve tüm duvar yüzeyleri raspalanmıştır. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası) Yapının günümüzde yapılan incelemesinde, 2012 yılı onarımı sonrasında revak bölümü pencerelerinin kaldırıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 7.56). Caminin günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.106)

Şekil 7.55: Hamzabey Camii Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü onarımı sırasındaki durumu. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası)

Şekil 7.56: Hamzabey Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.12 Nalbantoğlu Camii onarımı

7.7.12.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Eski kayıtlara göre mescid olan ve minberi bulunmayan bu caminin ilk inşaasına dair kesin bir bilgi bulunamamaktadır. Kazım Baykal tarafından incelenen Şer'i Mahkeme Kararları'nın ilk ciltlerinde Nalbantoğlu Mahallesi ve Camisi'ne rastlanmaktadır. Ancak Cami'yi inşa ettirene dair bir kayıt bulunmamaktadır. Kazım Baykal'ın düşüncesi Cami'nin Fatih Sultan Mehmet dönemi veya daha önceki bir döneme ait olduğu yönündedir zira Bursa Müzesi'ndeki Şer-i Mahkeme Kararları İstanbul' un fethinden üç sene sonrasından itibaren olanlardır (Baykal, 1959, s.12) ve Nalbantoğlu Camii'nin ismine de bu mahkeme kararlarının ilk ciltlerinde rastlanmaktadır. Ancak halk arasındaki rivayet caminin Yıldırım Bayezid dönemine (saltanat: 1389-1402) ait olduğu ve Nalbantoğlu'nun da Yıldırım'ın Nalbant Başısı olduğu yönündedir. Kazım Baykal böyle bir söylentiyi vesikalar ile teyit edemediğini söylemekle birlikte, Nalbantoğlu Mahallesi'nin Hüdavendigar veya Yıldırım devrinde kurulmuş olmasından dolayı bu inanışın doğru olma ihtimalini dile getirmektedir. (Baykal, 1959, s.13) Günümüzde ise Bursa Kültür Varlıkları Envanteri'nde II. Murad devrinde (I. saltanat: 1421-1444, II. saltanat: 1446-1451) Nalbantbaşı tarafından mescit olarak inşaa edildiği kayıtlıdır. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.156) Bütün bu söylenenlerden yapılabilecek genel çıkarım ise yapının Fatih ya da daha önceki döneme ait bir eser olduğu yönünde olacaktır. Zira binanın mimari karakteri de bunu yansıtmaktadır. Kesme sert taş ve tuğladan yapılmış bir camidir. (Baykal, 1950, s.92) Küçük Bursa camilerine özgü kapalı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. (Kaplanoğlu, 1994, s.96) Kazım Baykal'ın araştırmaları sonucu (Yanan Atik Muhasebe Defteri, No:5'e göre) caminin esaslı onarımı 1654 depremi sonrasıdır. Bu onarımda caminin karakteri bozulmuş, revakları, kalkan duvarı, ayakları yıkılmış, uydurma bir ahşap revak yapılmış, 1945'de de bu şekline takviye yapılmış, revaklar kapatılarak son cemaat yeri apartmana benzetilmiştir (Şekil 7.57). 1957 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de yardımıyla minaresi raspa edilmiş ve onarımı yapılmıştır. (Baykal, 1959, s.14) Caminin esaslı onarımı da bir sonraki yıla bırakılmış ve Kurum'un 1958 yılı çalışmaları bu cami ile başlanmıştır. Kurum onarım kararı aldığında cami namaza açıktır. (Baykal, 1959, s.12) Dış cephe derzleri, kirpi saçakları, döşemesi, kapı ve pencereleri, içlik alçı ve dışlık beton

pencereleri harap bir durumdadır. Kıble duvarında sonradan iki pençere açılmış, yan pencerelerinin de kemerleri kırılarak söveleri değiştirilmiş ve pencereler bozulmuştur. Apartmana benzetilen son cemaat yerinde iki oda oluşturulmuştur.

Şekil 7.57: Nalbantoğlu Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.12.2 Caminin onarımı

İlk olarak apartman görünümündeki cephe sökülmüştür. Revak ayaklarının yerleri tespit edilmiş, bulunan profile göre ayaklar yükseltilmiştir. Ayakların üzerine kubbe ve tonozlar onların üzerine de kalkan duvarı yükseltilmiştir. Böylelikle son cemaat yerindeki iki oda da yıkılmıştır. Revak bölümü betonarmeden yapılmıştır. Revak kemerlerinde mermer korkuluk izine rastlanmış ve caminin devrine göre nasıl bir korkuluk yapılması gerektiği üzerine düşünülmüştür. (Baykal, 1959, s.14) Bunun için Fatih ve önceki devirlerde yapılmış ve orijinalliğini muhafaza etmiş İbni Bezzaz ve Tuz Pazarı camilerindeki korkuluklar referans alınmış ve onlara benzer mermer korkuluk yapılmıştır. Bu korkuluklar arasına Kurum tarafından mermer kapı yapılması düşünülmüş ve Vakıfların mimarı Saim Ülgen de Kurum' un bu fikrini uygun bulmuştur. Ve yine korkuluklarda olduğu gibi benzer devirde yapılmış olan İbni Bezzaz Camii referans alınmıştır. Dış cephe derzleri elden geçirilmiştir. Duvarların küfeki yerine kesme granit taş olmasına bağlı olarak taşların tedarik edilmesi güç ve bu sebeple de masraflı olmuştur. Kubbe kasnağı ve kirpi saçaklar da elden geçirilmiştir. Sonradan yükseltilmiş olan pencere söveleri indirilmiş, kırılan kemerler onarılmıştır. Kıble duvarında da sonradan açılmış olan pencereler kapatılmıştır. Zeminde bulunan özgün tuğla modellerine göre beton tuğlalar

yapılarak döşenmiştir. (Baykal, 1959, s.15) Son cemaat yerinin onarımı esnasında yapılan kazılarda bir küp altın bulunmuş ve maliyeye teslim edilmiştir. Aynı şekilde iç kapıya yakın bir yerde yeniden bir küpecik altına rastlanmış ve o da Maliye'ye teslim edilmiştir. Bu paraların Yavuz Sultan Selim, Kanuni, II. Selim ve IV. Murat döneminde kullanılan gümüş akçeler ve yine o dönemin Venedik altınları olduğu tespit edilmiştir. Caminin mimari karakteri ile Şer-i Mahkeme Sicilleri'ne göre Fatih devri eseri olduğu düşünüldüğü için bu paraların caminin yapımı ile hiçbir alakası olmadığına karar verilmiş, bu dört padişahın sonuncusu II. Selim zamanında bir fakir tarafından biriktirilip muhafaza için oraya konulduğu ancak sonrasında da alınmadığı sonucuna varılmıştır. (Baykal, 1959, s.16)

Şekil 7.58: Nalbantoğlu Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu, 1985)

7.7.12.3 Caminin günümüzdeki durumu

Cami'nin bilinen son büyük onarımı 1958 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından yapılandır. Cami'nin bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.156)

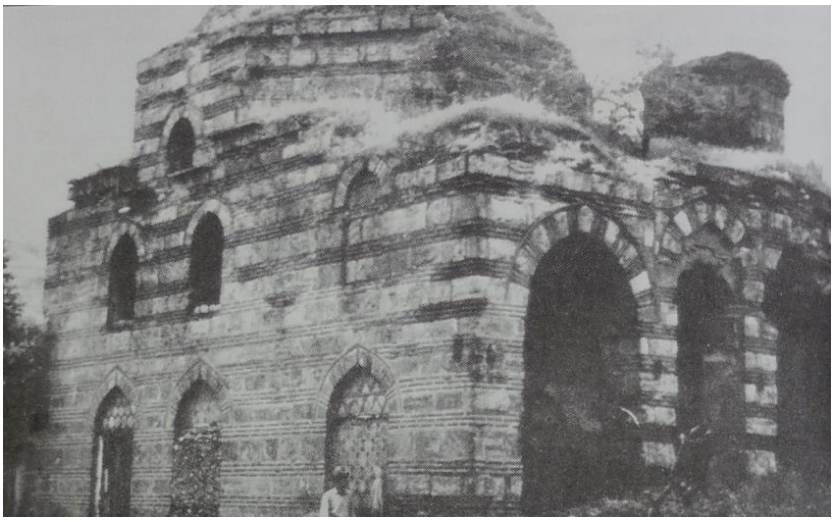

Şekil 7.59: Nalbantoğlu Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.13 Acem Reis Camii onarımı

7.7.13.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Bu cami Acem Reis namıyla bilinen Hoca Bedrettin Mahmut Bin Mehmed adında bir tüccar tarafından yaptırılmıştır. (Baykal, 1950, s.112) Hicri 913 (Miladi: 1507/1508) tarihli vakfiyesinde akarlarına Bekir Çelebi Bin Mehmed Paşa isimli bir kişi yönetici tayin edilmiştir. Bu bilgilere göre II. Bayezid dönemi (saltanat: 1481-1512) eseri olduğu düşünülmektedir. Tek kubbeli olan cami 7.32 m x 7.25 m iç ölçülerine sahiptir ve duvarları kesme ve tuğla taş ile örülmüştür. (Kaplanoğlu, 1994, s.23) Acem Reis Camii'nin onarım kararı "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun kuruluş yılı olan 1946 yılına dayanmaktadır. 1946'da Bursa'daki tarihi anıtların durumları Kurum tarafından gözden geçirilirken Acem Reis Camii'ne de gidilmiş ve cami tam anlamıyla bir harabe olarak bulunmuştur: Revakların ortası çökük olup, kalan kısımlarında ise incir ağaçları büyümüştür. Aynı şekilde kubbenin üstünü de ağaçlar kaplamış, kapı ve pencere kanatları yokolmuş, saçakların ancak modeli hakkında fikir verecek kadar izi kalmış, duvarlar soyulmuş, yer yer küçük parçalar kalmıştır. (Baykal, 1959, s.9)

Şekil 7.60: Acem Reis Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.13.2 Caminin onarımı

Tamamına yakını soyulmuş durumdaki cephe kaplama taşları, kalan parçalara göre yenilenmiştir. Caminin üstündeki bitkiler temizlenmiş, revaklar izlerine göre kısmen kargir kısmen de beton olarak yapılmıştır. Kubbe ve etekleri ise Kurum'un başvurduğu bir yöntem olarak kurşun taklidi beton yapılmıştır. Ancak, bu camide daha önceki uygulamaların verdiği tecrübeye dayanarak beton şu şekilde dökülmüştür: Kubbe tamir ve tesviye edildikten sonra üzerine üç katlı asfalt sürülmüş, bunun üzerine de kaneviçe çekilmiştir. (Baykal, 1959, s.22) Bu şekilde kubbe üzerinde bir çeşit ruberoit muşambası oluşturulmuştur. Onun da üzerine kalın beton dökülmüş, fitilleri çekilmiş böylelikle kubbe kurşunla kaplı hissi verilmiştir. Kazım Baykal, Kurum'un 1958 yılı çalışmalarını anlatan faaliyet raporunda betonu bu şekilde kaplamanın yağan yağmura rağmen çok iyi sonuç verdiğini ve sızıntıların önüne geçtiğini belirtmiştir. Caminin iç zemini ise devrine uygun olarak altı köşeli tuğla taklidi beton parçalar yapılmış ve döşenmiştir. Minber eklenmiş, küçük bir müezzin maksuresi yapılmıştır. Mumluklar ve pencere zeminleri mermerden yapılmış, beton dışlık pencereler ile alçı içlik pencereler de yapılarak yerlerine monte edilmiştir. Diğer ahşap pencereler, kapı ve revak dışı korkulukları da mermer taklidi ahşap yapılmıştır. Sıva, badana yapılmış, elektrik işleri tamamlanmıştır. Revak içine de küçük bir inşa ve onarım kitabesi eklenmiştir. Minarenin onarımı için yetkili mimarlarla Kurum üyeleri arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Kurum onarıma başlamadan önce kubbe hizasında olan minarenin kaidesinin üstünde üç sıra tuğladan

kirpi saçak kalmıştır. Yetkili mimarlar orijinal minarenin kısa olduğunu ve bütünleme yapılırken şerefenin bu üç sıra kirpi saçağın üzerinden yapılması gerektiğini savunmuş, Kurum üyeleri de böyle bir caminin kısa bir minaresi olmaması gerektiği tezini savunarak etraftaki kazıları derinleştirmiştir. Başka bir yetkili mimar da minarenin uzun yapılmasını, ancak, tuğladan olması gerektiğini savunmuştur. Kurumun yaptığı kazılarda minarenin ogünkü şeklini haber veren yuvarlak, pergelden geçirilmiş ve bir sıradan fazla bir yeri kaplayacak adette küfeki taşları bulunmuştur. Bunun üzerine minarenin uzun ve küfeki taşından olmasına karar verilmiştir. (Baykal, 1959, s.23) Aynı şekilde eski bir Mahkeme kararında da (Arşiv A/20 sayfa 312, A/19 sayfa 371, A 23 sayfa 265) bu semte "Ak Minare Mahallesi" denildiğine rastlanmış, bu bilginin ve bulunan küfeki taşlarının ışığında uzun ve küfeki taşından bir minare yapılmıştır. Her camide olduğu gibi bu caminin de çeşmesi olması gerektiği düşüncesiyle ilk yapılan çeşmenin yeri araştırılmış, toprak kazıları sırasında ihata duvarı yapılırken caminin önünde çeşmenin yalağı ve yeri çıkmıştır. Yalak kırık ve harap durumda olduğundan çeşme, döneminin klasik uslübü gözönünde bulundurularak yeniden yapılmıştır. (Baykal, 1959, s.24)

Şekil 7.61: Acem Reis Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.13.3 Caminin günümüzdeki durumu

Cami'nin 1958 yılında Kurum tarafından gerçekleştirilen onarımı sonrası bilinen başka bir onarımı bulunmamaktadır. Eskiden Gül Sokağı'nda bulunan cami, Haşim İşcan Caddesi açılırken orta refuja alınmış ve bu sebeple yol seviyesinin altında kalmıştır. Bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.57)

Şekil 7.62: Acem Reis Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.14 Kara Mustafa Paşa Türbesi onarımı

7.7.14.1 Türbenin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Hamzabey Camii'nin bahçesinde yeralan bu türbede, II. Bayezid'ın kızı Hatice Sultan'ın eşi, Vezir Kara Mustafa Paşa'nın mezarı bulunmaktadır. 9.88 m x 9.88 m boyutlarında kare planlı olup, üzeri kubbe ile örtülüdür. Duvarları taş ve tuğla ile örülü olan bu türbenin eyvanlı bir girişi bulunmaktadır. (Kaplanoğu, 1994, s.80) Kurum onarım kararı aldığında türbenin dış yüzü tamamen sıvalı ve badanalı olup, pencereleri yokolmuş, kubbe üstünün yuvarlaklığı bozularak kiremitle örülmüş durumdadır. Bir yıl önce Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı'nın isteği üzerine yapının onarılmasına karar verilmiş, Acem Reis Camii'nin onarımından sonra da faaliyete geçilmiştir.

Şekil 7.63: Kara Mustafa Paşa Türbesi onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü. 1985)

7.7.14.2 Türbenin onarımı

İlk iş olarak kubbenin üzerindeki kiremit örtünün kaldırılması amacıyla çalışmalara başlanmıştır. Kiremitler indirilmiş, altından büyük bir moloz yığını çıkmış ve bu moloz da kaldırıldıktan sonra kubbe ve kubbe kasnağına ulaşılmıştır. Yapının dış yüzeyindeki sıva ve badana raspa edilmiş, dış cephe taşları temizlenmiş, derzler, saçaklar, kapı ve pencerelerin iç kısımları yeniden yapılmış, sıva ve badana da yenilenmiştir. (Baykal, 1959, s.25) Mihrabın sıvası üzerinde izi bulunan barok nakışların altında eski orijinal nakış izlerine rastlanmış, ancak, burada katman katman üç devri temsil eden bu nakış izlerine el sürülmemiştir. Kazım Baykal mihraptaki nakış izlerine karşı olan restorasyon yaklaşımını Kurum'un 1958 yılı çalışmalarını anlatan faaliyet raporunda şu cümlelerle ifade etmiştir: *"...bu üç devri muhafaza etmek düşüncesi mihrab sıvasının yamalı kalmasına sebep oldu. Bu yamalı sıva için bizleri tenkit etmesinler. Biz devirleri birarada yaşatmayı gerekli bulmaktayız."* Kurum aynı koruma yaklaşımını caminin dış yüzeyinde rastlanan bina izine yönelik müdahale kararında da göstermiştir. Türbe duvarına bitişik olan bu binanın başka bir türbe, bir imaret ya da mektep olduğuna dair söylentiler üzerine Kurum yaptığı araştırmalarda bu yönde bir bilgiye rastlamayınca bu bina izini yamalı bir şekilde olduğu gibi bırakmaya karar vermiştir. (Baykal, 1959, s.26)

7.7.14.3 Türbenin günümüzdeki durumu

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1958 yılı onarımından sonra türbe, 2012 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan Hamzabey Camii onarımı

kapsamında elden geçirilmiştir. Türbenin günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası)

Şekil 7.64: Kara Mustafa Paşa Türbesi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.15 Hüdavendigar (I. Murad) Camii minaresi onarımı

7.7.15.1 Caminin tarihçesi ve minarenin onarım öncesi durumu

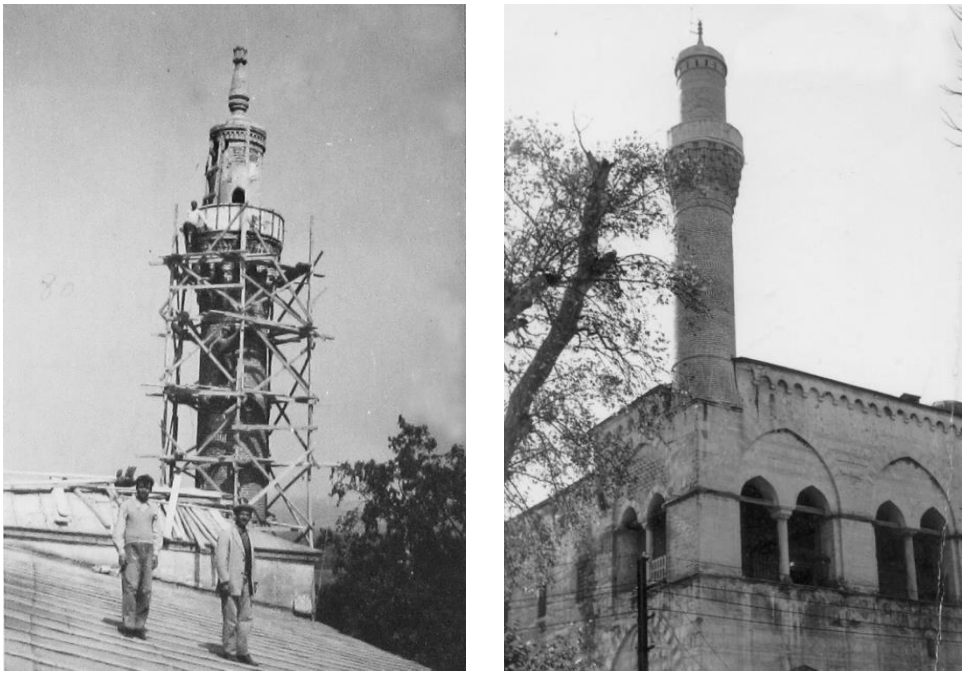
Hüdavendigar Camii'nin yapılışı ve mimarı hakkında farklı görüşler olmakla birlikte yaptıranın Hüdavendigar Murad olduğu ve yapım tarihinin 1363 sonrası olduğu bilinmektedir. (Baykal, 1950, s.28) Kazım Baykal "Bursa ve Anıtları" kitabında camiyi *"yapısı bakımından benzeri bulunmayan bir anıt"* olarak tanımlamıştır. (Baykal, 1950, s.27) Yapının alt katı cami üst katı ise medrese olarak düzenlenmiştir. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.92) Önde beş küçük kubbeli revak, orta kubbeye rastlayan iç kapı üstünde de Hicri 1322 (Miladi: 1904/1905) yılında onarım geçirdiğini gösteren bir kitabesi bulunmaktadır. (Baykal, 1950, s.27) Caminin eski bir Bizans Sarayı olduğuna dair görüşler bulunmakla birlikte Kazım Baykal aynı kitapta yapının planı itibariyle saray olamayacağını belirtmiştir. Bir diğer iddia ise camiye dönüştürülmüş bir Bizans Kilisesi olduğu yönündedir. Ancak, Kazım Baykal'ın da işaret ettiği üzere yapının bir cami olarak kıble yönünde yapıldığı ortadadır. Üçüncü bir iddia ise cami olarak yapıldığı ancak mimarının Bizanslı bir Rum veya İtalyan olduğu yönündedir. Bu durumla ilgili olarak Kazım Baykal'ın yorumu bazı malzemelerin devşirme olarak başka yerden getirilmiş Bizans malzemesi olabileceği, fakat yapının planı itibariyle Türk ve Müslüman olduğu yönündedir. Baykal'a göre detaylar hariç, plan Selçuklu tarzının devamıdır, revak

kubbelerinde Bizans'ın yuvarlak kemeri yerine sivri kemer kullanılmıştır. (Baykal, 1950, s.28) Kurum'un yaptığı minare onarımına kadar caminin kayıtlara geçen onarımları 1520, 1563, 1619, 1635 ve 1905 yıllarındadır. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.119) Caminin minaresine 1957 yılında yıldırım isabet ederek şerefenin üst kısmında bulunan bir metrekarelik alandaki taşları düşürmüş, böylelikle daha da üst kısımda yer alan ağır taşlar nedeniyle minare tehlikeli bir duruma girmiştir. Yıldırımın isabetinin ardından iki yıl geçmesine rağmen Vakıflar Genel Müdürlüğü minarenin onarımını caminin restorasyonu ile birlikte ele alacağı gerekçesiyle bekletmiş, ancak, durumun tehlikeli bir hal alması ve civar halkın da Kurum'a yönelik ısrarı sonucunda Kurum minarenin onarım işini üzerine almaya karar vermiştir.

7.7.15.2 Minarenin onarımı

Minarenin şerefesinden tepesine kadar olan tüm taşlar indirilmiştir. (Baykal, 1960, s.10) Minare peteğinin alt kısımdaki desenlere göre yapılması düşünülmüş, bu yüzden de Hüdavendigar'dan biraz sonra yapıldığı gerekçesiyle Çelebi Sultan Mehmet devrine (saltanat: 1413-1421) ait olan Hacı İvaz Paşa Camii'nin büyük yangında yanan minaresinin tuğlaları getirilmiş ve minarenin peteği bu taşlarla yapılmıştır. Külahın tasarımı ise Ali Saim Ülgen'in direktifleri doğrultusunda Kurum'un üyelerinden İsmail Sönmez tarafından 1/1 ölçekte duvara çizilmiş ve bu çizime göre külah Bursa minare külahı şeklinde (sikke biçimi) yapılmış ve böyle yapılmasının yapının aslına uygun olduğu düşünülmüştür. Bu çizime göre yapılan külahın üzeri betonla sıvanmış, kurşun taklidi boya yapılarak, paratoner takılmıştır. Son olarak derzleri tamamlanmıştır. Şerefenin alt kısmında bulunan bozulmuş istalaktidler de elden geçirilmiş, bedendeki sıvalar atılmış ve çıkan motifler temizlenmiştir. Halkın Kurum'un yaptığı onarımları genellikle desteklediği anlaşılmakla birlikte, bu durumu onaylamayan kişilerle de bulunmaktadır. Minarenin onarımı esnasında bir kişinin şikayeti üzerine Vali İhsan Sabri Çağlayangil, İsmail Sönmez ile birlikte camiye gelmiş ve İsmail Sönmez gerekli açıklamaları aldıktan sonra eserin aslına uygun olarak restore edildiğini söyleyerek durumu onaylamıştır. Kurum'un 1959 yılı çalışmalarını anlatan faaliyet raporunda bahsedildiği üzere aynı endişe dönemin milletvekili (11. Dönem/27 Ekim 1957-27 Mayıs 1960) ve bu eski eserlerin yetkili mimarı Sedat Çetintaş tarafından da yaşanmış, ancak, kendisi yapılan restorasyonun kitabındaki rölövelere uygun bir iş olduğunu anlayınca sorun

ortadan kalkmıştır. Kazım Baykal yapılan restorasyonlarda Kurum' un hassasiyetini belirtmek için Sedat Çetintaş'a şu cümlelerle seslenmiştir: *"Sayn dostumuz Çetintaş! Hüdavendigar minaresinin külahını rölövenize göre yaptık. Alâüddin Camii'nin Rum kalkanını kaldırıp Türkleştirdik ve aslına çevirdik. Nalbantoğlu Camii'nin apartman ravakını devrinin ravakları şeklinde kalbeyledik. Bu işlerde "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurum" rölövelerinize* (Baykal, 1960, s.10) *uygun restorasyonlar yapmaktadır. Herhalde yaptıklarımızı siz de beğeneceksiniz."* (Baykal, 1960, s.11) Kazım Baykal yaptıkları işlerde gösterdikleri hassasiyeti, her bir anıtın onarımı öncesi yapılan kapsamlı ve derin çalışmayı, Kurum tarafından çıkarılan dönemlik kitapçıklardaki yazılarında belirtmektedir. Bu yazılardan anlaşıldığı üzere Kurum'un yaptığı kapsamlı ve derin araştırmalar ışığında ve Kurum'un mali koşulları elverdiği ölçüde tüm eserler titizlikle ele alınmıştır.

Şekil 7.65: Soldaki görselde Hüdavendigar Camii minaresi onarım sırasındaki durumu, sağdaki görselde ise minarenin onarım sonrası durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.15.3 Caminin günümüzdeki durumu

Kurum'un 1958 yılında minaresini yenilediği caminin 1975-1976 ve 1998 yıllarında da onarım geçirdiği bilinmektedir. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.119) Son onarımı ise Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2007 yılında yapılmıştır. Bu onarım kapsamında beden duvarlarında eksilmiş, bozulmuş olan taş, tuğla

malzemeler değiştirilmiş, bozulmuş olan mermer pencere söveleri yenilenmiş, cephelerde çimento içerikli sıva raspa edilmiş, derzleri açılarak horasan harçla derz yapılmış, kubbe kurşunları ve minare külahı yenilenmiş, cami içi ve medrese bölümü taban tuğlaları yenilenmiş, bozulmuş ahşap kapı ve pencereler yenilenmiş, eksik olan ahşap gergiler tamamlanmış, duvar yüzeyindeki yağlı boyalar temizlenerek üzerine kireç badana yapılmış, medrese önü teras bölümü mermer korkuluklar özgününe uygun şekilde tamamlanmış, tüm cepheler temizlenmiş ve yapı çevresine drenaj yapılmıştır. Bunlara ek olarak camiye güvenlik ve aydınlatma sistemi kurulmuştur. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası) Cami'nin günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.119)

Şekil 7.66: Hüdavendigar Camii minaresi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.16 Hatice Sultan Türbesi onarımı

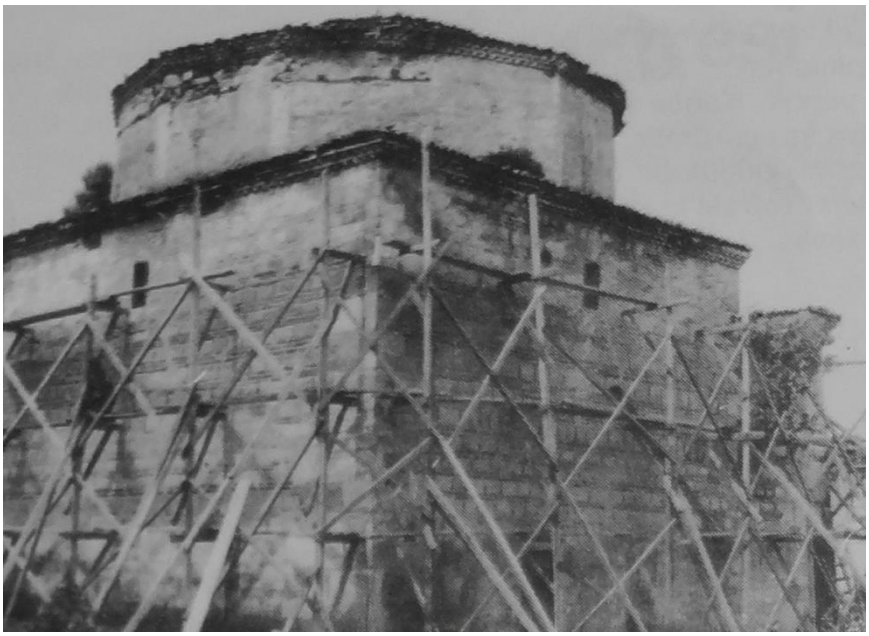
7.7.16.1 Türbenin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Kükürtlü Hamamı'nın arkasında bulunan bu türbe (Baykal, 1950, s.32) II. Bayezid'ın kızı Hatice Sultan için Bursa Subaşısı Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Kocası Mustafa Paşa'nın babası II. Bayezid tarafından öldürülmesi üzerine babasına küsen Hatice Sultan Bursa'ya çekilmiş ve vefat edince de buraya gömülmüştür. (Baykal, 1950, s.33) Kesme küfeki taş ve tuğla ile inşa edilmiş bu türbenin (Baykal, 1950, s.32) kubbesi kiremit ile örtülü olup üç kemerli bir revakı bulunmaktadır. (Baykal,

1950, s.33) Kurum onarım kararı aldığında türbenin kaplama taşları bozulmuş, revakının bir kısmı çökmüş durumdadır. Doğu tarafında bir incir ağacı bulunmaktadır. Cephe kaplama taşları cinsi dahi tayin edilemeyecek şekilde aslını kaybetmiş ve üstüne iki kat ekleme yapılmış, kiremit kaplayabilecek şekilde moloz taşlarla doldurulmuş, kadelemelendirerek görünüşü ile Rum stilini andırır bir hale getirilmiştir.

7.7.16.2 Türbenin onarımı

Türbenin dört duvarının bütün kaplamaları sökülmüş, küfeki taşı olan yerlerde küfeki, malta taşı olan yerlerde de malta taşı kullanılmıştır. Köşelerde bağlantı tuğlaları yerine büyük blok taşlar olduğundan, bu taşların sökülüp yerine tuğla kullanılmasının sıkıntı yaratacağı düşünülmüş, bu durum Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Yüksek Mimarı ile görüşülerek köşelerin mevcut taşlarına göre yenilenmesine karar verilmiştir. Revakın, inceleme sonucu Görükle taşından yapıldığı anlaşılan cephesi yeniden yapılmış, önünde bulunan Bizanten sütunların kırık başlık tablaları yenilenmiştir. Kubbedeki kademeli kasnakların çürümüş kasnaklarını değiştirmek için kazıya başlandığında bu kasnakların muhdes olduğu keşfedilmiş, arkalarına doldurulmuş tonlarca enkaza rastlanmıştır. Enkazın temizlenmesiyle birlikte arkadan sağlam kubbe çıkarılmış (Baykal, 1960, s.13), kademeli kasnaklar tamamen kaldırılmış ve küçük ve tek bir kasnak ile kubbenin taşıtılmasına karar verilmiştir. Kubbenin bu halini Kurum üyelerinden İsmail Sönmez ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mimarı da onaylamış ve kubbe üstüne kurşun taklidi beton da yapılarak son şekli verilmiştir. Onarım çalışmaları sırasında yapının statik problemleri de ele alınmıştır. Kaldırılan muhdes kasnakların altına rastlayan hizada, beden duvarında bağlantı için konulmuş olan özgün ahşap hatılların çürümelerine bağlı olarak binanın zayıfladığı tespit edilmiş, depreme dayanıksız bir hal aldığı bunun sonucu olarak da kubbe ve duvarlarda büyük çatlaklar meydana geldiği görülmüştür. Bu çatlaklara beton harç ve şerbet takviyesi yapılmış, bağlanması gereken kısımlara ise büyük taş ve sırasına göre de tuğla ile bağlantı yapılmıştır. Kapının üzerindeki sıvanın raspa edilmesi sonucu altından çıkan kemer taşınının onarımı yapılmış, Bizans üslubunda olduğu belirtilen kapı söveleri ise olduğu gibi bırakılmış, maddi olanakların ancak bu kadarına elverdiği gerekçesiyle de kapı, mihrap, mezarlar ve iç mekanın zeminine müdahale edilmemiştir. (Baykal, 1960, s.14)

Şekil 7.67: Hatice Sultan Türbesi onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.68: Hatice Sultan Türbesi onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.16.3 Türbenin günümüzdeki durumu

Türbe, 1959 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından gerçekleştirilen onarımı sonrası 2012 yılında Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yeniden onarılmıştır. Bu onarımda türbenin revak kemerleri, tonoz ve duvarlarına raspa yapılmış, sütunlardaki çimento katkı maddesi temizlenmiş, ahşap kapı kanatları ve ahşap doğramanın bakımı yapılmıştır. Üç cephe boyunca beton tretuvarlar sökülerek projeye uygun drenaj yapılmıştır. Yapının çimentolu eklerden

arındırılması için cephelerdeki çimento derzler sökülerek horasan derzi yapılmış aynı şekilde iç mekanda kubbe ve duvarlarda da raspa yapılmış, horasan harcı ile sıvanarak beyaz badana yapılmıştır. Cephedeki kirli taş yüzeyler sıcak su püskürtülerek temizlenmiştir. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası) Bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.582)

Şekil 7.69: Hatice Sultan Türbesi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.17 Alâüddin Camii onarımı

7.7.17.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Hicri 736 (Miladi: 1335/1336) tarihinde Orhangazi'nin kardeşi Alâüddin Paşa tarafından yaptırılan bu cami Hicri 1278 (Miladi: 1861/1862) yılında restore edilmiştir. Bir kubbe ile örtülü olan caminin revakı Bizans sütün gövde ve başlıklıdır ve kare planlı bir ana ibadet alanı bulunmaktadır. Caminin minaresi tek kaideli konik örtülü tuğladan yapılmıştır. Yapının genelinde Bizans mimari dönemi ve antik prototipleri görülmektedir. (Gabriel, 1958, s.49) Kurum onarım kararı aldığında son cemaat yeri revakı yıkılmış, yerine bağdadi bir tonoz yapılarak üzeri sıvanmış ve kagir tonoz gibi görünmesi sağlanmıştır. Sızan yağmur sularının da etksiyle bu tonozun aslen ahşap olduğu anlaşılmaktadır. 1855 depreminde yıkılan kalkan duvarı yerine Rum ustalar tarafından yapılan üçgen alınlıklı duvar camiye manastır etkisi

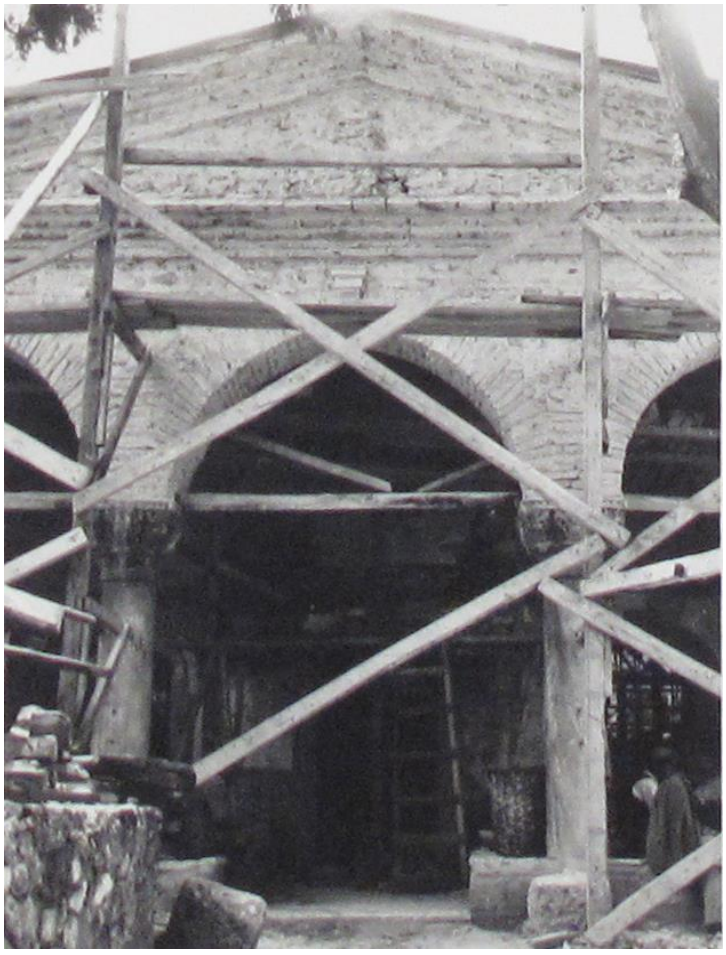
vermiştir. Tarihi bu camiyi Rum etkisinden kurtarma gerekliliği konusunda Kazım Baykal ve Mimar Ali Saim Ülgen hemfikir olmuştur. Cami dört tarafından toprağa gömülmüş ve içeriye sızan sudan dolayı duvarlar kabarmış, rutubet sebebiyle de halılar çürümüş durumdadır. Minaresi ve kubbesi sağlamdır, ancak kurşunlarının bir kısmı harap olmuş, revakın düz örtüsündeki ahşaplar ise çürümüş durumdadır. (Baykal, 1960, s.16)

7.7.17.2 Caminin onarımı

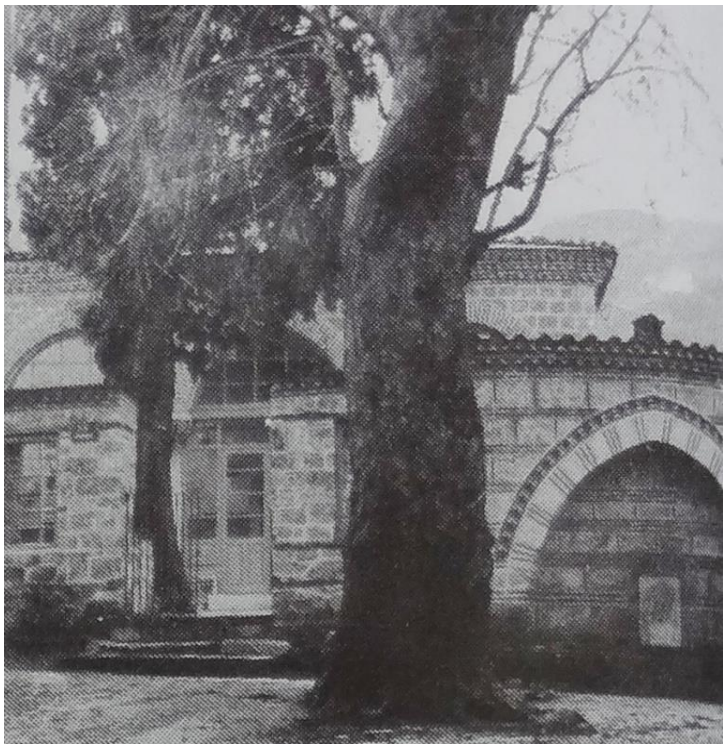
Revak üzerindeki üçgen alınlık kaldırılmış, çıkan izlere göre yeni bir kalkan duvarı yapılmıştır. Aynı şekilde ahşap revak tonozu da kaldırılarak, bulunan izlere göre yeni bir revak tonozu yapılmasına karar verilmiştir. Revak tonozuna dair karar verildikten cami ile igili araştırmalar yapılmıştır. Kapı hizasında iki kemer izine rastlanmış, bu kemer izi akslarını takip edince bağlanması gereken orta sütunlar 1855 Bursa Depremi sonrası yana çekilerek caminin giriş kısmında genişletmeye gidilmiş ve böylece bu iki tonoz kemerine gerek kalmamıştır. Bağdadi tonoz yapılarak orijinalinde olan üç küçük kubbe de ortadan kaldırılmıştır. Kazım Baykal, Kurum'un 1959 yılı çalışmalarını anlattığı faaliyet raporunda kendi fikirlerinin camiyi orijinaline dönüştürmek olduğunu ancak bunun için birbirine bağlı pek çok değişiklik gerektiğini ve bunun da oldukça masraflı bir iş olduğunu anlatmış ve bu işleri şu şekilde sıralamıştır: *"Cami içi yarım metreden fazla inecek (asıl zemini böyle bulduk), pencereler ona göre inecek, cami bedeninin yan duvarların kaplamaları açılacak, doğu tarafta görülen pencere kemerlerine göre pencereler ihdas edilecek, avlu bir metreye yakın kazılacak ve toprak atılacak, sokaktaki çınar ağacının dip seviyesine kadar tesviye edilecek, revaktaki iki orta sütun kalkıp otuzar santim yaklaşacak, işte cami o suretle tam restore edilmiş olacak ki bu işler için büyük bir masraf ve iş icab ediyor."* (Baykal, 1960, s.17) Bu cümlelerden de Kurum'un restorasyon yaklaşımı açıkça görülmektedir. Günümüzde kabul görmeyen Eugène Viollet-le-Duc'un "Stilistik Rekompozisyon" anlayışı yani anıtın dönem eklerinden arındırılarak ilk yapıldığı dönemdeki görüntüsüne dönüştürülmesi Kurum'un yaptığı onarımlardaki tutumunda açıkça hissedilmektedir. Bu anıt için baktığımızda Bursa tarihinde büyük önem taşıyan 1855 depreminin yapı üzerindeki izleri ve sonrasında yapının gördüğü müdahale bir nevi dönem ekidir. Yapının ayakta durmasını zorlaştıracak ya da uzun vadede tehlikeye sebep olacak statik problemler haricinde tamamiyle görselliğe dayalı sebeplerle 1855 depremi sonrası yapının gördüğü

müdahalenin izleri silinmek istenmiş ve yapının ilk yapıldığı dönem özelliklerine göre onarılması uygun görülmüştür. Kazım Baykal ve Kurum üyelerinin titizlikle yaptığı derin araştırmalar ve Kurum'un Vakıflar ile olan iyi niyetli işbirliği gözönünde bulundurulduğunda bu tutumun eleştirilmesi noktasında anlayışlı olmak gerekir. Neticede tarihe yapılacak eleştiriler dönemin koşulları içinde değerlendirildiğinde, henüz koruma kanunlarının netlik kazanmadığı bir ortamda bu nadide eserleri cesaret göstererek ele almak, hem de bu çalışmaların büyük çoğunluğunu kendi olanakları ile gerçekleştirebilmek takdir edilmesi gereken bir tutumdur.

Kurum tarafından hazırlanan Caminin onarımında yapılması gerekenler listesine göre uygulamada şu işlemler yapılmıştır: Revak kemerlerinin izleri dikkate alınmamış, mevcut ahşap tonoz betonarmeye çevrilmiş, bunu yaparken de binanın strüktürel problemleri gözönünde bulundurularak revakın tonozundan önce uçları büyük kubbe hizasından yan duvarları da bağlayacak şekilde bir betonarme kiriş yapılmış ve tonoz bunun üzerine oturtulmuştur. Rum usülü üçgen duvar da böylelikle kaldırılmıştır. (Baykal, 1960, s.17) Camiyi rutubetten kurtarmak için yapının doğu, batı ve kıble beden duvarlarının dibinden bir hendek açılmış ve toprağın kaymasını önlemek için sağlamlaştırılmış bir duvar yapılmıştır. Hendek dibini de betonlaştırarak rutubetin önüne geçilmesi sağlanmıştır. Cami avlusuna kadar uzanmış mezarlar usulüne uygun bir şekilde yana çekilerek düzenlenmiştir. İhata duvarları indirilerek klasik penceler açılmış Kazım Baykal'ın tabiriyle "cami boğukluktan kurtarılmıştır". Çeşmenin restorasyonu yapılmıştır. Cami içindeki döşemeler, pencerelerin zeminleri ve mumluklar onarılmıştır. Minber Mevlevihane'den getirilmiş ve sağlam bir eser olduğu için müdahale edilmeden bırakılmıştır. Mihrab onarılmaya karar verildiğinde sıvanın altından Ampir nakış ve yazı sistemi çıkmış, bunun üzerine kısmen raspa edilerek bırakılmıştır. Kazım Baykal bu durumun sebebini iyi bir eski eser ressamı bulunması gerekliliğine bağlamıştır. Kurumun eserleri restore ederken işin uzmanlarıyla çalışılması konusundaki hassas tutumu burada da görülmüştür. Boya ve elektrik işleri yapılmış, kubbe kurşunları da yenilenerek onarım sonlandırılmıştır. (Baykal, 1960, s.18)

Şekil 7.70: Alâüddin Camii onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

Şekil 7.71: Alâüddin Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.17.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin bilinen son onarımı 1959 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun yaptığı onarımdır. Günümüzdeki sahibi ve onarımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.53)

Şekil 7.72: Alâüddin Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.18 Başçı İbrahim Camii onarımı

7.7.18.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Maksem semtinde Başçı İbrahim Sokağı'ndaki bu cami Fatih Sultan Mehmet devrinde (I. saltanat: 1444-1446, II. saltanat: 1451-1481) yaşamış olan Başçı İbrahim tarafından yaptırılmıştır. (Kaplanoğlu, 1994, s.35) Kesme sert taş ve tuğladan yapılmış duvarlar üstünde büyük ve kurşun örtülü bir kubbesi (Baykal, 1950, s.83) ve yine küfeki taşından yapılmış bir minaresi bulunmaktadır. (Baykal, 1950, s.84) Kurum onarım kararı aldığında cami revakları tamamen çökmüş ve revaklar içinde ağaçlar, yabani otlar yetişmiş durumdadır. Ayrıca 1855 Bursa depremi sonrası cami beden duvarları kısmen taklidi olarak Ampir uslubuyla onarılmış, cami karakterini kaybederek bir depo haline gelmiştir. Bu durumu düzeltmek için Kurum bir önceki yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de yardımıyla restorasyona başlamış ve revakların batı kısmının onarımını yapmıştır. (Baykal, 1961, s.33) Minarenin külahının Bursa

depremi sonrası uçması sonucu yerine taştan Ampir bir külah yapılmış ancak onun da alemi yokolmuş ve yarım metrelik taşı uçmuş, kirpi saçakları harap olmuş, aralarından incir ağaçları çıkmış durumdadır. (Baykal, 1961, s.41)

7.7.18.2 Caminin onarımı

Cami bedeninin dışında, avlu etrafında bulunan medrese odalarına benzeyen kanat ve revakların batı tarafında bulunanlar tamamen yıkılmış, sadece iç kısımlarda kemerler kalmıştır. Doğu tarafında ise iç ve dış duvarların iç kemerleri orijinal olarak kalmış ancak dış duvarlarında temele göre sapmaya rastlanmıştır. Kubbeler ise tamamen çökmüştür. Sokak kapısı hizasındaki kubbenin ise dış taşları uçmuş, her tarafı çatlamış, iki taraf bağlantıları kalmamıştır ve kaideleri tehlike arz etmektedir. Kubbenin batı tarafı tamamen harap olmuş, doğu bitişiğinde ise bir oda ve asıl cami revakı yanlarında iki odacık olduğunu gösteren kalıntılar kalmıştır. Yan kanatlarda, cami bedeninde ve minarenin kirpi saçakları arasında incir ağaçları büyümüş (Baykal, 1961, s.38); şadırvan çökmüştür. Kazım Baykal araştırdığı kaynaklar doğrultusunda avlu etrafında bulunan bu kanatların medrese odaları tarzında küçük kubbecikler olduğunu tespit etmiş ve yapılacak onarımda bunların yeniden kubbeli olarak yapılması ya da tonoz olarak yenilenmesi ikilemini yaşamıştır. Bu aşamada Kurum'un üyelerinden aynı zamanda Ulucami'nin doğu ve batı duvarlarının da restorasyonunu yapan müteahhid İsmail Sönmez'den yardım istemiş, kendileri ile birlikte yerinde inceleme yaparak kemerlerin birleşme noktalarında rastlanan düz yükselmeler ile merkeze doğru yükselen uzun tonozlar yapıldığına ve bunlar askı kemerleri ile takviye edilerek üstlerinin düz hale getirildiğine kanaat getirmişlerdir. Bu durumu tespit ettiklerine dair fotoğraflamalar yaparak ileride çıkabilecek itirazlara karşı önlem alınmış ve yapının restorasyonu da bu bulgular esas alınarak yapılmıştır. Batı bölümü öncelikle tuğla işlenmiş üst kısmı da betonarme yapılmış, doğu tarafında ise dış duvar tamamen yıkılıp yeniden betonarme olarak yapılmıştır. Sonrasında da batı bölümünde olduğu gibi doğu bölümünde de üst kısım betonarmeden inşa edilmiştir. İç kemerlerin bozulan derzleri düzeltilmiş, giriş kısmında bulunan kubbe yıkılma tehlikesi sebebiyle öncelikle fotoğraflanmış, sonrasında da yıkılarak aynısı yapılmıştır. Cami revakı yanlarında rastlanan odacıkların yapının aslında mevcut olduğuna dair bir ize rastlanamadığından bir müdahalede bulunulmamıştır. Binanın bu kanatının da caminin inşaası bittikten sonra yapıldığına dair izlere rastlanmıştır. Minare kapısının önündeki kubbenin önünde

cami revakına bağlanan iki kemer bulunmaktadır. (Baykal, 1961, s.39) Kubbenin sıvası indirildikten sonra bu iki kubbenin ayrı zamanlarda yapılmış iki ayrı işçilik eseri olduğu anlaşılmıştır. Bu kubbenin de her tarafındaki yarıklar ile tehlike arz etmesinden dolayı onarımı yapılmış, öncelikle kubbe askıya alınarak, minare kapısı duvarına bağlayan güney duvarı yeniden yapılmıştır. Bu müdahale esnasında da minare kapısının üstünde camiye ait zarif bir Osmanlı kemerine rastlanmış, muhdes kısımları kaldırılarak kemer açığa çıkarılmıştır. Kendi devrinin ahşap oymacılığının güzel bir örneği olan dış kapı kanatları tamir edilmiş, sonradan konmuş kilitleri kaldırılarak kendi kilidi islah edilmiştir. Kapı üzerindeki Hicri 1309 (Miladi: 1891/1892) tarihi ve o devre ait kaba nakışlardan bozulmamış olanlar yerinde bırakılmıştır. Karakterini kaybetmiş durumdaki müezzin mahfelinin de gerekli tamirleri yapılmıştır. Müezzin mahfelinin sol alt köşesinde bulunan İtikâf[32] odasının çökmüş tavanı düzeltilmiş, iki tarafında kenarlarda bulunan talik yazı ile yazılmış dua ve beytler temizlenmiştir. Pencerelerin üst söveleri yerine yapılmış bozuk kemerlerin üzerinde yer alan harap durumdaki Ampir nakışların onarımı yenisini yapmaya eşdeğer olacağından bozulmuş kısımlar kaldırılmıştır. (Baykal, 1961, s.40) Duvarlarda orijinal yazı ve nakış aramak için sıva ve badanalarda sondaj çalışması yapılmış, doğu duvarında sıva altında kalmış tâlik ile yazılmış, yazı tipi itibariyle 17. yy'la ait olan *"Ya Hazreti Halit"* yazısı bulunmuştur. Zemindeki ahşap döşeme tamir edilmiş, içlik alçı pencerlerden bozulmuş olanların onarımı gerçekleştirilmiş, hiç olmayanların da mevcut olanlar referans alınarak yenileri yapılmıştır. Tamamen yokolmuş durumdaki dışlık beton pencerelerin ise yenileri yapılmıştır. Minarenin petek ve külahı son şekline göre tamir edilmiş, alemi takılmış, bozulmuş kirpi saçakların onarımı yapılmış, arasına sızan ağaçlar sökülmüştür. Avludaki dağınık durumda bulunan mezar taşları toplanmış, izlerine göre yerlerine dikilmiştir. (Baykal, 1961, s.41) Kazım Baykal bu anıtın restorasyonuna dair yapılanları anlatırken, onarım sürecinde karşılaştıkları engelleri de kaleme almıştır. Zira bir önceki yıl başladıkları revakların batı kısmının onarımında revak duvarının birkaç metre geriye çekilmesini isteyenler, evlerinin önünde geniş bir cadde açılması arzusuna kapılarak Kurum'u Belediye'ye şikayet etmiş ve Belediye de kontrole gelerek Kurum'u inşaat yapmakla suçlandırmak istemiştir. Kurum durumu Belediye

[32] İtikâf: Ramazan ayının son on gününde bir camiye gece gündüz kapanarak ibadet etme eylemine verilen addır.

Başkanvekili ile konuşmak isteyip, olumlu bir yanıt alamayınca durumu dönemin valisi Sabri Çağlayangil ile paylaşmış ve Vali de gerekli ilgiyi gösterek Kurum'un onarıma devam etmesini sağlamıştır. Kazım Baykal karşılaştıkları bu durum karşısında yaşadıkları üzüntüyü şu cümlelerle dile getirmiştir: *"Muazzam bir abide restorasyonu karşısında zabıt tutma teşebbüsünde bulunan memurların hareketleri de pek garipti. Gerek bu, gerek bizi mazbata ile Belediye'ye şikayet teşebbüsünde bulunanlar vicdanen ezilsinler eser karşısında utansınlar."* (Baykal, 1961, s.33) Belediye ile yaşanan bu olaylar Kurum'a yardım vaadinde bulunanların fikirlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Kurum'un bir önceki yıldan kalan parasıyla restorasyona başlanmış ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden beklenen yardımın alınamaması sonucu Kurum'un kaynakları tükenmiştir. Onarım ancak revak kısmının doğu tarafına dek sürdürülebilmiş, caminin kendi bünyesine müdahale edilememiştir. Çalışmalar bu aşamada iken 27 Mayıs 1960 İhtilali olmuş ve Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı görevinden ayrılarak Vakflar Denetleme Heyetinde görevlendirilmiştir. Kazım Baykal bu süreçte yaşadıklarını 1960 yılı çalışmalarını anlatan faaliyet raporunda şu şekilde dile getirmiştir: *"Düşündük. Kurumumuz menafii umumiyeye hâdim kurumlardan olup politik bir amacımız yoktur. Sadece eser himaye etmek, gerekirse tamir veya satın alıp Bursa Müzesi'ne maletmek, memleket işi yaparak manevi bir zevk almak. Halbuki bir kısım halktaki kanaat camileri ve bu arada bizim hizmetlerimizi yaptıran eski iktidardı! Ortada bu kanaat mevcutken biz işi parasızlık yüzünden terkedersek nasıl bir propagandaya yol açmış olacağı takdir edilir. Halbuki bize yardım eden Vakıflar Umum Müdürlüğü bir devlet müessesidir yoksa bir parti değil öyle ise biz devlet otoritesine hizmet amacı ile neye malolursa olsun restorasyona devam edip camiyi namaza açacağız. Buna karar verdik, paçaları sıvadık, Maksem semtinde kapı kapı gezerek para topladık, hayırsever hemşehrimiz Hacı Resulzade'ye başvurduk. Ondan ve mahalleden altıbine yakın lira temin ettik. Millet ve devlet inandığı ve doğruluğuna kani olduğu yere vermekten hiç çekinmiyor, bu millet öyle cömert bir millettir."* Kazım Baykal bu süreçte Kurum'u Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yeni genel müdürü Mehmet Ertuğruloğlu'na tanıtmak için Ankara'ya gitmiş (Baykal, 1961, s.34) ve bu tanıtımın sonunda da Vakıflar'dan ellibin lira para temin etmiştir. Bu para ile caminin restorasyonu tamamlanmış ve cami 30 Ekim 1960 Pazar günü namaza açılmıştır. (Baykal, 1961, s.35)

Şekil 7.73: Soldaki görselde Başçı İbrahim Camii'nin onarım sırasındaki durumu, sağdaki görselde ise Cami'nin onarım sonrası durumu görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu, 1985)

7.7.18.3 Caminin günümüzdeki durumu

Cami, 1960 yılı "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" onarımı sonrasında 2005 yılında Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası)

Şekil 7.74: Başçı İbrahim Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.19 Lala Şahin Paşa Medresesi onarımı

7.7.19.1 Medresenin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Bu medrese, Hüdavendigâr devrinde (saltanat: 1362-1389) Lala Şahin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hüdavendigâr'ın lalası, Edirne ve Filibe'yi fetheden, Abdülmü'min oğlu Lalaşahin Paşa'nın bu medreseye birçok şey vakfettiği bilinmektedir. (Baykal, 1950, s.57) Kazım Baykal 1950 yılında yayımlanan "Bursa ve Anıtları" kitabında yapının cephe ve iç görünüşü itibariyle galeri tarzı bir manastıra benzediğini belirtmiştir. Kemerler altında karşılıklı iki sütun, Bizans başlıkları, beşik tonoz ve altındaki istalaktidli su yolları, zemin, kapı söveleri üzerindeki pencere, Bizans malzemesi ve işçiliğiyle yapılmıştır. (Baykal, 1950, s.56) Kurum onarım kararı aldığında büyük tonozu sağlam, batı duvarının kaplamaları değişmiş, batı odalarının tonozunun ise yarısı yıkılmış, büyük kubbe ve doğu tonozu çökmüş, üstleri çatı ve kiremit olmuş durumdadır. Doğu duvarı ise ince ve moloz bir taştan ibarettir. Kubbenin mermer sütunlarından ikisi sağlam, ikisi yıkılmış durumdadır, kemerlerinden ise geriye parçalar kalmıştır. (Baykal, 1971, s.8) Kazım Baykal zamanın Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide Şubesi Başkanı Ali Saim Ülgen ile medreseyi görmeye gittiğinde, yapı içinde dilencilerin ve evsizlerin yaşadığı bir harabe durumundadır.

7.7.19.2 Medresenin onarımı

Ali Saim Ülgen'in talebi üzerine Kurum bu medresenin onarım işini üzerine almış, 1966 yılında ilk olarak medresenin büyük tonozu ile sağ ve sol tonozlarını ve doğu duvarının dış kaplamalarını yapmıştır. Dış kapının sağ tarafında kubbenin oturduğu sütunlardan ikisinin kaidesinin varlığı tespit edilmiş ve hemen yanlarında yükselen duvarın arkasında bu sütunların aksında bir sütun kaidesi görüldüğünden ikinci bir sütun kaidesinin daha olması gerektiği düşünülmüştür. Ancak, yapının hemen yanında bulunan ev ve dükkan yapının avlusunun yarısını işgal etmesi nedeniyle kaide görülmemiştir. Bu binaların kaldırılması ve yapının restorasyonu için detaylı bir araştırma yapılması gerektiğinden aynı yıl içerisinde iş tatil edilmiştir. (Baykal, 1971, s.9) 1967 yılında Mimar Cahide Tamer tarafından yapının etüdü yapılmış, 1968 yılında medrese önünde kuzey ve doğu tarafı işgal etmiş olan dükkanlar Kurum kanalıyla satın alınarak yıktırılmıştır. Kaldırılan binaların bulunduğu yerde var olduğu düşünülen temel izleri bulunamamışsa da, giriş bölümünde ahşap revak

bulunduğu anlaşılmıştır (Baykal, 1971, s.15) Batı tonozu ile büyük tonoz arası moloz kaldırılmış, dolgu içerisinde 8-10 adet orta boy küp ve onların aralarında da yüklerini hafifletmesi için birçok su künkü bulunmuştur. Bunlardan ikisi Kurum'un galerisine konmuş, diğerleri ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Her iki küçük tonoz betonarme ve büyük kubbe betonarme olarak yeniden yapılmıştır. Kapıdan içeri girildiğinde solda bulunması gereken ve yerinde olmayan sütun için Orhaneli Apartmanı'nın inşaatı sırasında kazılardan çıkan büyük sütun kullanılmış, üst kısmı için de Osmangazi İlkokulu yapılırken çıkan parça kullanılmıştır. Girişin sağ yanındaki sütun için böyle bir kombinasyon bulunamadığından sütun betonarme olarak yapılmış, her ikisi için de biri medrese önündeki enkaz altından çıkan, diğeri de açıkta bulunan iki başlık Karayolları'nın vinci ile sütunların üstüne konmuştur. Kemerler projelerine göre yapılmış (Baykal, 1971, s.16), istimlak edilen oda tamamlanmış, dış yüzü horasan ile sıvanmış, ihata duvarları tamamlanmıştır. (Baykal, 1971, s.17) Bu duvarların üzerine demir parmaklık eklenmiş, binanın dışına tuvalet ve odun deposu eklenmiştir. Kıble duvarı ve batı duvarı dibine drenaj yapılarak yağmur suyunun içeri sızması engellenmiştir. Binanın üstü eskisini taklit edecek biçimde betondan kiremit yapılmış, kapının önüne de Altıparmak semtindeki Ampir üslup ile yapılmış bir köşkün yıkımından çıkan mermer havuz eklenmiş ve böylelikle yapının restorasyonu tamamlanmıştır. (Baykal, 1971, s.21) Yapının restorasyonu yapılırken Mimar Cahide Tamer ve Prof. Abdullah Kuran ile Kurum arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Kurum'un 1967, 1968, 1969 ve 1970 yılları çalışmalarını anlatan faaliyet raporunda bu anlaşmazlıkları maddelerle şöyle sıralanmıştır:

- Proje başlamadan önce Kurum tarafından bulunan izlere ve taşlara göre dış yüzler kaplama küfeki taşı ile derzli olarak yapılmış ancak Mimar Cahide Tamer ve Abdullah Kuran onarımın hatalı yapıldığını konusunda ısrar etmiş, ancak, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) çoğunluğun kararı ile işin doğru yapıldığına ikna olmuştur. Kurum bunun için biri batı duvarında temele yakın yerde rastlanan, diğeri ise istimlak edilen duvarda bulunan derzli taşları kanıt olarak göstermiştir (Şekil 7.75). (Baykal, 1971, s.17)

- Yapının içinin sıvanmadan kalması, sadece derzleme yapılması kararı verilmiştir. Ancak, yine Kurum tarafından yapılan araştırmada bulunan Şeriye Mahkemesi Kararları'nda sıvadan bahsedildiğine rastlanmıştır. Ayrıca Kurum bu

duruma kanıt olarak büyük tonozu büyük kubbeye bağlayan kemerin doğu ucunda tonoz yüzünde durmakta olan sıva parçalarını göstermiştir. Bunun üzerine bu sıva parçaları muhafaza edilmeye karar verilmiş, kemerler sıva parçaları ile bırakılmış duvarların ise sıvası yapılmıştır.

- Oda sayısının 7 olması gerektiği söylenmiş, ancak Kurum tarafından yapıya ait Şeriyye mahkemesi kaydında sekizinci odanın varlığı ispatlanarak binaya ilavesi gerçekleştirilmiştir. (Baykal, 1971, s.18)

- Cephenin penceresiz olması gerektiği konusunda Kurum'a ısrarda bulunulmuş, ancak Kurum yapının büyük bir kare penceresi olduğunu ileri sürerek pencerenin olduğu düşünülen yere klasik bir pencere yaptırıken Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mimarı Ahmet Özkan haber beklemeden işe koyuldukları gerekçesiyle Kurum'un kararına karşı çıkmıştır. Kurum pencereyi tamamlamış, harçsız bir dolgu ile içten ve dıştan sıvamıştır.

- Kurum'un yapıya ait bulduğu Şeriye Mahkemesi Kararları'na rağmen cephenin derzli taş yapılmasına karşı çıkılmış ve sıva yapılmıştır. (Baykal, 1971, s.19)

Şekil 7.75: Lala Şahin Paşa Medresesi'nin batı duvarında rastlanan derzli taşlar. (Baykal, 1971)

Kurum yapının sadece restorasyonunu yapmakla kalmamış, aynı zamanda yeniden işlevlendirilmesini de gerçekleştirmiştir. Karaşayh Camii'nde hizmet veren, ancak, caminin ibadete açılması sebebiyle kaldırılan Çocuk Kütüphanesi'nin bu yapıya taşınması "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından gerçekleştirilmiş ve Lalaşahin Paşa Medresesi 15.12.1969'da Çocuk Kütüphanesi olarak hizmete girmiştir (Şekil 7.76). (Baykal, 1971, s.21)

Şekil 7.76: Lalaşahin Paşa Medresesi onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.19.3 Medresenin günümüzdeki durumu

Yapının en son onarımı, 2010 yılında Bursa Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. (Bursa Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi) Günümüzde hala çocuk kütüphanesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir (Şekil 7.77, 78). Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, s.336)

Şekil 7.77: Lalaşahin Paşa Medresesi Çocuk Kütüphanesi günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

Şekil 7.78: Lala Şahin Paşa Medresesi Çocuk Kütüphanesi iç mekanı. (Keskin, 2014)

7.7.20 Karaali Camii (Yer Kapı Camii) onarımı

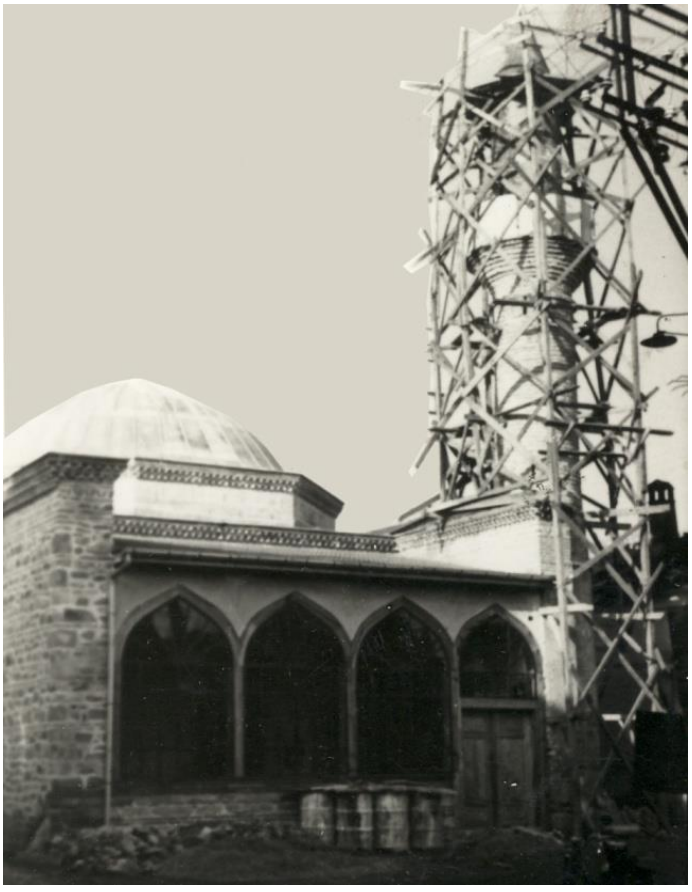
7.7.20.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Hisar, Yerkapı'da bulunan bu cami, XVI. yüzyılın başlarında Kara Ali tarafından yaptırılmıştır. Bu kişinin, Orhan Bey'in kumandanlarından Timurtaş Paşa'nın babası olduğu düşünülmektedir. 8.00 m x 8.00 m iç ölçülerine sahip caminin duvarları moloz taş ve tuğla ile örülmüştür. (Kaplanoğlu, 1994, s.127) Kurum onarım kararı aldığında doğu tarafındaki son cemaat yeri yıkık, harim kubbesi de 1855 Bursa Depremi'nde çökmüş durumdadır. Sonraları üstüne ahşap çatı yapılmış ve uzun süre kömür deposu olarak kullanılmış, ardından Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından eski bina enkazı haline getirilmiştir. Yapının duvarları ve köşe alikaları sağlam ancak yanlarında mesnet olan duvarlardan ayrılmış durumda olup, (Baykal, 1971, s.10) ve son cemaat yeri de yokolmuştur.

7.7.20.2 Caminin onarımı

İlk iş olarak sonradan işine yarayabileceği düşüncesiyle yapının enkazı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gösterdiği yere nakledilmiş ve zemin temizlenmiştir. Kubbenin kalan dört sıra tuğla çemberi ve pergeli verecek nitelikteki alt kısmında bulunan silme kuşak referans alınarak yapının planı çıkarılmıştır. Doğu ve güney

alikaları askıya alınmış, yerinden kıpırdatılmayarak duvarların çatlakları onarılmış ve alikaların bitişikteki duvarları ile irtibatı sağlamlaştırılmıştır. Sonrasında aynı işlem batı alikası için de yapılmıştır. Kuzey alikalarına hiç dokunulmamış, mihrap üstündeki pencerelere müdahale edilmeden kemerleri onarılmıştır. Duvarların dış yüzündeki derzleri onarılmıştır. Kubbe, çemberinden başlayarak pergeline uygun olarak betonarme olarak kalıba alınmış, kenarlarına betonu dökülmüş, ölçüsüne göre kasnağına küfeki, üstüne de iki sıra kirpi saçak yapılmıştır. Kuzey duvarı minare dibindeki izlere göre onarılmış, güney duvarı da aynı seviyeye göre üstüne iki sıra kirpi saçak eklenerek tamamlanmıştır. Son cemaat yeri Tuzpazarı Camii'nde olduğu gibi doğu tarafında olduğundan bu camideki gibi klasik biçimde yapılması düşünülmüş, ancak, Vakıflar Baş Müdürlüğü kontrol mimarı Cahide Tamer ile olan fikir alışverişinden sonra ahşap yapılmasına karar verilmiştir. Üst kısım marsilya kiremidi ile kapatılmış, kontralit tavan yapılmıştır. (Baykal, 1971, s.11) Mihrabın iç kısımda bozulmuş durumda olan istalaktitleri ise kalan izlere göre yeniden yapılmıştır. Elektrik tesisatı, sıva ve badanası da yapılan cami, 1 Ocak 1967 günü teravih namazı ile birlikte ibadete açılmıştır. (Baykal, 1971, s.12)

Şekil 7.79: Karaali Camii onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.20.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin bilinen son onarımı 1967 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun yaptığı onarımdır. Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.220)

Şekil 7.80: Karaali Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.21 Üftade Camii onarımı

7.7.21.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Yerkapı semtinde, kale surlarının yanında bulunan bu yapıyı XVI. yy'ın ikinci yarısında Üftade Mahmut Muhiddin'in yaptırdığı bilinmektedir. Cami, çeşitli depremler sonucu yıkıldığından Üftade Mahmut Muhiddin'in torunu İbrahim Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır. (Kaplanoğlu, 1994, s.121) İç kapısı üzerinde bulunan kitabesinden Hicri 1285 (Miladi: 1868/1869) yılında Rıza Paşa tarafından onarıldığı bilinmektedir. (Baykal, 1950, s.60) 13 m x13 m iç ölçülerine sahip caminin üzeri kubbe ve tonozla örtülüdür. (Kaplanoğlu, 1994, s.121) Kurum onarım kararı aldığında 1869 onarımında ahşap yapılmış ve kurşunla kaplanmış olan cami üst örtüsü, caminin daha sonra bir onarım görmemesinden dolayı bozulmuş ve ahşap çatı çökecek hale gelmiştir. (Baykal, 1971, s.25) 1869 onarımında duvar üst kotunun bir miktar düşürüldüğü, bir ya da iki metre uzunluğunda mertekler dikildiği ve yapının bir duvarı boyunca hatıl çekildiği ve böylelikle her kenarda birer ahşap tonoz

oluşturulduğu, bu tonozların üstüne de ortada bulunan ayakları da kaplayacak şekilde büyük bir düzlük meydana getirildiği ve üzerine de kestane tahtalarından döşeme yapıldığı ve bunun üzerine de kurşun serildiği anlaşılmıştır. Binanın ortasına da yüksek ahşaptan bir kasnak ve bir ahşap fener kubbesi yapılmış, iki metre yüksekliğindeki kasnağın üst kenarlarını birbirine bağlamak için altı kenarı kaplayan 5 cm x 5 cm kalınlığında demir kuşak bağlanmıştır. Son cemaat yeri ise üç adet üzeri ahşapla kaplı kargir kubbeden oluşmakta olup, ahşabın üzeri de kurşunla kaplanmıştır. Bu ahşap çatı ve saçaklar da harap durumdadır.

7.7.21.2 Caminin onarımı

Kurum onarıma başlamadan 6 yıl kadar önce (1963) Dönemin Vakıflar Şubesi Müdürü Ali Saim Ülgen bu yapının restorasyonu için Kurum'a kazılar yaptırmış ve ölçü aldırmıştır. Ne var ki yapı proje aşamasına geldiğinde kendisinin vefatı nedeniyle işler üç yıl kadar daha gecikmiştir. Bu süreçte mahalle halkı camilerinin onarımı için dernek kurmuş ve Kurum'a mali kaynak yaratmak gibi konularda da destek vermiştir. Bunun üzerine Kurum Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden proje istemiş, Mimar Cahide Tamer ve Ankara yetkilileri yapının onarımı için proje hazırlamıştır. Kazım Baykal'ın anıtların yapıldığı dönemki uslübunu referans alan restorasyon yaklaşımı Vakıfların mimarlarının Üftade Camii'nin onarımı için düşündükleri ile çelişmiş, kendisi bu durumu Kurum'un "1967-1968-1969-1970 Yılı Çalışmalarını anlatan faaliyet raporunda şu cümlelerle dile getirmiştir: *"Vakıflardan proje istedik. Mimar Cahide Tamer ve Ankara yetkilileri proje hazırladılar.* (Baykal, 1971, s.26) *Ama bizdeki görüş Saim Ülgen'in görüşü, o sağ değil. Benim diplomam felsefe ve sosyoloji diploması, yetkililerin mimar diploması. Saim Ülgen yok. Yetkili mimarların projeleri Anıtlar Yüksek Kurulu'nca onaylandı, aslı gibi değil, bulunduğu gibi onarılacak."*

Onarıma yapının raspa edilmesi ile başlanmıştır. Bu süreçte yapının dış yüzü üç kat renkli badana ile badalanmış olduğundan kazımanın zor olacağı gerekçesiyle Mimar Cahide Tamer ile birlikte kazımanın bırakılmasına karar verilmiş, ancak Kazım Baykal bu durumun içlerine sinmediğini dile getirmiştir. Sonuç olarak, Kurum üyelerinden İsmail Hüsnü İnanç ile birlikte ellerindeki keski ve çakılarla yapı raspa edilmiş, çok ciddi çatlaklara rastlanmıştır. Bunun üzerine Kurum maliyeti ne olursa olsun camiyi tümüyle raspa etme kararı almıştır. Raspa işlemi sonrasında ortaya

çıkan büyük çatlaklar dikilmiş, bozulan derzler de kendi malzemesine uygun harç yapılarak yeniden derzlenmiştir. Çatıdaki çürümüş ahşaplar yenilenmiş, saçaklarda bulunan demirlerle birbirine kenetlenmiş olan küfeki taşlarından sarkmış durumdakiler geriye çekilerek bütün taşlar bir hizaya getirilmiştir. Fener kubbesinin de onarımı yapılmış, saçak silme ahşabındaki bozuk bölümler marangoza yeniden yaptırılarak tamamlanmıştır. Yapının üzerindeki kurşunlar toplanarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiş, İstanbul'dan gelen kurşuncu ekibi tarafından yeni gelen kurşunlar döşenmiştir. (Baykal, 1971, s.27)

Şekil 7.81: Üftade Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.21.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin 1969 yılında Kurum tarafından yapılan onarımı sonrası 2004 yılında bir onarım daha geçirdiği bilinmektedir. Bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.205)

Şekil 7.82: Üftade Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.22 Molla Fenari Camii onarımı

7.7.22.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Bu cami 1434 yılında yaşamını yitirmiş ünlü Türk bilgini Molla Fenari tarafından yaptırılmıştır. (Kaplanoğlu, 1994, s.90) Kagir bir yapı olan bu cami 1855 Bursa Depremi'nde büyük hasar görmüş, üstü kiremit yapılmıştır. Minareli, minberli ve kitabesiz bir camidir. (Baykal, 1950, s.77) Kurum onarım kararı aldığında yapı klasikliğini tamamen kaybetmiştir. Tavan tahtaları yeni olmakla birlikte, kuble duvarının yarısından yukarısı orijinaldir. Yetkili mimarların orijinal olduğunu iddia ettikleri mihrab ise sonradan Bursa'nın zenginlerinden Gaffarzade'nin yardımları ile Kurşuncu Hafız Mehmet Özkurşuncu'ya yaptırılmış kütahya çinileri kaplıdır. Batı duvarları ise kerpiç, dolma, moloz taş; kuzey duvarı ise tamamen kerpiçtir ve bağlama hatılları çürümüştür. Doğu duvarı yarısına kadar orijinal, üst kısmı hımış ve duvarları birbirinden ayrılmış durumdadır. Cami'nin kıblesinde medresenin bir bölümü kalmış, ancak o da satılmış olup yapı tamamen yokolmak üzeredir.

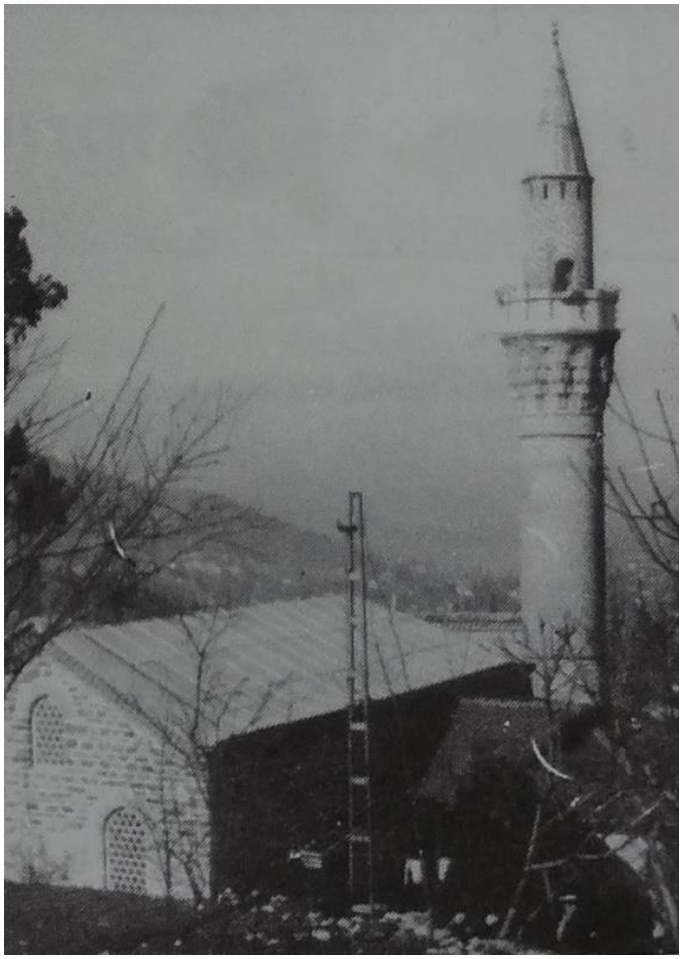

Şekil 7.83: Molla Fenari Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.22.2 Caminin onarımı

Caminin onarımı için mahalle halkı tarafından kurulan dernek bu yapıyı imam evi yapmak üzere satın alabileceklerini Kurum'a bildirmiştir. Bunun üzerine Kurum yapının kurtarılması için bunun iyi bir fırsat olduğu düşüncesiyle binayı derneğe vermiş (Baykal, 1971, s.30), medrese ve arsa derneğin çabaları ile yokolmaktan kurtarılmıştır. Dernek, Kurum'a yapının onarımına destek vermek için beş ton kireç hazırlamıştır. Kazım Baykal yapının dış kapısının kuzeyde olması gerektiği kanısındadır. Zira Kurum'un yaptığı sondaj çalışmasında minarenin basamaklarının gömülü olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak, yapının onarımı için daha önceden hazırlanmış proje referans alındığından Kurum bu konuda yetkilileri ikna edememiştir. Kazım Baykal yapıda yaptıkları incelemelerde ortaya çıkan bulgulara göre proje yaptırdıklarını, ancak, kabul edilmediğini Vakıfların mimarı Cahide Tamer'in çalışmaları ile mevcuda göre proje hazırlandığı ve Yüksek Kurul tarafından kabul edildiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda onarım şu şekilde yapılmıştır: Ahşap çatı indirilmiş, kiremitlerin yarısından çoğununun harap, ahşapların ise iskele için bile kullanılamayacak kadar çürümüş olduğu anlaşılmıştır. Dernek iskelede kullanılmak üzere Serme ve Ada Köyü civarından kavak tedarik etmiş, Elma Çukuru yolundaki Ortaçeşme civarındaki taş ocağından da caminin asıl inşa zamanında kullanılan taşların aynısı temin edilmiştir. Zeminde kazı yapılmış, tam ortaya yakın bir yerde doğu-batı yönünde bir duvar temeline rastlanmış ve bunun sonucunda caminin ikiye bölük iki kubbe halinde olduğu fikrine varılmıştır. İncelmiş durumdaki batı duvarı

karışık bir konstrüksiyon gösterdiğinden kerpiç mi yoksa moloz taş olarak mı inşa edilmesi gerektiği ya da kıble duvarındaki orijinaline mi benzetileceği konusunda çelişki yaşanmış (Baykal, 1971, s.31), sonuç olarak onarım için hazırlanan proje esas alınarak kıble duvarındaki inşa tarzı kabul edilmiş ve bina boyutlarında hiçbir değişiklik yapılmadan, kıble duvarının sadece bozulmuş üst kısmı yenilenmiş, diğer kısımlarının derzleri de orijinaline göre yapılmış ve böylece her tarafı aynı tarzda yapılmış bir bina olmuştur. Ahşap son cemaat yerinde bulunan, kimliklerini belirtecek bir yazısı olmayan mezarların ise üç metre ileriye nakli yapılmış ve böylelikle son cemaat yerinde iki saflık bir namaz sahası meydana getirilmiştir. Minarenin şerefe altı kırık istalaktidleri de sağlam durumda olanlarına göre aynı biçim ve aynı malzeme ile tamamlanmıştır. Az kırık durumda olanlara ise dokunulmamış, dökülmüş olan derzleri yenilenmiş ve böylece minare de külahı hariç tamamiyle elden geçirilmiştir. Sıva, badana ve boya işleri de tamamlanmış, son cemaat yerine ve minare kaidesine birer onarım kitabesi eklenerek cami 11 Kasım 1969'da merasimle ibadete açılmıştır. (Baykal, 1971, s.32)

Şekil 7.84: Mola Fenari Camii onarım sonrası durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.22.3 Caminin günümüzdeki durumu

Cami'nin "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun yaptığı 1969 onarımı sonrasındaki onarımı 2011 yılında Bursa Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu onarımda son cemaat yerinin ahşap kirişleri yenilenmiş, sıva raspası yapılmış ve altına su yalıtımı yapılarak çatı kurşunla kaplanmıştır. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası) Bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.152)

Şekil 7.85: Molla Fenari Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.23 Mecnun Dede (Çakırağa) Camii onarımı

7.7.23.1 Caminin tarihçesi

Bu cami Fatih Sultan Mehmet devri (I. saltanat: 1444-1446, II. saltanat: 1451-1481) subaşılarından Çakır Ağa Mecnun Dede adına yaptırılmıştır. (Kaplanoğlu, 1994, s.42) Bu sebeple eski kayıtlarda hem Mecnun Dede hem de Çakır Ağa Camii olarak anılmaktadır. (Baykal, 1971, s.39) Kurum onarım kararı aldığında üst örtüsü ve revakı ahşaba dönüştürülmüş harap bir bina durumundadır (Şekil 7.86). Altıparmak

Camii müezzininin 40 bin lira toplamasıyla birlikte Kurum mescidin onarımı için Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne başvurmuş (Baykal, 1971, s.40), Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden yetkili mimar Erol Yurdakul yerinde araştırma yaparak projesini hazırlamış, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun onayından geçirilen proje Kurum'a iletildikten sonra onarım çalışmalarına başlanmıştır.

Şekil 7.86: Mecnun Dede Camii onarım öncesi durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.23.2 Caminin onarımı

Çatı tamamen indirilmiş, duvarları birbirine bağlayan köşelerde yuvarlak, sıvalı bağdadilere rastlanmış, Bursa'da eşi bulunmayan arslan göğüsleri ortaya çıkmıştır. Yapılan inceleme sonucu, çatıyı oturtmak için bu pandantiflerin kırıldığı, yapının asli üst örtüsünün kubbe olduğu anlaşılmıştır. Kat kat boyalı mihrabın boyasının çakılarla açılması sonucu altta zarif istalaktidlere rastlanmıştır. 1855 Bursa Depremi'nden sonra yapıldığı düşünülen maksure ve mahfelin zemini temizlenmiş ve kubbenin 60 cm kalınlığında moloz enkazı ile karşılaşılmıştır. Revakın üst ahşap örtüsü indirilmiş,

birleşme noktalarında kemer parçaları ve gergi ağaçları deliklerine rastlanmıştır. Bina üstünde, minarenin üçgenlerini binaya bağlayan noktalarda minareye çakılı kurşun çiviler ve kurşun parçalarına, batı duvarı üstünde de kirpi saçak izlerine rastlanmıştır. Kapı üzerinde duvara konmuş iki adet küfeki kasnak taşı bulunmuş, yerleri revak ortasında bulunan kasnak pencereleri de referans alınarak kasnağın tam ölçüsü tesbit edilmiştir. Dış duvar temeli de 80 cm olarak revak bölümünden ölçülmüştür. (Baykal, 1971, s.41) Kazım Baykal yapının onarımının buluntular ışığında yapılması savları karşısısında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı projeye devam edilmesi iddiasıyla anlaşmazlık yaşandığına Kurum'un 1967, 1968, 1969, 1970 Yılı Çalışmalarını anlattıkları faaliyet raporunda değinmiştir. Bu raporda Projenin tam bir araştırma yapılmadan hazırlandığı ve Vakıfların Mimarı Cahide Tamer herzaman alanda olamadığı, ara sıra geldiklerinde iş verdikleri, kendilerinin ise işi durdurmadan devam etmek istediklerinden bahsetmektedir. Hazırlanan projede son cemaat yeri revakının önündeki iki ayak 70 cm gösterilmiş (Baykal, 1971, s.42), ancak, yapılan çalışmada temelin 80 cm olduğu anlaşıldığından ayaklar Kurum tarafından 80 cm olarak yükseltilmiş, bunun üzerine mimarlar duruma müdahale etmiş ve proje dışı olduğu gerekçesiyle bu ayakların yıkılmasını talep etmiştir. Kazım Baykal yaşadıkları mağduriyeti ve bunun sonucunda aldıkları kararı aynı faaliyet raporunda şu cümlelerle anlatmıştır: *"Duvarlar ve ayaklar sert granit taştan, yontmak mümkün değil, harcanan 40 bin lira çarşı esnafının parası, nasıl yıkılır, çarşı ortasındaki ayak neden yıkılır, temel 80 cm'dir, ayak da öyle gider. Biz temele uyduk yıkmadık, geçtik kubbeye."* Aynı problemler kubbenin yapımı ile ilgili kararlarda da devam etmiş, duvar üstünden çıkan kurşun çivileri, kirpi ve kasnak pencerelerinin yerleri projede 30 cm yukarıda gösterilmiş, ancak, buluntular aşağıda olduğundan kubbenin yapımında proje esas alınırsa mescidin minaresi boyunda bir kubbe çıkacağı için kubbenin aşağıya indirilmesine karar verilmiş ve böylelikle projenin dışına çıkılmıştır. Kurum'la yetkili mimarlar arasındaki anlaşmazlık kirpi saçakların yapılmasında da devam etmiş, yetkili mimarlar saçakların tek sıra yapılması gerektiği konusunda ısrar etmiş, ancak daha önce Hacılar Camii onarımında caminin kalkan duvarında tek sıra yapılan ve yağmur damlalığı görevini üstlenen bu kirpilerin yetersiz olmasından dolayı cami duvarlarında yağmur sorunundan kurtulamayan Kurum, Mecnun Dede Camii'nde kirpi saçakları yetkili mimarlara rağmen iki sıra yapmıştır. Köşelerde çıkan aslan göğüslerini kasnak altında bulunması düşünülen 7-8'lerle (üçgen) bağlanması için yetkili mimarlar

tarafından bir proje hazırlanmıştır. Ancak buluntulara göre kubbenin 30 cm aşağıya inmesine bağlı olarak bağlantı problemi çıkması üzerine yeni bir çözüm üretilmesi gerekmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yetkili mimarı pandantif/arslan göğsünün kenarlarından yukarıya ip çekilip 7-8'lerin (üçgen) ona göre sıralanmasını istemişlerdir. (Baykal, 1971, s.43) Kurum, mimarlardan bu detayı bilfiil yerinde yaparak göstermelerini istemiş, ancak yetkilerin örnek yapmadan sadece anlatıp gitmeleri sonucu Kurum tarafından yekpare olarak betondan yapılan 7-8'ler çok sık aralıklarla yapıldıkları gerekçesiyle yetkili mimarlarca beğenilmemiş ve yıkılmaları istenmiştir.Kurum ise tahta ve işçilik için harcanılan giderleri ve sarfedilen çabayı gözönünde bulundurarak bunu kabul etmemiş, kalan işin yetkililerin istediği gibi olması için sıvayla yapılabileceğini söylemiştir. Yetkili mimarlar bu duruma razı olmuş, konu böylelikle çözülmüştür. Yetkili mimarlar bu süreçte Hüdâvendigar Camii'nin referans alınmasını istemiş, ancak Kurum üyeleri böyle bir mescidle Hüdâvendigar Camii gibi büyük bir yapının karşılaştırılmasının doğru olmayacağını savunmuştur. (Baykal, 1971, s.44) Yapının onarımında küfeki taşı kullanılması ile ilgili de problem yaşanmış, yetkili mimarlar yapıda küfeki taşı olmadığını savunmuştur. Ancak, Kazım Baykal'ın kapı üzerinde duvar onarımları sırasında kullanılan ve izleri üstünde duran iki küfeki taşını yine köşelerdeki yerlerine yerleştirmesi ve bunları kanıt olarak gösterip "kasnak küfekidir" diye ısrar etmesi üzerine yetkili mimarlar durumu kabul etmiştir. Kasnağın küfeki dizilimi konusunda da anlaşmazlık yaşanmış, yetkili mimarlar kasnağın dört sıra küfeki taşından olması gerektiği hususunda direnmiş, Kurum ise kasnağı iki sıra küfeki ve gereğine göre de tuğla ile yaptığından yetkili mimarlar yapılan işin değiştirilmesi konusunda direnmiştir. Kurum böyle küçük yapılarda hiçbiryerde dört sıra küfeki kullanılmadığını söyleyerek duruma itiraz etmiş ve yapılan işi bozmamıştır. Revak kubbeleri Kurum hatası olarak biraz basık olmuş, Kurum da bu durumun kendilerinden kaynaklandığını kabul etmişse de bu şekilde bırakmaları uygun görmüştür. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yetkili mimarı Ülkü Kulaç orta kubbeyi deldirmiş, dört köşe yüksek bir sistem yaptırmıştır. Yanlarına da manastır püsküllleri yaptırmak istemiş, ancak Kurum yapılmaması konusunda direnç göstermiştir. (Baykal, 1971, s.45)

7.7.23.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin kayıtlara geçmiş son onarımı Kurum tarafından yapılan 1970 yılı

onarımıdır. Yapının günümüzdeki sahibi ve onarımından sorumlu kuruluş ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Türkün Dostoğlu, Dostoğlu, 2011, s.148)

Şekil 7.87: Mecnun Dede Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

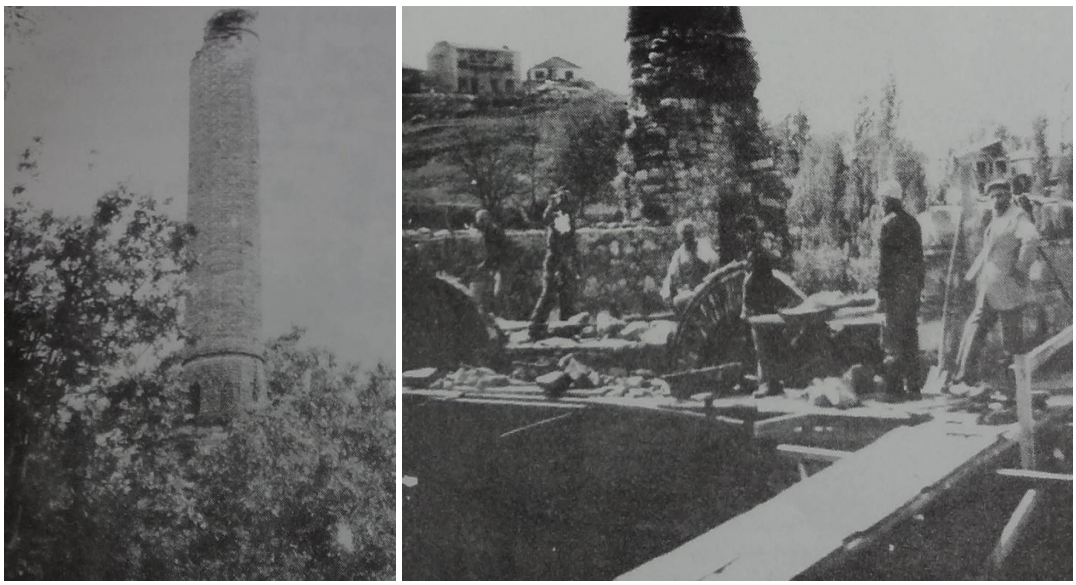

Şekil 7.88: Mecnun Dede Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

7.7.24 Musa Baba Camii onarımı

7.7.24.1 Caminin tarihçesi ve onarım öncesi durumu

Piremir Mahallesi'nde bulunan bu cami, XVI. yy'da Şeyhülislam Abdülkadir Efendi tarafından Orhan Bey dönemi (saltanat: 1326-1362) ileri gelenlerinden Musa Baba için yaptırılmıştır. (Kaplanoğlu, 1994, s. 95) Kurum onarım kararı aldığında cami harap durumda olup, caminin ortasında, sonradan mahalleli dernek tarafından dört bin liraya satın alınarak kestirilen bir ceviz ağacı bulunmaktadır. Kubbe ve son cemaat yeri bulunmamakta, duvarların doğu tarafında bulunanlardan iki tanesi yarıya kadar, bir tanesi de pencere aynasına kadar görülebilmektedir. Diğer duvarlar ise toprak altında kalmıştır. Minarenin de yarısı toprak altındadır, şerefe üstü eksik, alt kısmı ise kırık dökük bir durumdadır ve türbelerin yeri belli değildir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile Kurul'un ikinci başkanı ve Rölöve Bürosu Müdürü Hüsrev Tayla yapıyı incelemeye gelmiş, Kurum'a talimatlarda bulunmuş ve bunun üzerine Kurum kazı çalışmalarına başlamıştır (Şekil 7.89).

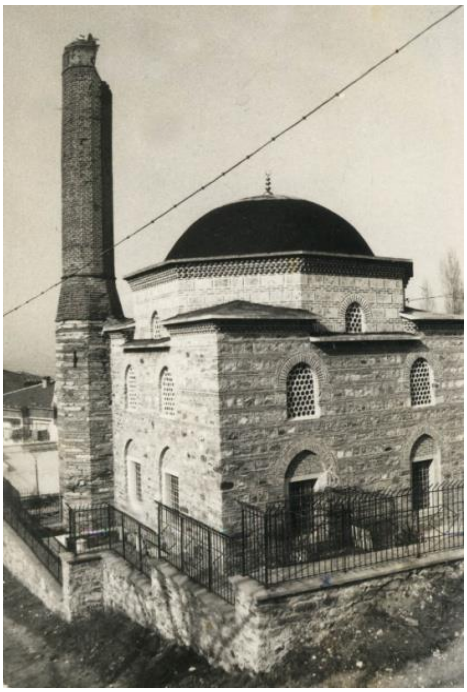

Şekil 7.89: Soldaki görselde Musa Baba Camii onarım öncesi yıkık minaresi, sağdaki görselde ise onarım için yapılan kazı çalışması görülmektedir. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.24.2 Caminin onarımı

Kurum'un yaptığı kazının sonucunda duvarların ve mihrabın bir kısmı ve minareye bağlı kemer uçları çıkmıştır. Bu buluntulara ve minarenin verdiği ipuçlarına dayanarak onarıma başlanmış (Baykal, 1983, s.11), GEEAYK'ın verdiği yetki ve üyelerinden Hüsrev Tayla'nın yönlendirmelerine göre yapılan araştırmalar sonucu

ortaya yeni bir bina çıkmıştır. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985, s.106) Kazım Baykal ve Kurum üyeleri minare gövdesinin dilimi, biçimi, şerefe altındaki istalaktidleri ile Bursa'da eşi bulunmayan bir eser olduğuna hükmetmiş ve Kanuni devrinin (saltanat dönemi: 1520-1566) Bursa'daki tek minare modeli olmasından dolayı daha kapsamlı bir inceleme gerektirdiğini düşünerek, minareyi 1983 sonrası detaylı bir inceleme ve projelendirme ile onarmak üzere el sürmeden bırakmıştır. Minarenin batı dibindeki, yarı duvarlara kadar toprakta gömülü yerler camiyi yaptıran Şeyhulislam Abdülkadir Efendi'nin mezarını bulmak üzere kazdırılmış ve sonuç olarak Kanuni devri biçimi yuvarlak, silindir mezar taşlarından iki şahideye rastlanmıştır. Mezarları çevreleyen temel duvar kalıntıları cami bünyesine girmekte olduğundan bu alanın Abdülkadir Efendi'nin mezarları olduğu yönünde hükme varılmıştır. Kazım Baykal okuduğu kaynaklara ve geleneklere göre camilerde yapı kimin ile ilgili ise o kişinin mezarının cami kıblesinde bulunduğunu düşünerek cami kıblesinin dışını da kazdırmış (Baykal, 1983, s.11) ve kazı sonucunda Orhan Bey devrine ait mezar taşı ile onun etrafında da tekke ve türbe kalıntılarına rastlanmıştır. Bu kalıntılar düzenlenmiş, ancak kubbe izi bulunamadığından kubbe yapılmamıştır. Caminin onarımı buluntular ve Hüsrev Tayla'nın talimatları eşliğinde tamamlanmış ve açılış töreni 13 Nisan 1979'da yapılmıştır. (Baykal, 1983, s.12)

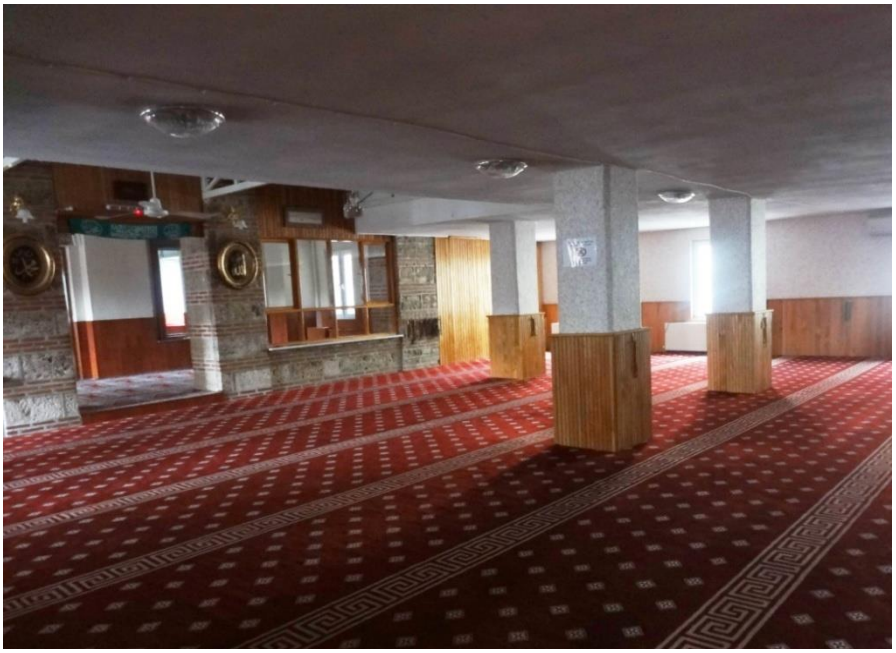
Şekil 7.90: Musa Baba Camii onarım sırasındaki durumu. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985)

7.7.24.3 Caminin günümüzdeki durumu

Caminin bilinen son onarımı 1979 yılında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun yaptığı onarımdır. Yapınn günümüzde yapılan gözleminde 1979 yılı onarımında yarım bırakılan minaresinin tamamlandığı ve caminin giriş bölümüne de vasıfsız bir ek yapılarak ibadet alanının genişletildiği görülmüştür (Şekil 7.92) Günümüzdeki sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. (Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası)

Şekil 7.91: Musa Baba Camii günümüzdeki durumu. (Keskin, 2014)

Şekil 7.92: Musa Baba Camii girişine sonradan eklenmiş bölüm. (Keskin,2014)

7.8 Kurum'un 90' Sonrası Bursa'daki Rolü

"Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun aktif olarak görev yaptığı dönem 1993 yılında Kazım Baykal'ın ölümüyle birlikte son bulmuştur. Kazım Baykal'ın vefatının ardından günümüze kadar Kurum'un başkanlığını yapan Mimar Zafer Ünver bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

- Kurum'un kuruluşundaki heyecan ve özveriye dayalı çalışma arzusu zamanla azalmıştır.

- Kurum'un aktif olarak çalıştığı yıllarda görev yapan Haşim İşcan, Hilmi İncesulu, Cahit Ortaç, İhsan Sabri Çağlayangil gibi dönemin valileri Kurum'un çalışmalarına açık destek verirken, kısa dönem için atanan valiler günümüzde bu ilişkiyi sürdürmekte isteksiz olmuş veya öncelik vermemişlerdir.

- Şehirdeki nüfus artışı sebebiyle dayanışma ve hemşehrilik duygularını yaşatacak olan kesim azınlıkta kalmıştır. Kurum'un kurulduğu yıllarda yüzbinlerde olan Bursa nüfusu günümüzde başka illerden gelerek Bursalı olanlarla birlikte en az on katına ulaşmıştır.

- Hızlı kentleşmenin yol açtığı olumsuzluklarla kontrol dışı yapılaşma öncelikle tarihsel dokuya zarar vermiş, rant beklentileri tercih belirlemede öne çıkmıştır.

- Yerel yönetimlerin "Tarihi ve Doğal Çevre" konusunda birlik düzeyinde örgütlenmeleri de Kurum'un çalışmalarının zayıflamasındaki bir diğer nedendir. 22 Temmuz 2000'de Bursa'da, 54 tarihi kent belediyesi tarafından kabul edilen bir tüzük ve "Kuruluş Bildirgesi" ile kurulan "Tarihi Kentler Birliği" ve 1989 yılında kaleli şehirlerin sürdürülebilir kalkınması için proje üretmesi hedefiyle kurulan, Türkiye'den yalnızca Bursa Osmangazi Belediyesi'nin üye olduğu "Dünya Kaleli Kentler Birliği" bu örgütlenmelere örnek olarak gösterilebilir.

- 21.07.1983 tarihli ve 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"nun 12'nci maddesinin beşinci fıkrasına dayanılarak oluşturulan "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik" gereği belediyelerin görev alanlarında kalan taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla emlak vergisinin %10'unun taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik katkı payı olarak fona aktarılması da "Bursa Eski Eserleri

Sevenler Kurumu"nun çalışmalarının zayıflamasındaki bir diğer etken olarak gösterilmektedir. (Ünver, kişisel görüşme, 2014)

2005 yılında Kazım Baykal'ın doğumunun 100. yılı onuruna bir sempozyum düzenlenmiş ve sonrasında, kendisiyle çalışanların anılarından oluşan ve Kurum'un günümüze kadar yapmış olduğu hizmetleri içeren bir sempozyum kitabı yayımlanmıştır. Bu kitapta "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" üyesi Yüksek Mimar Hüsrev Tayla, Kazım Baykal anısına kaleme aldığı yazıda günümüzde yapılan restorasyonlardaki yanlışları vurgulayarak Kurum adına yeni hedefler belirlemiştir. Bu yanlışlar ve hedefler Hüsrev Tayla'nın kendi ağzından şu cümlelerle anlatılmıştır: *"...Kurumumuzun bu anı toplantısını düzenlemekle, yeni bir hamle ile Hoca'nın izinden devam edeceğine inanarak yeni bir konuyu dile getirmek istiyorum. Yılbaşından sonra derneğin bu anma toplantısının görüşmelerine katılmak için Belediye Başkanlık Binası'nın zemin katındaki toplantı salonuna geldiğim zaman, Orhan Camii'nin görüntüsü beni çok rahatsız etti. Belediye büyük bir miktarda para harcayarak ve iyi niyetle duvarların derzlerini yenilemiş. Ama ne yazık ki bu derzleme kalitesiz ve yanlıştır. XIV. yüzyıl eserine XVII.yüzyıl cetvelli derzi, kötü bir ustalıkla ve kalitesiz bir düzenle uygulanmış. Son zamanlarda nedenini bilmediğim bir sebeple her dönem eserinde bu cetvelli derz kullanıldığını görüyoruz....Ustalar da artık yapının devrine göre derz şekillerini bilmiyor, bildikleri tek şekildeki derzi uyguluyorlar sanırım. Bu yanlış uygulamalar eserlerimize çok zarar vermektedir.Bu yanlış uygulamalar selatin camileri ve anıtsal eserlerde olduğu gibi Kazım Bey ve arkadaşlarının onarıp ihya ettikleri eserlerde de oluyordur. Bu sebeple yeni bir ivme ile çalışmalarına devam edeceğine inandığım aşağıda belirttiğim hususları hedef alarak çalışmaların sürdürülmesinin yararlı olacağını düşünüyorum.*

1. Kazım Baykal Hocamızın bıraktığı yerden, yeni hedefler belirleyerek, onun işaret ve vasiyet ettiği yeni ve yarım kalmış hizmetlere devam etmek

2. Gerek Kurumumuzun restore ettiği, gerekse diğer eserlerde gördüğümüz veya göreceğimiz yanlış ve kötü onarımları ıslah ve tashis etmek. (Tayla, 2005, s.15) Bunun için de Bursa'daki eserleri tek tek gözden geçirmek gerekecektir.

3. Önce küçük ve kolay hedef: Hoca'mızın yaptığı gibi Bursa'lı dost ve hemşerilerimizle teması çoğaltmalıyız..." (Tayla, 2005, s.16)

Ne yazık ki günümüzde yukarıda belirtilen hedeflerin ışığında "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun çalışmalarının devam ettiğini söylemek mümkün değildir. Kurum üyeleri haftanın belirli bir günü Kurum'un merkezi olan Darülkurra'da toplanmakta, hayır sahiplerinin desteğiyle günümüze ulaşan Kurum'un ruhunu yaşatmaya çalışmaktadır (Şekil 7.93, 94). Bu tez kapsamında Kurum'la yapılan son görüşmede (18.12.2014) Kurum'un merkezi Darülkurra'nın 20.02.2008 tarihinde kabul edilen Vakıflar Yasası'nın "Hayrat Taşınmazların Tahsisi" maddesi[33] uyarınca Kur'an okuma yeri olarak kullanılacak olması sebebiyle Kurum'un taşınması Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından talep edilmiş, dolayısıyla Kurum, yeni yer arayışına geçmiştir. Kurum'un günümüzdeki başkanı Mimar Zafer Ünver, Kurum için yer arayışlarını sürdürdüklerini ve düşünülen yerlerden birinin Kazım Baykal'ın restorasyonunu çok arzu ettiği halde tamamlayamadığı Irgandı Köprüsü dükkanlarından biri olduğunu belirtmiştir. (Ünver, kişisel görüşme, 2014)

Şekil 7.93: Kurum'un günümüzdeki merkezi Darülkurra. (Keskin, 2014)

[33] Hayrat ve Taşınmazların Tahsisi - Madde 16: Mazbut vakıflara ait hayrat taşınmazlara, Genel Müdürlük tarafından öncelikle vakfiyeleri doğrultusunda işlev verilir. Genel Müdürlükçe değerlendirilemeyen veya işlev verilemeyen hayrat taşınmazlar; fiilen asli niteliğine uygun olarak kullanılıncaya kadar kiraya verilebilir. Bu hayrat taşınmazlar; Genel Müdürlükçe işlev verilmek amacıyla, vakfiyesinde yazılı hizmetlerde kullanılmak üzere Genel Müdürlüğün denetiminde onarım ve restorasyon karşılığı kamu kurum ve kuruluşlarına, benzer amaçlı vakıflara veya kamu yararına çalışan derneklere tahsis edilebilir. Mülhak vakfa ait hayrat taşınmazın tahsisinde Genel Müdürlük görüşü alınır. Tahsis edilen taşınmaz; ticari bir faaliyette kullanılamaz, tahsise aykırı kullanımın tespiti halinde Genel Müdürlüğün talebi üzerine taşınmaz, bulunduğu yerin mülki amirliğince tahliye edilir. Cemaat vakıflarına ait, kısmen veya hayrat olarak kullanılmayan taşınmazlar, vakıf yönetiminin talebi halinde meclis kararıyla; aynı cemaate ait başka bir vakfa tahsis edilebilir veya vakfın akarına dönüştürülebilir.

Şekil 7.94: Kurum'un günümüzdeki merkezi Darülkurra'nın iç mekanı.(Keskin, 2014)

7.9 Kurum'un Restorasyon Yaklaşımı

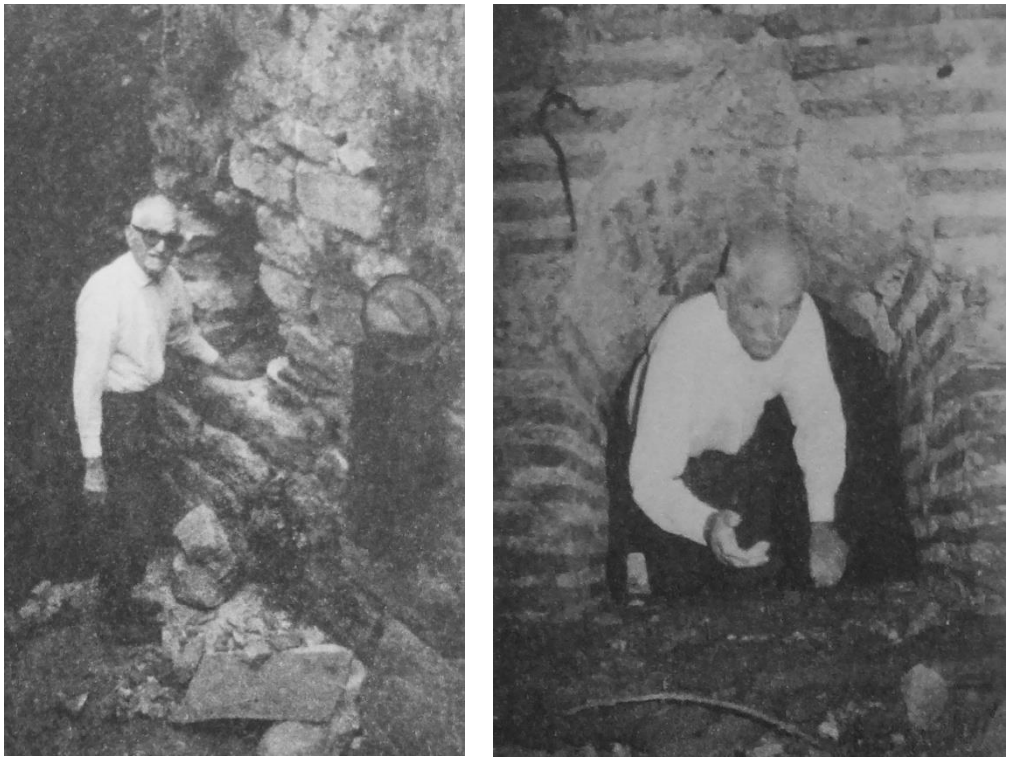
Kurum'un üyesi olan Yüksek Mimar Hüsrev Tayla yapılan onarımlarla ilgili olarak mutlaka ufak tefek hataların olmuş olabileceğini, ancak, günümüzde yapılan restorasyonlarla kıyaslandığında bunların ihmal edilebilek ölçüde olduğunu dile getirmiştir. Bunun en önemli sebebi olarak yapılan onarımların bir müteahhit aracılığıyla değil, Kazım Baykal ve Kurum üyeleri tarafından işin başında durarak kendileri tarafından yapılmasını göstermektedir. (Tayla, 2005, s.13) Kazım Baykal, bir onarıma başlarken yapının tarihçesine dair araştırmalarında asla tek bir kaynakla yetinmemiş, incelemelerini Şer-i Mahkeme Sicilleri'ne kadar derinleştirerek yeri geldiğinde bulduğu kaynaklardaki bilgilerle de karşılaştırmıştır. Böylelikle, detaylı analizlerle başlanan restorasyonlarda süreç de aynı hassasiyetle ilerlemiş ve onarım sürecinde Kazım Baykal yeri geldiğinde bir usta gibi çalışmıştır. Kurum, yaptığı onarımlarda her zaman Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ile işbirliği içinde olmuş yetkili mimarların direktifleri ışığında onarımları gerçekleştirmiştir. Bu yetkili kişiler ile zaman zaman problemler yaşandığı gözlense de bunun en önemli sebebi Kazım Baykal'ın da bir ilim adamı yaklaşımıyla yapıyı detaylıca araştırması, doğruluğuna inandığı fikirleri yetkililere karşı ısrarla savunmasıdır. Mecnun Dede Camii'nin onarımında yetkili mimarlar kirpi saçakların tek sıra olması gerektiğini savunmuş,

ancak, Kazım Baykal Hacılar Camii onarımında, damlalık görevi gören bu kirpi saçakların tek sıra yapılmasından ötürü yapının yağmur suyundan zarar görmesini örnek göstererek Mecnun Dede Camii'nde bu kirpi saçakları yetkili mimarlara rağmen iki sıra halinde yaptırmıştır. Yapılan onarımlarda günümüzde eleştirilebilecek bir yaklaşım olarak kubbelerin, tonozların kurşun taklidi beton şap şeklinde yapılması gösterilebilir. Ancak bu onarımların Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda büyük savaşlardan çıkmış bir ülkede maddi yokluklar içinde yapıldığı düşünülecek olursa, o günün koşulları için bunun çok da yanlış bir yaklaşım olmadığı sonucuna varılabilir. Bu durumu meşru kılan en önemli neden de 21 Mayıs 1936 tarihinde Evkaf ve Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan camilere ve camilerin kapsama alanında olan binaların tamir ve inşaatlarına ait Fenni Şartname'de "*Tavan, döşeme,saçak, vb. elemanlar, özgün görünümleri değişmemek koşuluyla ve daha dayanıklı olmaları için betonarme olarak yenilenebilir."* maddesinin bulunmasıdır. Vakıflar Bursa Bölge Müdürlüğü'nün günümüzde yaptığı onarımlarda bu çimentolu ekler kaldırılarak, yapıldığı dönemin koşulları için hoşgörülebilecek, ancak, günümüz koşulları için yanlış görülen bu uygulama düzeltilmektedir. (Bknz: Hacılar Camii, Bedrettin Camii, Hatice Sultan Türbesi) 1936 Fenni Şartnamesi'nin diğer bir maddesi olan "*Onarılacak herhangi bir elemanın yapıda eşi varsa, bu kısmın rölöve projesine ve fotoğrafına gerek yoktur."* ifadesi dikkate alındığında, Kurum'un yaptığı onarımlarda yapıdaki istalaktid, nakış vb. gibi orijinal detayları referans alarak tamamlama yoluna gitmesi, projesiz yapıldığı gerekçesiyle dönemin koşulları içinde eleştirilecek bir durum olmaktan çıkmaktadır. Bunun haricinde yapılan onarımlarda işin ağır ve büyük bölümünün Kurum'un sürekli irtibat halinde olduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun yetkili mimarlarının projelerinin ışığında olduğu Kazım Baykal tarafından kaleme alınan yıllık faaliyet raporlarında da görülmektedir. Bu faaliyet raporlarından anlaşılan Kurum'un bir diğer restorasyon yaklaşımı da onarımlarda mimar haricinde gerekli diğer konularda uzman kişilere danışma bilincinin de olmasıdır. Günümüzdeki restorasyonlarda bile onarım konularında uzmanlaşmış ressam, heykeltraş vb. meslek gruplarının zaman zaman gözardı edildiği bir yaklaşım görülürken, o günün koşullarında bu bilinç düzeyiyle hareket edilebilmesi azımsanacak bir tutum değildir. 1959 yılında Alaüddin Camii'nin restorasyonu sırasında mihrabın onarımında sıvanın altından çıkan Ampir nakış ve yazı sisteminin iyi bir eski eser ressamı bulunması gerekliliğiyle biraz raspa edilerek bırakılması

Kurum'un onarımlarda uzmanlarla çalışmaya gösterdiği hassasiyete örnek teşkil etmekle birlikte 1936 yılına ait Fenni Şartname'nin şu maddesine de uymaktadır: "*Bazı imalat türlerinin, özgün nitelikleriyle yeniden yapılması olanaklıdır. Ancak, çini süsleme, kalem işleri, çok ince işlenmiş alçı çerçeveler gibi imalatın yeniden yapılmasında yeterli malzeme ve uzman bulunmadığı için, yapıların bu tür elemanları aynen korunmalıdır."* 1958 yılında Nalbantoğlu Cami'ndeki vasıfsız apartmana benzetilmiş ekin kaldırılması 1936 yılı Fenni Şartname'nin *"Muhdes", tarihi kıymeti olmayan, binaya ağırlık veren kısımlar kaldırılacaktır."* maddesine örnek olarak gösterebilir. Kurum'un yaptığı onarımlarda günümüzde eleştirilebilecek bir diğer restorasyon yaklaşımı da sadece sütunları ya da duvar kalıntıları kalmış tarihi anıtların yeniden ayağa kaldırılmasıdır. Fidan Hanı Mescidi gibi sadece sütunlardan ibaret bir tarihi anıtın tamamlanması ya da Musa Baba Camii'nde olduğu gibi sadece yıkık duvarları kalmış bir yapının yeniden yapılması gibi mimari eserlerde bütünlemeye gidilmesi günümüzde doğruluğu tartışılan bir restorasyon yaklaşımıdır. Ancak, bu durum, yeni bir rejime geçmiş, bir taraftan geçmişine sahip çıkmak, diğer taraftan da modernleşmek arasında ikilem yaşayan bir toplumda kültürel değerlerin korunması adına o dönem için kabul edilebilecek bir çaba olarak görülebilir. Kurum, yaptığı onarımları mümkün olduğu ölçüde belgelemiş ve bu onarımlar Kazım Baykal tarafından yıllık faaliyet raporlarında kaleme alınmıştır. Korumaya yönelik yasaların tam netleşmediği bir dönemde, üstelik 1964 yılında yayımlanan "Venedik Tüzüğü" ve ilgili maddesinde tanımlanan ilkelerin[34] ortada olmadığı bir dönemde böyle bir koruma anlayışının Kurum tarafından uygulanıyor olması Türkiye'deki koruma yaklaşımının gelişiminde önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Kurum, onarım faaliyetleri kapsamında sadece mimari eserleri restore etmekle kalmamış aynı zamanda tarihi çınar ağaçları, mezarlıklar gibi kentin tarihinin bir parçası olan alanları da koruma altına almıştır. 1946 yılında kuruluşundan çok kısa bir süre sonra Bursa'daki tarihi değerlerin korunması amacıyla Demirtaş ve Hocaalizade Mezarlıkları'nı koruma altına alırken "Venedik

[34]Venedik Tüzüğü - Madde 16: Bütün koruma, onarım ve kazı işlerinde her zaman çizim ve fotoğraflarla açıklık kazanmış çözüm getirici ve eleştirici raporlar halinde kesin belgeler hazırlanmalıdır.Temizlemenin, sağlamlaştırmanın, yeniden düzenlemenin ve birleştirmenin her safhası çalışma sırasında ortaya çıkan, tanımlanmış biçimsel ve teknik özellikler göz önünde tutularak raporda gösterilmelidir. Bu belgeler bir resmi kurumun arşivine konmalı ve araştırıcılar bundan yararlanabilmelidir.Bu raporların yayınlanması tavsiye edilir.

Tüzüğü"nün 1. maddesindeki[35] bilinç düzeyinin daha o yıllarda Kurum üyelerinde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Kurum'un kurulduğu yıllar ve eski eserlerin onarılmasında Kurum'un aktif olduğu 40 yıllık dönemin sosyal ve ekonomik koşulları, ülkedeki tarihi değerlerin korunması yönündeki bilinç düzeyi gözönünde bulundurulduğunda, yapılan onarımların ve Kurum'un koruma yaklaşımının dönemi içinde başarılı olduğundan söz edilebilir.

Şekil 7.95: Irgandı Köprüsü araştırma hafriyatında Kazım Baykal çalışırken. (Kara, İntepe, 2005)

[35]Venedik Tüzüğü - Madde 1: Tarihi kültür varlığı kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar.

8. SONUÇ

1946-1993 yılları arasında Bursa'da 150'ye yakın anıt eserin restorasyonunu gerçekleştiren "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" ne yazık ki günümüzde koruma çalışmalarına ara vermiş, 40 yılı aşkın faaliyetlerinin ardından durağan bir döneme girmiştir. 1946 yılının zor koşullarında hayat bulan, zorlu siyasi dönemlerde bile kapısı kapanmamış ve siyasetin dışında kalmayı başarmış bu kurum ve Türkiye'deki benzer örneklerine bakıldığında, bu derneklerin günümüze kadar ulaşmalarının mümkün olmadığı ya da faaliyet alanlarının daraldığı görülmektedir. Türkiye'de koruma çalışmalarının ilerlemesinde ve toplumsal bilincin oluşturulmasında yadsınamaz bir öneme sahip bu sivil toplum örgütlerinin Avrupa örneklerinde olduğu gibi kuruluşlarından günümüze ivme kazanan bir grafik gösteremiyor olması ülkemiz adına üzücü bir durumdur. İngiltere ve Fransa gibi Avrupa örneklerine bakıldığında gönüllü gruplar tarafından küçük birer oluşum olarak başlayan kurtarma hareketlerinin zaman içinde çığ gibi büyüyen geniş kapsamlı organizasyonlara dönüştüğü ve varlığını günümüzde de sürdürdüğü gözlemlenmektedir. İngiliz sivil toplum kuruluşu SPAB ve Fransız sivil toplum kuruluşu Rempart hareketleri günümüzde ülke genelinde çalışmalara imza atan ve eğitimler veren büyük kuruluşlara dönüşmüşlerdir. Türkiye'deki yerel ölçekli sivil toplum kuruluşlarına bakıldığında büyük bir hevesle ata yadigarı eserlere sahip çıkmak isteyen gönüllülerin başlattığı bu hareketler belli bir dönem içinde önemli çalışmalara imza atsalar da varlıklarını uzun soluklu kılmaları mümkün olmamıştır. Elbetteki bu durumun önemli sebeplerinden biri yasaların zaman içinde değişmesi, kimi zaman da kurumlar arasında imzalanan protokollerin geçerliliğini yitirmesidir. Türkiye'deki onarım ve koruma çalışmalarına katkıda bulunan ilk derneklerden biri olan "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu"nun onarım çalışmalarına gelir kaynağı yaratan Gümrük ve Maliye Bakanlığı ile 1971 yılında imzaladığı antlaşmanın 1990 yılında kaldırılması bu duruma örnek olarak gösterebilir. Aynı şekilde "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" örneğinde görüldüğü üzere emlak vergilerinin %10'luk bölümünün tarihi eserlerin korunması için fona aktarılıyor olması koruma alanında

çalışan devlet teşkilatlarını güçlendirirken, yerel ölçekli derneklerin faaliyetlerini zayıflatmıştır. Şüphesiz ki devletin bu sivil toplum kuruluşlarına, faaliyete girdikleri dönemdeki yardımları yadsınamamaktadır. Tez kapsamında incelenen "Türkiye Anıtlar Derneği" "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" ve "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu" örneklerinden anlaşılacağı üzere bu dernekler kuruluşlarından çok kısa bir süre sonra "kamu yararına çalışan dernek" statüsü kazanarak faaliyetleri devlet tarafından desteklenmiştir. "Türkiye Anıtlar Derneği" ve "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu"nun çalışmaları incelendiğinde birbirine çok benzeyen koruma modellerinin geliştirildiği görülmektedir. Kuruluş yılları bile aynı olan (1946) bu iki kurumun çalışma modeli içinde; yapılan onarımlara dair halkı bilgilendirici broşürler hazırlama, hayır sahibi kişilerin olanakları ile yaratılan kaynaklar, yıllık olağan kongreler ve Şer-i Mahkeme Sicilleri'ne kadar inen detaylı araştırmalar gibi büyük benzerlikler bulunmaktadır. İki derneğin de yetkili kişilerinin altını çizerek belirttiği üzere iki dernek de hiçbir siyasi dönemde kapanmamıştır. Ancak, değişen ve gelişen ülke koşulları, siyasi faaliyetler bu derneklerin yerini daha büyük ölçekli başka derneklere ya da devlet teşkilatlarına bırakmasına sebep olmuştur. "Tarihi Kentler Birliği" gibi üye belediyeler arasında işbirliği ve deneyim sağlayan; belediyecilik, koruma, kültür, çevre, imar ve tarihi kent konularıyla ilgili çalışmalar yapan büyük organizasyonlarla yerel yönetimler koruma alanında güçlenirken sivil toplum kuruluşları da faaliyet alanlarını yitirmiştir "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu", "Türkiye Anıtlar Derneği" kadar koruma çalışmalarına aktif olarak devam edemese de bu iki kurumun benzer koruma modelinin ve kendi kaynağını yaratma çabasının ülkemiz için örnek oluşturduğu ortadadır.

KAYNAKLAR

Abacı, N. (2001). *Bursa Yöresi'nin Depremselliği ve Deprem tarihi.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Akkılıç, Y. (2002). Bursa Türk Musikisi Cemiyeti. *Bursa Ansiklopedisi*. (Cilt 1, sf. 412-413) İstanbul: Burdef Yayınları.

Akkılıç, Y. (2002). Depremler. *Bursa Ansiklopedisi.* (Cilt 2, s. 529-531) İstanbul: Burdef Yayınları.

Akkılıç, Y. (2002). Gazeteciler Cemiyeti. *Bursa Ansiklopedisi.* (Cilt 2, s. 738-7) İstanbul: Burdef Yayınları.

Alsaç, Ü. (1992). *Türkiye'de restorasyon* (1. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.

Baykal, K. (1946). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 1: Bursa Kozahanı ve Mescidi*. Ant Basımevi.

Baykal, K. (1948). Tarihte Bursa Yangınları.

Baykal, K. (1950). *Bursa ve Anıtları.* Bursa: Aysan Matbaası.

Baykal, K. (1953). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 3: Bursa'da Hacılar Camii Tamiri Münasebetiyle*. Bursa: Aysan Matbaası.

Baykal, K. (1959). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 9: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1958 senesi çalışmaları*. Bursa: Vilayet Matbaası.

Baykal, K. (1960). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 10: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1959 Senesi Çalışmaları*. İstanbul: Ernur Matbaası.

Baykal, K. (1961). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 11: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1960 yılı çalışmaları ve Kurum'un Tarihçesi*. Bursa: Millet Matbaası.

Baykal, K. (1964). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 12: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1961, 1962, 1963, 1964 Yılları Çalışmaları*. Bursa: Hakimiyet Matbaası.

Baykal, K. (1971). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 14: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1967, 1968, 1969, 1970 Yılları Çalışmaları*. Bursa: Yılmaz Basımevi.

Baykal, K. (1977). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 15: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1971-1977 Yılları Çalışmaları*. Bursa: Doğru Hakimiyet Matbaası.

Baykal, K. (1983). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 16: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1977-1982 Yılları Çalışmaları*. Bursa: Doğru Hakimiyet Matbaası.

Baykal, K. ve Çakarcan, C. (t.y). *Bursa.* Doğan Kardeş Yayınları A.Ş Basımevi .

Baykal, K. ve Ölçer, C. (1967). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 13*: *Bursa'da Tarihi Köprüler ve Kurum'un 1966 Yılı Çalışma Raporu ile Bilançosu*. Bursa: Hakimiyet Matbaası.

Bilenser, E. (2014). *Prusia'dan Bursa'ya: 8500 yıldır üreten kent*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Birgül, M. F. ve Çanaklı L. A. (2009). *Bursa Coğrafyası.* Ankara: Sistem Ofset.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu. (1955). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 6: Son Tamirleri Yapılan Camiler*. Bursa: Yıldız Matbaası.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu. (1956). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 7: 1956 Senesinde Tamirlerini Yaptığımız Camiler*. Bursa: Tasman Matbaası.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu. (1958). *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 8: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları*. Bursa: Yılmaz Basımevi.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu. (1985) *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları Sayı 17: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü 1946-1985*. Bursa: Hakimiyet Ofset Tesisleri.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu İdare Heyeti. (1947) *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Beyannamesi.*

Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yatırım Programı Dosyası. Alındığı Tarih: 05.12.2014

Bursa Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi. Alındığı tarih: 5.12.2014

Erder, C. (2007). *Tarihi Çevre Bilinci*. Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Ergenç, Ö. (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa: Yerleşimi, yönetimi, ekonomik ve sosyal durumu üzerine bir araştırma.* (XXVII. Dizi, Sayı 8). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gabriel, A. (1958). *Bir Türk başkenti Bursa*. Paris: E. de Boccard.

Gülersoy, Z. (1981). *Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği.* İstanbul: Doktora Tezi.

Kaplanoğlu, R. (1994). *Bursa Anıtları Ansiklopedisi* (1. Basım). İstanbul: Yenigün Yayınları.

Kara, M. (2005). Kazım Baykal'ın Hayatı, Tahsili, Hocaları ve Eserleri. *Kazım Baykal Sempozyumu.* s. 4-12. Bursa: İrfan Form ve Matbaacılık.

Kara, M. ve İntepe, N. (2005). *Kazım Baykal Sempozyumu*. Bursa: İrfan Form ve Matbaacılık.

Kırayoğlu, M. (2005). Kazım Baykal ve Anıtları. *Kazım Baykal Sempozyumu.* s. 42-43. Bursa: İrfan Form ve Matbaacılık.

Korkmaz, E. (2005) Yaşarken Heykeli Dikilen Bir Bursa Dostu, Kazım Baykal. *Kazım Baykal Sempozyumu.* s. 69-71. Bursa: İrfan Form ve Matbaacılık.

Madran, E. (1996). Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* (Cilt 1-2, s. 59-97). Ankara: ODTÜ.

Madran, E. ve Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması.* Ankara: Yalçın Matbaacılık.

Pagel-Brousse, M. (2011). Gönüllü Şantiyeleri. *Onlar Nasıl Başarıyor? Avrupa'daki Kültürel Miras ve STK'lar*. s. 157-164. İstanbul: Punto Baskı Çözümleri.

Pugh, K. (2011). İngiltere'de Gönüllü Kültürel Miras Sektörünün Önderliğini Yapmak Onlar Nasıl Başarıyor? *Avrupa'daki Kültürel Miras ve STK'lar*. s. 134-145. İstanbul: Punto Baskı Çözümleri.

Serçe, E. (2002). İzmir ve Havalisi Asar-ı Atika Muhibleri Cemiyeti ve İzmir Arkeoloji Müzesi'nin Kuruluşu. *İzmir Kent Kültürü Dergisi* (Şubat, s.318-328). İzmir: Doğan Ofset.

Saruhan, R. (1954). *Abidelerimiz.* İstanbul: Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayını.

Silier, O. (2011). Avrupa ve Türkiye. *Onlar Nasıl Başarıyor? Avrupa'daki Kültürel Miras ve STK'lar.* s. 1-29. İstanbul: Punto Baskı Çözümleri.

Tapan, M. (1995). *Koruma bilinci*. Bileşim Matbaacılık.

Tayla, H. (1996). Bursa Anıtlarını Korumada Katılım ve Bilim. *Bir Masaldı Bursa.* s. 275-284. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tayla, H. (2005). Kazım Baykal Anısına. *Kazım Baykal Sempozyumu.* s. 13-19. Bursa: İrfan Form ve Matbaacılık.

Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Arşivi. Alındığı Tarih: 15.12.2014

Türkün Dostoğlu, N ve Dostoğlu, H (2011). *Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler.* Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Üstüner, E. (2014). Kişisel görüşme.

Ünver, Z. (2014). Kişisel görüşme.

Venning, P. (2011). Birleşik Krallıkta Tarihi Binaları Koruma Hareketi. *Onlar Nasıl Başarıyor? Avrupa'daki Kültürel Miras ve STK'lar*. s. 126-133. İstanbul: Punto Baskı Çözümleri

Yalman, B. (1984). *Bursa.* İstanbul: Yenilik Basımevi

Yavaş, D. (2009). Kazım Baykal Bir Hizmet ve Gönül Adamı. *Bursa'da Yaşam.* (Aralık, s. 42-47) Bursa: Olay Gazetesi

Yıldızalp, E (2005). Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nda Yapılan Çalışmalar. *Kazım Baykal Sempozyumu.* s. 20-23. Bursa: İrfan Form ve Matbaacılık

Url-1 <*http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/BURSA.pdf*>, alındığı tarih: 03.12.2014.

Url-2 <*http://www.bursadakultur.org/musiki.htm*>, alındığı tarih: 03.12.2014.

Url-3 <*http://bgc.org.tr/bgc/baskanlar.html*>, alındığı tarih: 12.11.2014.

Url-4 <*http://www.anitlar.org.tr/yeni/en-makbul-davetiye-turisttir.html*>, alındığı tarih: 17.12.2014.

Url-5 <*http://www.anitlar.org.tr/yeni/yayinlarimiz.html*>, alındığı tarih: 17.12.2014

Url-6 <*http://bursadazamandergisi.com/yazarlar/kazim-baykal-insallah-bir-gun-birileri-cikar-da-bu-isleri-yapar-1889.html*>, alındığı tarih: 02.09.2014.

EKLER

EK A: Çizelgeler

EK B: Beyanname

EK C: Kazım Baykal'ın mezun olduğu okulların diplomaları

EK A

Çizelge A.1: 1946-1992 yılları arasında sayılara göre yapılan işler

Yeni Yapılan Camiler	3 Adet
Altı Havuz Üstü Cami	2 Adet
Cami Kapısı Yaptırılması	2 Adet
Restorasyonu Yapılan Camiler	32 Adet
Tamiratı Yapılan Camiler	38 Adet
Restorasyonu Yapılan Minareler	4 Adet
Tamir Edilen Minareler	2 Adet
Yeni Yapılan Türbeler	3 Adet
Restorasyonu Yapılan Türbeler	3 Adet
Tamir Edilen Türbeler	10 Adet
Restorasyonu Yapılan Medreseler	5 Adet
Restorasyonu Yapılan Tekke	1 Adet
Tamir Edilen Tekke	2 Adet
Tamir Edilen Yurt	1 Adet
Restorasyonu Yapılan Hanlar	2 Adet
Restorasyonu Yapılan Hamamlar	3 Adet
Restorasyonu Yapılan Çeşmeler	4 Adet
Tamir Edilen Bahçe Duvarları	5 Adet
Tamir Edilen Mezarlar	3 Adet
Satın Alınan Yapılar	4 Adet
Proje Yapımı	3 Adet
Muhtelif İşler	6 Adet
Yarım Kalan İşler	6 Adet

Çizelge A.2: 1946-1992 yılları arasında yapılan işler

Restorasyonu Yapılan Camiler	
Abdal Camii Acem Reis Camii Ahmed Dai Camii Akbıyık Camii Alaaddin Camii Altıparmak Camii Başçı İbrahim Camii Bedreddin Camii Beşikçiler Camii Demirtaşpaşa Camii Ebu İshak Camii Hacılar Camii Selçuk Hatun Camii Simkeş Camii Sinandede Camii Sitti Hatun Camii	Şeker Hoca Camii Hamzabey Camii Hoca Ali Zade Camii Karaali (Yenikapı) Camii Somuncubaba Camii Mecnundede Camii Mollaarap Camii Molla Fenari Camii Musababa Camii Nalbantoğlu Camii Namazgah Camii Piremir Camii Hacı Seyfettin Camii Hıdırlık Camii Ulucami Zeyniler Camii
Tamiratı Yapılan Camiler	
Acemler (Reyhan) Camii Ali Paşa Camii Arap Mehmed Camii Baba Sultan Köyü Camii Dayı Karacabey Camii Duhter-i Şeref Camii Düsdurhan Camii Ertuğrul Camii Hoca Tayyip Camii Hoca Menteş Camii İbrahim Paşa Camii İhsaniye Köyü Camii İmaret-i İsabey Camii İzzettin (Pınarbaşı) Camii İznik Yeşil Camii Kayan Camii Karaali (Tuzpazarı) Camii Koyun Hisar Köyü Camii Mantıcı Camii	Orhan Camii Sivasiler Camii Sulüki Camii Şehabeddin Paşa Cami Şehadet Camii Şerafeddin Paşa Camii Tayakadın Camii Uluabad Camii Umurbey Camii Üftade Camii Üsküp Camii Veled-i Habib Camii Veled-i Enbiya Camii Vefikiye Camii Veli Şemseddin Camii Veled-i Saray Camii Yiğid Cedid Camii Yiğid Köhne Camii Yeni Bezzaz Camii

Restorasyonu Yapılan Minareler	
Hayreddin Paşa (Çancılar) Camii İzeddin (Pınarbaşı) Camii Karacabey Hüdavendigar Camii Veled-i Saray Camii Hüdavendigar Camii İsabey Fenari Camii	
Restorasyonu Yapılan Türbeler	
Hamza Bey Türbesi Hatice Sultan Türbesi Kara Mustafa Paşa Türbesi	
Tamir Edilen Türbeler	
Abdal Türbesi Abdüllatif Kudsi Türbesi Abdürrezak Türbesi Bekirdede Türbesi Babasultan Türbesi	Çobanbey Türbesi Dayı Karacabey Türbesi Piremir Türbesi Üftade Türbesi Yeşil Türbe
Yeni Yapılan Türbeler	
Gazi Timurtaş Paşa Türbesi İvaz Paşa Türbesi Süleyman Çelebi Türbesi	
Restorasyonu Yapılan Medreseler	
Darulkurra İnebey Medresesi LalaŞahin Paşa Medresesi Sitti Hatun Muallimhanesi Şair Ahmed Paşa Medresesi	
Yurt Tamiri	
Vakıflar Talebe Yurdu	

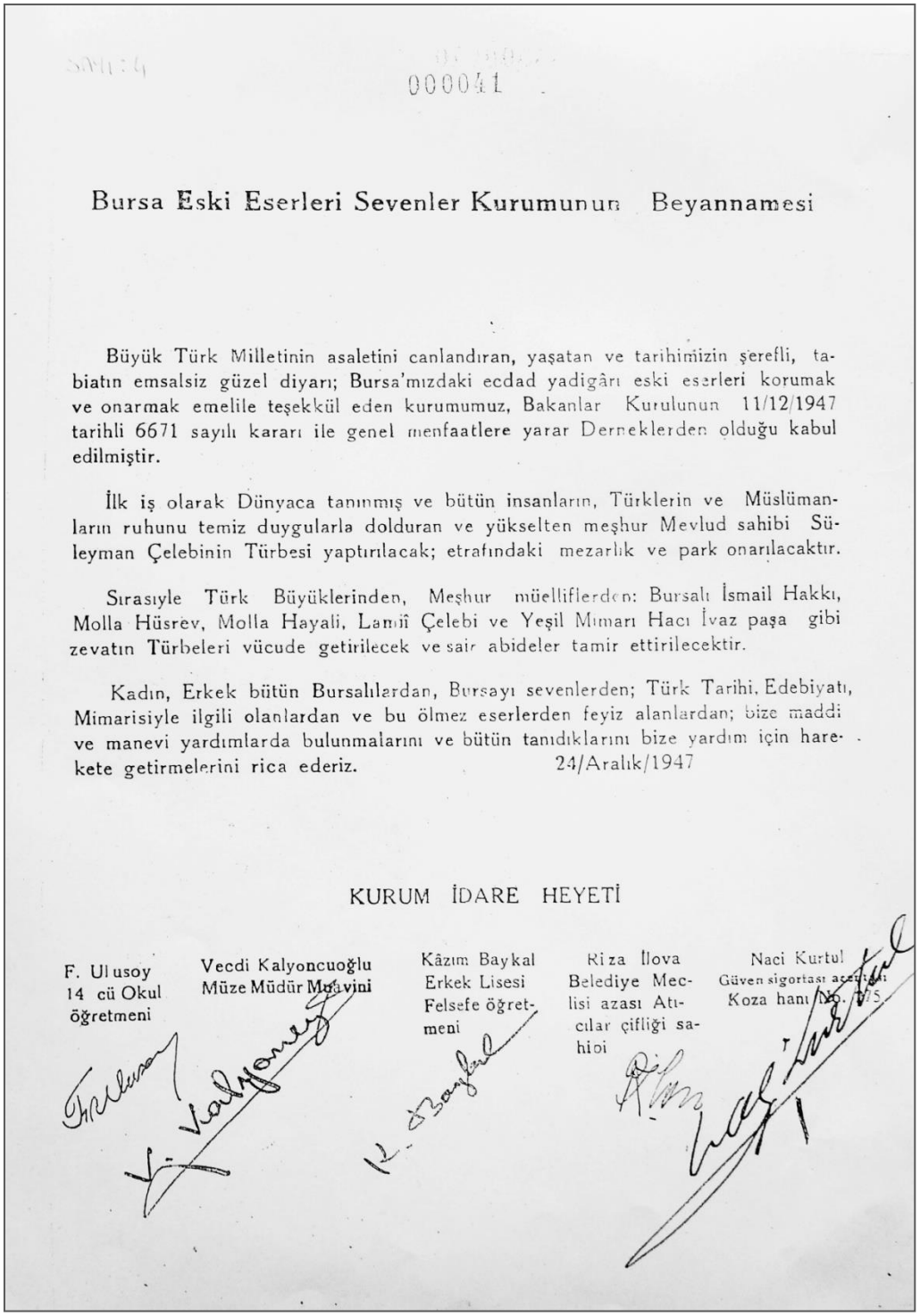
Restorasyonu Yapılan Hanlar
Fidan Hanı Koza Hanı
Restorasyonu Yapılan Hamamlar
Demirtaş Paşa Hamamı İbrahim Paşa (Hisar Hamamı) İbrahim Paşa (Mahkeme Hamamı)
Restorasyonu Yapılan Çeşmeler
Alaaddin Çeşmesi Selçuk Hatun Çeşmeleri Sitti Hatun (Kamberler) Çeşmesi Zeyniler Çeşmesi
Tamir Edilen Bahçe Duvarları
Emir Sultan Camii Bahçe Duvarı Muradiye Camii Bahçe Duvarı Yeşil Camii Bahçe Duvarı Yeşil Türbe Bahçe Duvarı Zeyniler Camii Bahçe Duvarı
Tamir Edilen Mezarlar
Demirtaş Mezarlığı Ertuğrul Mezarlığı Zeyniler Mezarlığı
Yarım Kalan İşler
Balibey Hanı Restorasyonu Bitinya Galerisinin Açılması Bursa Eski Evlerinin Tasnifi Ördekli Hamamı Restorasyonu Pirinç Hanı Restorasyonu Irgandı Köprüsü

Çizelge A.3: Kurum'un çalışmalarında Kazım Baykal'a yardımcı olan kişiler

Milletvekilleri
Saadettin Karacabey Haluk Şaman Hulusi Köymen Halil Ayan Ali Ferruh Yücel İbrahim Öktem
Senatör
Cahit Ortaç
Valiler
Haşim İşcan Hilmi İncesulu Cahit Ortaç İhsan Sabri Çağlayangil
Belediye Başkanları
Kemal Bengü İsmet Tavgaç
İmar İşleri Bölge Müdürü, Yapı İşleri Genel Müdürü ve Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı
Teoman Özalp
Devlet Su İşleri Bölge Müdürü
Erdem Saker
İstanbul Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanı
Tahsin Öz Avukat Nabi Üngör
Bursa Müze Müdürü

Vecdi Kalyoncuoğlu
Vakıflar Genel Müdürleri
Orhan Çapçı Nihat Danışman
Vakıflar Mıntıka Müdürleri
Aziz Bakıroğlu İzzettin Alp
Mimarlar, Mühendisler
Ali Saim Ülgen Hüsrev Tayla Ekrem Hakkı Ayverdi Bedri Kökten Celal Biçer Yılmaz Önge Ertuğrul Eğilmez İhsan Erbak Cüneyt Ölçer Cahide Tamer Hikmet Nam
Sanatkarlar
İsmail Sönmezalp Bekir Söğüt Şakir Uzunca Osman Erölmez Nuri Altınbaşak Fethi Yılmaz Hıdır Kaya (Taş Ustası) Mehmet Özkurşuncu (Kurşun Ustası)

EK B

000041

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumunun Beyannamesi

Büyük Türk Milletinin asaletini canlandıran, yaşatan ve tarihimizin şerefli, tabiatın emsalsiz güzel diyarı; Bursa'mızdaki ecdad yadigârı eski eserleri korumak ve onarmak emelile teşekkül eden kurumumuz, Bakanlar Kurulunun 11/12/1947 tarihli 6671 sayılı kararı ile genel menfaatlere yarar Derneklerden olduğu kabul edilmiştir.

İlk iş olarak Dünyaca tanınmış ve bütün insanların, Türklerin ve Müslümanların ruhunu temiz duygularla dolduran ve yükselten meşhur Mevlud sahibi Süleyman Çelebinin Türbesi yaptırılacak; etrafındaki mezarlık ve park onarılacaktır.

Sırasıyle Türk Büyüklerinden, Meşhur müelliflerden: Bursalı İsmail Hakkı, Molla Hüsrev, Molla Hayali, Lamiî Çelebi ve Yeşil Mimarı Hacı İvaz paşa gibi zevatın Türbeleri vücude getirilecek ve sair abideler tamir ettirilecektir.

Kadın, Erkek bütün Bursalılardan, Bursayı sevenlerden; Türk Tarihi, Edebiyatı, Mimarisiyle ilgili olanlardan ve bu ölmez eserlerden feyiz alanlardan; bize maddi ve manevi yardımlarda bulunmalarını ve bütün tanıdıklarını bize yardım için harekete getirmelerini rica ederiz. 24/Aralık/1947

KURUM İDARE HEYETİ

F. Ulusoy
14 cü Okul
öğretmeni

Vecdi Kalyoncuoğlu
Müze Müdür Muavini

Kâzım Baykal
Erkek Lisesi
Felsefe öğretmeni

Rıza İlova
Belediye Meclisi azası Atıcılar çifliği sahibi

Naci Kurtul
Güven sigortası acentası
Koza hanı No. 175

Şekil B.1: "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" Beyannamesi. (Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Arşivi)

EK C

Şekil C.1: Kazım Baykal İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi diploması. (Kara, İntepe, 2005)

Şekil C.2: Kazım Baykal İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü diploması. (Kara, İntepe, 2005)

Şekil C.3: Kazım Baykal Yüksek Muallim Mektebi diploması. (Kara, İntepe, 2005)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Duygu Keskin

Doğum Yeri ve Tarihi: Bursa, 17.04.1984

E-Posta: duyguke@hotmail.com

Lisans: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü (2003-2007)